

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Studijní program: politologie

Studijní obor: politologie

Institucionalizace českého stranického systému po roce 2002

Institutionalization of the Czech Party System after 2002

Dizertační práce

PhDr. Vladimír Hanáček

Akademický rok 2018/2019

Školitel: PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Konzultant: PhDr. Petr Just, Ph.D.

Prohlašuji tímto, že jsem tuto dizertační práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

Vladimír Hanáček

Abstrakt:

Dizertační práce pojednává o problematice stability a změny českého stranického systému prizmatem teorie institucionalizace, kterou zformuloval politolog Scott Mainwaring a jeho následovníci. V kontextu vývoje českého stranického systému mezi lety 2002 a 2017, kdy došlo k několikanásobným změnám systémového formátu i mechanismu, se snaží identifikovat stupeň systémové deinstitucionalizace a především odhalit její příčiny. Proměny formátu, spojené se zvýšením vněsystémové volatility a nástupem nových aktérů ve volbách 2010, 2013 i 2017, jsou důsledkem procesů, které byly identifikovány na individuální úrovni politických stran jakožto jednotek systému. Ke zkoumání stupně vnitrostranické institucionalizace jsou proto využity teorie institucionalizace politických stran Angela Panebianca a Vicky Randallové a Larse Svasanda. Prizmatem těchto teorií identifikujeme příčiny vnitřní deinstitucionalizace politických stran, daných malou početností jejich členských základů, přílišnou závislostí na státních a soukromých zdrojích financování strany, jakož i vnitřní nejednota a stranické secese

Klíčová slova: strana systém institucionalizace stabilita soutěž volby demokracie

Obsah

Úvod	6
1. Institucionalizace českého stranického systému jako pole výzkumu	9
2. Mainwaringova teorie a možnosti a limity jejího užití v postkomunistických zemích	10
2.1 Mainwaringovy dimenze institucionalizace a systémová teorie	10
2.2 „Nehomogenita“ třetí vlny – teoretické východisko	12
2.3 Podmínky institucionalizace stranických systémů v postkomunistických zemích	14
2.4 Postmainwaringovské přístupy – teoretická východiska	16
2.4.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení	16
2.4.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti	17
2.4.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci	19
2.4.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran	20
2.5 Kritická reflexe postmainwaringovských přístupů s ohledem na českou realitu	21
2.5.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení	22
2.5.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti	22
2.5.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci	23
2.5.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran	24
3. Český stranický systém v letech 1996 – 2017	24
3.1 Vývoj českého stranického systému 1996 – 2002	25
3.2 Vývoj českého stranického systému v letech 2002 – 2006	24
3.3 Vývoj české stranického systému v letech 2006 – 2010	28
3.4 Český stranický systém po volbách 2010	30
3.5 Český stranický systém po předčasných volbách 2013	32
3.5.1 Dimenze soutěže	34
3.5.2 Směr soutěže	38
3.6 Český stranický systém po volbách 2017	41
3.6.1 Dimenze soutěže	42
3.6.2 Směr soutěže	43
3.7 Typologie českého stranického systému v letech 1990 – 2010	43
3.7.1 Typologie Jeana Blondela	45
3.7.2 Typologie Giovanni Sartoriho	47
3.7.3 Typologie Petera Maira	51
3.7.4 Typologické určení českého stranického systému po volbách 2013	53

3.7.5 Typologické určení českého stranického systému po volbách 2017	55
4. Institucionalizace českého stranického systému – možnosti a limity analýzy	56
4.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení	56
4.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti	59
4.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci	62
4.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran	63
5. Institucionalizace systémových jednotek – případové studie českého stranického systému	64
5.1 Vztah institucionalizace politických stran a stranických systémů – teoretické východisko	64
5.2 Institucionalizace politických stran – teoretický rámec	66
5.3 Institucionalizace relevantních českých politických stran po roce 2002	70
5.3.1 Občanská demokratická strana	70
5.3.2 Česká strana sociálně demokratická	77
5.3.3 Komunistická strana Čech a Moravy	82
5.3.4 Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová	86
5.3.5 Pátá klouzavá strana	94
5.3.6 Nové protestní strany	116
6. Hodnocení institucionalizace českého stranického systému 2002 – 2017	137
6.1 První dimenze institucionalizace – stabilita mezistranických aktérů	137
6.2 Druhá dimenze institucionalizace – zakořenění stran ve společnosti	138
6.3 Čtvrtá dimenze organizace – stabilita vnitřních organizačních modelů	139
7. Postavení politického stranicví v české politické kultuře	140
8. Hodnocení institucionalizace českého stranického systému po roce 2002	141
Závěr	144
Seznam použité literatury	146

Úvod

Americký politolog z University of Notre Dame Scott Mainwaring definoval své pojetí institucionalizace stranických systémů v publikaci *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil* (Stanford University Press, Stanford, 1999) již před dvaceti lety, a přestože empirický materiál pro rozvinutí zásadních tezí mu poskytovaly jeho dlouhodobému výzkumnému záběru blízké případové studie zemí Latinské Ameriky, jeho teorie zřetelně neskrývá ambice směrem k její univerzální aplikovatelnosti. Zkoumání „nových demokracií“ ze třetí vlny demokratizace přímo vybízí k zamyšlení nad využitelností Mainwaringovy teorie při analýze rodících se stranických systémů v postkomunistických zemích střední a východní Evropy, Českou republiku nevyjímaje. Z tohoto pohledu je však třeba zamyslet se nad inovativností Mainwaringova přístupu v rámci systémových teorií, rozšiřující případný záběr explanace různých fenoménů, které vývoj těchto stranických systémů přináší.

Teorie institucionalizace stranických systémů si klade za cíl přispět ke studiu politických stran a stranických systémů jakožto nezbytných součástí a nástrojů naplnění principů zastupitelské demokracie. Míra institucionalizace daného systému se úzce pojí s jeho normativně pojímanou stabilitou a stává se tak jedním z důležitých faktorů stability a akceschopnosti demokratického politického systému jako takového. Mainwaring ve svých pracích z uvedeného období, empiricky zakotvených v politické realitě latinsko-amerických zemí konstruuje čtyři kritéria institucionalizace, která se na dané empirické bázi pokouší aplikovat. Těmito kritérii je stabilita mezistranické soutěže, stupeň zakotvení politických stran ve společnosti, legitimita svobodných soutěživých voleb jako nezbytného nástroje demokracie a konečně stupeň rozvinutosti organizační struktury relevantních stran.

Takto vymezená teoretická perspektiva jako nástroj analýzy stranických systémů různých zemí se setkala s celou řadou námitek, upozorňujících ať už na souvztažnost jednotlivých kritérií institucionalizace se samotným stranickým systémem coby „kolektivní“ entitou, či naopak vážících se pouze na jednotlivé strany coby individuální aktéry systému, či na vnitřní koherentnost a explanační sílu jednotlivých indikátorů, které se dají v rámci jednotlivých kritérií použít. Je však třeba zdůraznit, že tyto výtky, namnoze vedoucí k zásadní reinterpetaci původních teoretických východisek, neznamenal zpochybnění samotné důležitosti zaobírání se tématem institucionalizace stranických systémů. Tato naopak zůstává legitimním polem výzkumu, v rámci něhož došlo k významné modifikaci dané teorie různými autory v kontextu různých empirických případů, spojených s odlišnými regionálními prostředími. Sám Scott Mainwaring upřesnil svá teoretická východiska v článku z roku 2005,

jehož spoluautorem je Marianno Torcal. Zde také dochází k explicitnímu posílení explanační síly teorie skrze její robustnější empirické testování na případech různých zemí napříč jednotlivými kontinenty. Mainwaring se tak paradoxně sám přidal k ostatním „postmainwaringovským“ autorům, pokoušejícím se modifikovat původní Mainwaringovu teorii v rámci potřeby analýzy v různých kontextech.

Z pohledu českého zájemce představuje vysoce důležitý příspěvek k této debatě dílčí modifikace teorie institucionalizace stranických systémů z pera českého politologa Vlastimila Fialy (Fiala 2010), jenž se pokusil redefinovat především jednotlivé indikátory a jejich působení v rámci jednotlivých kritérií institucionalizace s ohledem pro potřeby užití dané teorie v kontextu dvou afrických zemí.

Cílem této práce je skrze výše uvedený teoretický rámec, který představují teorie institucionalizace Scotta Mainwaringa a autorů na něj navazujících, nahlédnout evoluci českého stranického systému a její vývojové dynamiky v období mezi lety 2002 a 2017 se zvláštním důrazem na dopady voleb do Poslanecké sněmovny roku 2010. V období po roce 2002 můžeme hovořit o dlouhodobě stabilním formátu českého stranického systému jak co do vnitřní charakteristiky aktérů, tak co do jejich systémové pozice, podmíněné vlastní voličskou podporou. Pokud bychom však evoluci systému v tomto období nahlíželi z perspektivy jeho mechanismu (vzorců interakcí mezi aktéry), jsme svědky zásadních redefinic systémové logiky, od pokusů o etablování modelu periferního přesahování s pevným, v metrickém středu umístěným jádrem koalic coby „jazýčku na vahách“ v období Špidlovy a Grossovy vlády, přes návrat k bipolární logice soutěže a vládní alternaci počínaje obdobím Paroubkovy vlády a výrazně akcelerovaných po volbách 2006, až po zachování této logiky navzdory významnější proměně formátu systému po volbách roku 2010.

V období psaní této práce došlo k uskutečnění předčasných sněmovních voleb v říjnu roku 2013, jejichž výsledky znamenají z hlediska nastavení formátu českého stranického systému ještě výraznější prvek diskontinuity, než diskutované volby roku 2010. Následná koaličně-opoziční praxe v poměru sil, který předčasné volby 2013 přinesly, pak znamená další zásadní diskontinuitní řez na úrovni systémového mechanismu, který představuje takové ustrojení vzorců interakcí, které nebylo ještě nikdy realizováno v žádném z předchozích období. Lze se však odůvodněně domnívat, výsledky těchto voleb a jejich systémové dopady znamenají již jen vyšší akceleraci evolučních procesů, nastoupených nejen v období mezi volbami 2010 a 2013, nýbrž již dříve. Původ těchto krizových tendencí lze spatřovat především ve vnitřní charakteristice relevantních aktérů českého stranického systému, jakož i ve vzorcích s logice reprodukce systémového mechanismu, dané vysokým stupněm

nestability, jak jsme naznačili výše. Vzhledem k těmto souvislostem je na místě vedle analýzy systémových dopadů výstupu předčasných voleb do Poslanecké sněmovny roku 2013 shledávat jako zásadnější předmět zájmu, dotýkající se samotné podstaty fungování českého stranického systému v dotčeném období, příčiny těchto procesů, pro něž výsledky těchto voleb představují již toliko důsledky. Tyto příčiny je nezbytné časově identifikovat v předešlém časovém období. Nejen z tohoto důvodu, nýbrž i s ohledem na nezbytnou separátní pozornost vývojové situace českého stranického systému po dvou následujících sněmovních volbách v říjnu 2013 a 2017 jejich výstup do naší analýzy zahrnovat pouze doplňkově v samostatných kapitolách, izolovaných od hlavního časového rámce analýzy.

Sama problematika volebních výstupů jako systémových vyjádření individuálních pozic relevantních aktérů a následné uplatnění různých interakčních vazeb mezi nimi, se úzce dotýká problematiky institucionalizace, a to jak na úrovni politických stran jakožto jednotek, tak na úrovni systému jako celku. Domníváme se, že není vhodnějšího explanačního nástroje vůči těmto fenoménům, než jaký představuje teorie institucionalizace stranického systému, která bude k této analýze využita. Pro analýzu systémových jednotek z hlediska dopadů jejich vnitřního fungování na politický proces a evoluci stranického systému jako takového potom využijeme teorii institucionalizace politických stran. Identifikace důsledků systémových proměn se úzce pojí s tázáním se po příčinách, které odhalují především ty indikátory v rámci systémové analýzy v Mainwaringově schématu, které souvisí s analýzou systémových jednotek, resp. jejich stupně institucionalizace. Na základě takto identifikovaných příčin můžeme dospět k závěru, že proměny systémového formátu a stupeň institucionalizace stranického systému úzce souvisí s vnitřní povahou relevantních stran a další směr zkoumání by měl sledovat právě tuto perspektivu se zaměřením se na nově nastoupivší relevantní aktéry v podobě protestních anstablishmentových uskupení. Ty zahrnujeme do analýzy stupně institucionalizace politických stran toliko v období svého relevantního postavení, resp. do voleb do Poslanecké sněmovny v říjnu 2017, které nám časový rámec zkoumané problematiky uzavírají.

1. Institucionalizace českého stranického systému jako pole výzkumu

Dříve než představíme jednotlivé teorie využití v rámci analýzy stupně institucionalizace českého stranického systému ve zkoumaném období a zaměříme svou pozornost na jednotlivé empirické skutečnosti systémového vývoje jejich prizmatem, je třeba zdůvodnit, proč je téma vymezeno jak příslušným časovým rámcem, tak výběrem příslušných teorií.

Český stranický systém je jako předmět zkoumání v politologii nejčastěji sledován prizmatem teorií, zaměřujících se na jeho typologii, případně případové studie věnované systémovým aktérům. Do této kategorie patří jak práce českých politologů, zejména pak Pavla Pšejji (2005), Miroslava Nováka (2004), Petra Fialy a Maxmiliána Strmisky (Malíř, Marek 2005), Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka (2005), Jiřího Koubka (2010), Ladislava Cabady (2011) či Jana Bureše, Jakuba Charváta, Petra Justa a Martina Štefka (2012), tak práce zahraničních autorů, zejména pak Jamese Tooleho (2000). Případové studie jsou pak zaměřovány i na dílčí systémové proměny po jednotlivých sněmovních volbách (Čaloud 2006, Balík 2010, Koubek 2006, 2010). Tématu nástupu nových stran v rámci českého stranického systému se věnují zejména Seán Hanley (2011), Michal Klíma (2015) či Petr Just a Jakub Charvát (2016).

Stežejním metodologickým rámcem analýzy institucionalizace českého stranického systému je už v úvodu zmíněná teorie Scotta Mainwaringa (1999, 2005). Upřesnění jednotlivých indikátorů pak provádějí další autoři v návaznosti na Mainwaringa. Proto hovoříme o tzv. postmainwaringovských přístupech k teorii institucionalizace stranického systému (Kuenziová, Lambrightová 2001, Jones 2005, Croissant, Völkel 2012). V českém prostředí tyto přístupy reflektovali a reinterpretovali především Maxmilián Strmiska (2000) a Vlastimil Fiala (2010), jehož modifikaci předchozích teorií v naší analýze využijeme.

Klasickou teorii institucionalizace politických stran definoval Angelo Panebianco (1988) a rozvinuli Vicky Randallová a Lars Svasand (2002). V české politologii se teorií institucionalizace politických stran zabývají především Tomáš Jarmara (2011, 2013) a Jakub Stauber (2015), jehož definici jednotlivých indikátorů institucionalizace politických stran využijeme v naší analýze stupně institucionalizace systémových aktérů.

Důležitými zdroji informací zejména k vnitřním procesům uvnitř politických stran a jejich vzájemné interakci jsou i publicistické zdroje včetně webových zpravodajských serverů a výroční zprávy příslušných politických stran.

Časový rámec zkoumané problematiky je pak vymezen časem mezi čtyřmi volebními obdobími Poslanecké sněmovny mezi lety 2002 a 2017, konkrétně parlamentními volbami, které se v daných letech odehrály. Jednotliví systémoví aktéři jsou však zkoumáni výlučně v obdobích, kdy disponovali příslušnou relevantní pozicí v rámci českého stranického systému. Zásadní pro zhodnocení procesu deinstitucionalizace českého stranického systému, a tedy i procesu dekonsolidace jeho systémového formátu v sartoriánské perspektivě (Sartori 2005) jsou proměny formátu českého stranického systému, spojené s oslabováním tradičních politických stran a nástupem nových protestních subjektů, zejména po sněmovních volbách v letech 2010, 2013 a 2017. Tyto posuny posuzujeme skrze analýzu stupně voličské volatility, kterémuž zkoumání se v české politologii věnují především Jakub Šedo (2011), Vlastimil Havlík (2014), Lukáš Linek (2014) a Petr Just a Jakub Charvát (2016).

2. Mainwaringova teorie a možnosti a limity jejího užití v postkomunistických zemích

2.1 Mainwaringovy dimenze institucionalizace a systémová teorie

V následující kapitole se pokusíme nahlédnout na jeden kontroverzní rozměr Mainwaringovy teorie, kterému se dostalo ohlasu i v české politologické obci z pera Maxmiliána Strmisky (Strmiska 2000), a nastínit možné východisko z dilematu, které se zdá být alespoň v rámci Strmiskou zmiňovaných souvislostí téměř nepřekročitelné. Výše zmíněná otázka „homogenity“ třetí vlny je zde zásadním hlediskem posouzení relevance učiněných závěrů.

První Strmiskou nastíněný komplex problémů se týká vztahu Mainwaringových dimenzí institucionalizace stranické soustavy a jejich vztahu k vlastnostem stranického systému jako takového, tj. především k jeho funkcionálním charakteristikám a případnému typologickému zařazení (Strmiska 2000). Mainwaring nahlíží na systém politických stran jako na „množství stran, které interagují v ustálených vzorcích“, což znamená, že pravidla a danosti, v rámci nichž strany soutěží, je možno analyzovat, a to navzdory změnám, k nimž v této struktuře v čase dochází (Mainwaring 1999). V této intenci není Mainwaring, jak Maxmilián Strmiska upozorňuje, příliš vzdálen Sartoriho vnímání systému a jeho funkcionálních charakteristik. Oproti Sartorimu, jenž vnímá pojem systému jako striktní dichotomii naplnění systémových vlastností v pojmu strukturovanosti, a nebo jde o fluidní soustavu jednotek, a potom v podstatě nejde o systém, Mainwaring si klade za cíl dosáhnout takového vnímání systémových vlastností, aby pojmy méně a více strukturovaného systému bylo možno chápat

jakožto kontinuum. Míra institucionalizace tedy odvisí od stupně naplnění podmínek operability systému v podobě, která je blízká jeho normativně pojímané stabilitě, a to dle čtyř kritérií, která zároveň korespondují s jednotlivými dimenzemi institucionalizace systému. Konkrétně jde o stupeň voličské volatility, což úzce souvisí jednak se stabilitou aktérů i uspořádaností vzorců stranické soutěže. Dále pak jde o stupeň zakořenění stran ve společnosti a stupeň identifikace voličů se stranou jako takovou, s čímž souvisí i skutečnost, že ideová pozice relevantních stran se zásadně nemění. Dalším kritériem je míra legitimace stran a voleb jako takových, což znamená, že příslušníci dané společnosti i političtí aktéři přikládají význam stranám jako nezbytné součásti demokratické politiky. A konečně čtvrtým kritériem je stupeň stranické organizace, která dodává stranám nezávislý status a hodnotu pro sebe samé. Míra institucionalizace stran je dána stupněm rutinizace vnitrostranických procedur, robustností a teritoriální rovnoměrností organizačních struktur strany atd. (Mainwaring 1999) V tomto pojetí není Mainwaring příliš vzdálen starším přístupům některých dalších autorů, jako je například Kenneth Janda (Janda 1980: 98 – 107).

Maxmilián Strmiska upozorňuje, že z hlediska vlivu na uspořádání daného stranického systému se jedná u konkrétních dimenzí v prvním případě o závislou, v ostatních o nezávislou proměnnou (Strmiska 2000). Jde především o odlišení výstupů systému na úrovni vzorců interakcí a stability či změny koaličně-opozičních formulí, u nichž je vliv posledních třech jmenovaných kritérií minimálně pouze aditivní a nepřímý, což ovšem neznamená, že by tyto dimenze byly bez vlivu na performaci demokratického vládnutí jako takového. Strmiskův postřeh, že v tomto případě jde ovšem o vstupy (*inputs*), které systému poskytuje vnější prostředí dané společnosti, má relevanci v Mainwaringově analýze štěpení (*cleavages*), resp. specifické role sociálních štěpení v rokkanovsko-lipsetovském schématu. Teoretický přístup Rokkana a Lipseta, kteří v procesu strukturace západoevropských stranických systémů přikládali význam reálně probíhajícím sociálním konfliktům a z nich vyplývajícím štěpením, byl v posledních třech desetiletích 20. století významně revidován ať již v podobě koncepce politických štěpení, majících vliv na stranické afiliace voličských skupin, které ovšem nemusí obrážet všechny rozpory, které danou společnost rozdělují, či ve slabší variantě stranických profilací dle témat (*issue*)¹. Při analýze vlivu sociálních konfliktů na podobu stranické politiky je dle těchto autorů třeba brát v potaz, jaké politické faktory ovlivňují vznik daného štěpení.²

---

¹ V této souvislosti je možno zmínit přístup takových klasiků komparativní politologie, jako např. A. Lijpharta, R. Ingleharta či H. Kitschelta. (Mainwaring 1999: 40)

² Jako příklad uvádí Mainwaring postřeh Przeworského a Spraguea, že třídní determinace hlasování pro stranu může být výsledkem působení politických či sociálních institucí (např. odborů) než třídního vědomí samotného. (Mainwaring 1999: 48-49)

Dle R. Ingleharta či H. Kitschelta tak mají sociologicky chápaná štěpení klesající schopnost vysvětlit důvody stranických afiliací. Navíc tento fakt souvisí i s nástupem *catch-all parties* coby organizačního modelu politických stran, jejichž elektorát není vázán na konkrétní ostře definovanou sociální skupinu (*strata*) (Mainwaring 1999: 40). Mainwaring tak dochází k závěru, že vliv sociálních štěpení je výrazem stability stranického systému, což ovšem neznamená, že nízký stupeň institucionalizace stranického systému je dán absencí vlivu sociálních štěpení a naopak. Mainwaring soudí, že strany a politici na straně jedné a sociální štěpení na straně druhé mají relativní autonomii ve svém vzájemném ovlivňování. Strany tak mohou být budovány „shora“ at’ již z pohnutek silných lídrů či přímo z lůna státu a jeho institucí a jednotlivá štěpení jsou petrifikována teprve na základě delší stranické performance.³ Tato diskuze sice může trochu připomínat příslovečnou diskuzi o slepici a vejci a na samotné stranicko-politické uspořádání nemusí mít významný vliv, alespoň v Mainwaringově intenci. Maxmilián Strmiska však právě tento bod Mainwaringova přístupu považuje za doklad neužitnosti této teorie v rámci analýz stranicko-politických soustav demokratizujících se zemí, neboť budování stranicko-politických systémů „shora“ koresponduje s povahou politického systému jako takového, tedy s jeho autoritářskými či zřetelně nedemokratickými rysy.⁴ Jako doklad tohoto tvrzení uvádí Strmiska Mainwaringem analyzované manipulované dvoustranictví v rámci brazilské vojenské diktatury (*democradura*) v letech 1966 – 1979. Tento příklad, stejně jako další Mainwaringem užívaná empirická evidence latinskoamerických zemí možná snese podobnou kritiku, není však zřejmé, zda podobná výtka zůstává v platnosti i v případě rozšíření Mainwaringova přístupu na další země, spadající do třetí vlny demokratizace (Huntington 1991: 21 – 26).

2.2 „Nehomogenita“ třetí vlny – teoretické východisko

Teze o „nehomogenitě“ třetí vlny demokratizace vychází z předpokladu, že politické režimy, které se ustavují v zemích, spadajících do kategorie (úspěšných) přechodů k demokracii v období po roce 1974, nevykazují stejné kvality, pokud jde o uspořádání stranicko-politických soustav a funkcionální charakteristiky stranických systémů. Proměnlivost či stejnorodost zjištěných výsledků je nepochybně možno chápat jako

---

³ Mainwaring k tomu dodává tři postřehy: 1) politická pozice může být budována dle politického zájmu a nikoliv dle sociální pozice, 2) zájem je subjektivní kategorie, a tak nelze obecně říct, že sociální štěpení plodí politický zájem dle sociální kategorie a 3) v rámci performance politiky je na dílčí téma kladen větší důraz než na pozici ve struktuře společnosti (*catch-all parties*, postmaterialismus atd.) (Mainwaring 1999: 52)

⁴ Právě v tom vidí Strmiska příčinu nepřímého Mainwaringova přispění k rehabilitaci „restriktivního“ Sartoriho pojetí strukturovaného stranického systému, vážícího se na partikulární kontext zavedených demokracií. (Strmiska 2000).

východisko rozsáhlých komparativních analýz, které však nejsou předmětem této naší poznámky. Zde se pokusme alespoň nastínit směr možného teoretického uvažování o dílčích determinantách, které mohou být zdrojem potřebné stability a pravidelnosti, která zkoumanou empirii přiblíží Mainwaringovým podmínkám institucionalizace stranického systému.

Maxmilián Strmiska upozorňuje ve svém článku v poznámce pod čarou na analogii Mainwaringových čtyř dimenzí institucionalizace stranických systémů s Huntingtonovými čtyřmi kritérii institucionalizace politického systému jako takového.⁵ Huntington chápe vztah mezi politickým řádem a politickým úpadkem nikoliv primárně na základě distinkce *demokracie vs. diktatura*, nýbrž mezi stupněm/úrovní vlády, kterou taktéž chápe jako kontinuum.⁶ Huntington vychází především s odlišností politické modernizace (tj. posunu od tradiční k moderní *polity*) a politického aspektu či politického efektu sociální, ekonomické a kulturní modernizace, kdy je politická participace pozvánkou k sociální mobilitě a vznášením nároků na vládu a následné participaci s cílem splnění těchto požadavků. Při absenci moderativních a agregativních institucionálních mechanismů však toto úsilí vede k politické nestabilitě. V tomto směru je tak pro celkový charakter politického režimu nezastupitelná role politických stran. Politické strany dle Huntingtona posilují autoritu a politickou organizaci, avšak jen v případě, že se jejich působnost a organizační výstavba realizuje na půdorysu tradičních institucí, kterým politické strany dodávají legitimitu. Samy však nejsou zdrojem legitimacy a autority systému.⁷ Ve třetích zemích, kde demokratizace politického režimu probíhá paralelně s procesem sociálně-ekonomické modernizace, dochází ke zničení základních hodnot společnosti a zároveň objevení nových zdrojů moci a bohatství, což posiluje korupci. Ta může dle Huntingtona působit blahodárně jen v případě upevňování role politických stran, čímž posiluje autoritu a politickou modernizaci a vykořeňuje tak sebe sama. (Huntington 1968: 71).

Huntingtonovy teze nás tedy přibližují k východisku uvažování o vstupech a výstupech stranického systému v Mainwaringově koncepci při posuzování stupně jeho institucionalizace. Platí, že stupeň institucionalizace stranického systému je přímo úměrný stupni institucionalizace politického systému jako takového, a to s přihlédnutím k míře politické i sociálně-ekonomické modernizace dané země a konkrétnímu historicko-kulturnímu kontextu. Tyto podmínky slouží právě jako vstupy (*inputs*) příslušného stranického systému.

---

⁵ Konkrétně jde o čtveřici: koherence-komplexnost-autonomie-adaptabilita (Huntington 1991).

⁶ Dle Huntingtona je rozdíl mezi zeměmi s organizací, konsensem, pospolitostí, legitimitou a stabilitou, mezi něž řadí jako západní demokracie, tak tehdejší sovětské satelity, a zeměmi třetího světa, jimž chybí politická pospolitost a efektivní autoritativní legitimní vláda. (Huntington 1968: 1-8)

⁷ Huntington dodává, že v takovém případě dochází k prerekvizitě jedné strany coby institucionálního ztělesnění vůle lidu, národní suverenity, diktatury proletariátu atd. (Huntington 1968: 91)

2.3 Podmínky institucionalizace stranických systémů v postkomunistických zemích

Ohlas Huntingtonových tezí o posilování úlohy politických stran v konkrétním kontextu formování stranických systémů v postkomunistických zemích lze spatřovat v koncepci Herberta Kitschelta. Kitschelt ve své analýze stranických štěpení v postkomunistických zemích konstatoval, že stranické systémy nemusí být organizovány nutně podél politických štěpení a témat, jež bychom mohli chápat jako ideový či programový obsah politiky, nýbrž též na základě jiných pobídek, jako jsou například klientelistické výhody či charisma lídra (Kitschelt 1995: 448). Na základě této distinkce Kitschelt vymezuje tři typy politických stran v postkomunistických demokratizujících se společnostech: programatické, klientelistické a charismatické. Programatické strany jsou dle Kitschelta standardní součástí západoevropských politických systémů a od ostatních dvou jmenovaných se liší především větší schopností při realizaci svých programů poskytovat kolektivní benefity a naplňovat politické zájmy svých voličů, čímž dochází k socializaci elektorátu a posilování vazby *volič-strana*. Jejich náklady na rozvoj informovanosti a kognitivních schopností jsou dle Kitschelta daleko vyšší než u ostatních typů stran. Kitschelt připomíná, že život charismatických stran je vždy dočasný, neboť pokud strana chce setrvat v relevantní pozici i po odchodu silného lídra či lídrů, čelí tomu, že její voliči začnou vznášet netriviální požadavky na vlastní benefity, čímž dochází k posunu k modelu programatické či klientelistické strany (Kitschelt 1995: 449). Klientelistické strany čelí náročnosti udržení soustavného toku zdrojů („klubových dober“) a udržování jednoty materiálními a solidaritními pobídkami. Programatické strany samozřejmě taktéž čelí vysokým koordinačním nákladům při plnění slibů a realizaci vizí dobré společnosti, avšak požadavky na rozvoj kognitivních schopností voličů rozpoznat rozdíl mezi nabízeným programem a politickou strategií i individuálními přáními a kolektivními dobry přispívají ke konsolidaci a stabilitě demokratického režimu jako takového⁸. Naopak dva posledně jmenované typy a na nich postavené stranické systémy přežívají jen v prostředí, kdy pracují s nevzdělanými voliči coby beztvárovou masou, a také nepůsobí v prostředí ekonomického růstu a sektorové změny, které narušují rovnováhu mezi politickými koalicemi, ustavenými v konkrétním politickém systému (Kitschelt 1995: 450).

---

⁸ Nedostatek racionální vazby *volič-strana* v případě charismatických stran přispívá dle Kitschelta k upevnění režimu, který G. O'Donnell označuje jako „delegativní demokracii“. Klientelistické strany při svém „rozdělování“ obcházejí pravidla a volby se tak stávají v zásadě nadbytečnou procedurou. Srov. (Kitschelt 1995: 450)

Vztah performace jednotlivých typů politických stran a charakteru politického režimu je tedy obousměrný. V postkomunistických zemích je dle Kitschelta úzká vazba mezi přítomností či absencí předkomunistické zkušenosti s demokratickým upořádáním i povahou komunistického režimu⁹ a charakterem ustavujícího se politického režimu po tranzici s přímým dopadem i na podobu stranického systému. Při troše zjednodušení lze konstatovat, že udržení charismatických a klientelistických stran s přímým dopadem na míru konsolidace a stability demokratického politického režimu lze očekávat v zemích, náležejících k typu tzv. patrimonálního komunismu (Kitschelt 1995: 465). Ostatní by pak vytvářely specifické případy, z čehož však rozhodně nelze vyvozovat, že by země postkomunistické střední Evropy byly v rámci societárních vlivů a systémových determinant i samotné podoby stranického systému z hlediska míry institucionalizace naprosto srovnatelné se systémy západních demokracií.

I v postkomunistických zemích střední Evropy se setkáváme s prohlubující se krizí politických stran, které se během dvaceti let vývoje systému etablovaly coby jeho stabilní póly zejména v souvislosti s jejich provázaností s klientelistickými sítěmi a korupčními strukturami, jakož i nástupem nových systémových aktérů, za časté postavených na personalizovaných apelech či majících charakter tzv. protestních „antiestablishmentových“ hnutí. Nástup těchto subjektů je ve všech postkomunistických zemích střední Evropy patrný zejména po posledních proběhnuvších volbách prvního řádu¹⁰.

Tento fenomén by jistě vyžadoval separátní pozornost a samostatné testování. Zde zůstaňme jen u otázky, zda obecná zjištění o přítomnosti těchto fenoménů znamenají oslabení míry institucionalizace příslušných stranických systémů. Pokud bychom chtěli nahlédnout tuto skutečnost prizmatem Mainwaringových čtyř dimenzí institucionalizace, pak je navýsost patrné, že nástup těchto nových formací znamená výrazné oslabení stupně institucionalizace systému ve všech čtyřech polohách. Míra voličské volatility dosahuje vysoké úrovně vzhledem k poměrně výraznému odklonu voličů od „zavedených“ stran směrem k novým subjektům, čímž dochází k oslabení či úplnému zpochybnění zakořenění tradičních stran ve společnosti. Zároveň je patrná i explicitní „antistranická“ rétorika představitelů nových subjektů a v neposlední řadě i jejich slabý organizační rámec. Nakolik projevy těchto fenoménů znamenají pochybnost o míře konsolidovanosti a kvalitě demokracie v těchto zemích se dnes vede stále bouřlivější odborná i laická diskuze. Z výše zmiňovaných

---

⁹ Kitschelt jak známo dělí komunistické režimy na tři typy: 1) patrimonální (jihovýchodní Evropa a postsovětský prostor), 2) byrokraticko-autoritářský (ČR a bývalá NDR) a 3) národně akomodativní komunismus (Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko a Chorvatsko). (Kitschelt 1995: 453-455).

¹⁰ Mám zde na mysli konkrétně země visegradské skupiny: ČR, Slovensko, Polsko a Maďarsko.

Huntingtonových i Kitscheltových analýz je však zřejmé, že kvalitativní úroveň postkomunistických společností střední Evropy nelze jednoduše dávat na roveň situaci v tzv. třetím světě s ohledem na podstatné odlišné historicko-kulturní i sociálně-politické podmínky vývoje. Zároveň lze polemizovat s faktem, že i v konsolidovaných demokraciích západní Evropy se nelze setkat s fenomény, které tyto vývojové tendence připomínají. Závěr, ke kterému se zde chci dobrat, je však vzhledem ke stanovení tématu takový, že složitost empirické reality, která tvoří bázi zkoumání teoretických východisek, rozhodně nelze sešněrovat skrze dichotomická explanační schémata, ať už čistě na úrovni analýzy stranického systému, či posunu k analýze politického systému jako takového, resp. jeho demokratické či nedemokratické povahy. Z tohoto pohledu se v případě analýzy míry institucionalizace stranického systému nemusíme vyhýbat ambici stanovit rámec pro vysvětlení jakožto kontinuum. Mainwaringova teorie se tak zdá být navýsost využitelná při analýze současné podoby a vývojových tendencí stranických systémů postkomunistických zemí střední Evropy.

2.4 Postmainwaringovské přístupy – teoretická východiska

Přístupy autorů, reagujících na Mainwaringův koncept z 90. let a kriticky reflektující jeho metodologická východiska, soustředí svou pozornost hlavně na počet uplatnitelných kritérií institucionalizace stranických systémů, a především pak charakteristiku relevantních indikátorů, které je možno k určení příslušného vlivu daného kritéria použít.

2.4.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení

První kritérium dle Mainwaringovy původní varianty, tedy míra stability voličské podpory jednotlivým politickým stranám, je obecně přijímáno jako nepřekročitelné pro jakoukoliv úvahu o stupni institucionalizace stranického systému. Toto kritérium užívají jak Michelle Kuenziová a Gina Lambrightová (Kuenzi – Lambright 2001) ve své analýze jednatřiceti afrických stranických systémů z roku 2001, tak v přímé návaznosti na Mainwaringa i Mark P. Jones (Jones 2005) či Aurel Croissant a Philip Völkel (Croissant – Völkel 2012). Sám Scott Mainwaring pak v již zmiňovaném článku z roku 2005 upřesňuje užití tohoto kritéria coby analýzy stupně voličské volatility. To je tradičně prováděno podle tzv. Pedersenova indexu¹¹. Stanovení jednotlivých indikátorů se pak odvíjí od povahy

---

¹¹ Tzv. Pedersenův index vyjadřuje agregovanou změnu volební podpory příslušných politických stran ve dvou po sobě jdoucích volbách skrze vzorec: $V = 1/2 \sum |p_{it} - p_{it-1}|$. Je tedy vypočítáván jako polovina součtu absolutních hodnot v rozdílech podpory jednotlivých stran. Absolutní hodnoty indexu jsou vyjádřeny hodnotami 0 až 100, kde 0 rovná se nulová změna a 100 absolutní změna volební podpory příslušné strany (Šedo 2011, Linek 2014).

příslušné stranické soutěže. V původním Mainwaringově přístupu šlo o srovnání volebních zisků příslušné politické strany mezi jednotlivými parlamentními a prezidentskými volbami, kteréžto nastavení odvisí od potřeby přizpůsobit daný indikátor empirické realitě latinskoamerických zemí. Kuenziiová a Lambrightová doplnily toto kritérium o hledisko srovnání voličských hlasů pro prezidentského kandidáta dané strany a počtem mandátů, získaných danou stranou v parlamentních volbách. S takto nastaveným indikátorem nesouhlasí Vlastimil Fiala, jenž upozorňuje, že kromě samotné problematiky ústrojnosti spojení prezidentských a parlamentních voleb, kteréžto hledisko úzce souvisí s určením povahy příslušného politického režimu, k čemuž se posléze ještě vrátíme, je poměrně nelogické samo stanovení srovnávání dvou zásadně odlišných ukazatelů, pomíjejících např. vliv volebního systému a volební formule (Fiala 2010: 106).

Autoři navazující na koncept volební volatility M. Pedersena upozornili na několik nedostatků takto definovaného konceptu, a to především neschopnost změřit v absolutních číslech celkovou volatilitu s ohledem na skutečnost, že na agregované úrovni nelze postihnout omezenou změnu individuálních přesunů, které se do jejího vyjádření nepromítnou. Za tím účelem tak Bartolini a Mair (1990) rozlišili volatilitu tzv. vnitroblokovou a volatilitu vněblokovou, kdy jsou politické strany v rámci příslušného stranického systému začleněny do bloků stran, jejichž interakce jsou charakterizovány dlouhodobou koaliční spoluprací, a nebo naopak opozičním poměrem. Slabinou této modifikace je předpoklad ustálenosti stranických interakcí a koaličně-opozičních vzorců, tedy uzavřený stranický systém v Mairově pojetí (Mair 1997). Další autoři se tak snaží rozlišit dvě další úrovně mezistranických interakcí, a to tzv. vnitrosystémovou volatilitu, kde dochází k přesunům mezi kandidujícími relevantními stranami ve dvou po sobě následujících volbách, a stranami novými, které vstupují v příslušných volbách nově do volební arény.¹²

2.4.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti

Druhým kritériem je zakotvení politických stran ve společnosti a míra identifikace voličů se stranou. V případě druhého kritéria je zajímavé, že jednotliví autoři se při stanovení indikátorů, určujících míru zakotvenosti stran ve společnosti, významně liší jak ve věci určení empirického materiálu, z něhož lze vycházet, tak po stránce určení parametrů měření. Kuenziiová a Lambrightová stanovily v rámci druhého kritéria dva indikátory: podpory

---

¹² Sarah Birch (2003) označuje první případ jako pokračující strany (*party continuous*) a druhý jako stranické nahrazení (*party replacement*). Eleanor Neff Powellová a Joshua Tucker (2009, 2014), „volatilitu A“ a „volatilitu B“ a Scott Mainwaring, Annabella España-Najerová a Carlos Gervasoni (2009, 2016) jako vnitro a vněsystémovou volatilitu (Havlík 2014, Linek 2014, Charvát a Just 2016).

politických stran a stáří politických stran. První indikátor stanovují hlediskem volebního zisku politických subjektů, založených před rokem 1950 pro latinskoamerické a 1970 pro africké země, ve volbách do dolní komory parlamentu.¹³ Druhý indikátor pak určuje stáří politické strany dle doby jejího vzniku počínaje tzv. zakladatelskými volbami (*founding elections*) (Kuenzi – Lambright 2001: 446 – 447). Tyto indikátory přebírá i Vlastimil Fiala, jenž však podrobuje metodologický postup Kuenziové a Lambrightové kritické reflexi a na jejím základě modifikuje nastavení jednotlivých indikátorů. V souvislosti s prvním indikátorem Fiala znovu upozorňuje na skutečnost, že tento výpočet je třeba provádět na základě procentuálního zisku voličských hlasů, nikoliv na základě zisku mandátů. Dále na rozdíl od Kuenziové a Lambrightové započítává číselný indikátor tak, že nejvyšší číslo 3 získávají strany se ziskem vyšším 40% a ostatní jsou tak postaveny v procentuálním vyjádření níže. Fiala upozorňuje, že jestliže strana získala samostatnou většinu v parlamentu či vytvořila většinovou koalici pouze s jedním koaličním partnerem, je v zásadě irelevantní, jestli dosáhla 40% či 99% podpory voličů. Fialův indikátor podpory politických stran tak vychází z následující metriky:

3,0 = více jak 40 % hlasů

2,5 = 30 – 39,9 % hlasů

2,0 = 20 – 29,9 % hlasů

1,5 = 10 – 19,9 % hlasů

1,0 = méně jak 10 % hlasů (Fiala 2010: 112).

Hledisko věku politické strany stanovuje Fiala od zakladatelských voleb dle potřeby dané země a používá pro něj následující škálu:

3,0 = více jak 80 % existence v daném období

2,5 = 60 – 79 %

2,0 = 40 – 59 %

1,5 = 20 – 39 %

1,0 = méně jak 20 % (Fiala 2010: 116).

Třetím indikátorem v rámci druhého kritéria, který pochází z pera Mainwaringa a Torcala, používá Vlastimil Fiala při své analýze afrických stranických systémů, je indikátor

---

¹³ Za tímto účelem konstruuji škálu dle dosaženého volebního výsledku dané strany, na jejímž základě je možno míru institucionalizace dle daného indikátoru číselně vyjádřit:

3,0 = 80 – 100 %

2,5 = 60 – 79 %

2,0 = 40 – 59 %

1,5 = 20 – 39 %

1,0 = pod 20 %

(Kuenzi – Lambright 2001: 446)

ideologicko-programatického hlasování či hlasování pro charismatické lídry. Zde je v podání Mainwaringa a Torcala i Fialy užíváno indikátoru podpory tzv. prezidentských outsiderů, tedy prezidentských kandidátů s podporou malých mimoparlamentních politických stran či nezávislých kandidátů v podání Mainwaringa a Torcala. Jde tedy o srovnání volebních výsledků konkrétních subjektů ve dvou typech voleb v příslušné časové řadě (Fiala 2010: 118). V Mainwaringově a Torcalově analýze však zde vstupuje do hry i několik dalších proměnných spíše kvalitativní povahy, jako je např. struktura štěpení, umístění voličů na pravo-levé ose pro posouzení stupně ideologického hlasování. Kvalitativní proměnnou pro posouzení stupně charismatického hlasování, tedy stupně personalizace volby, je např. relevantní systémová pozice příslušné strany před či po nástupu masové mobilizace skrze mediální prezentaci lídrů po nástupu televize, proměny stranických platforem při paralelní kontinuitě personálního obsazení stejnými lídry, kde se strany stávají toliko nástrojem reprezentace (Mainwaring – Torcal 2005: 11 – 24).

Zcela odlišný přístup nastavení jednotlivých indikátorů v rámci druhého kritéria zaujímá Jones a v návaznosti na něj i Croissant a Völkel. Jones stanovuje dva indikátory: procentuální podíl populace, která v rámci sociologického průzkumu deklaruje pevnou identifikaci s politickou stranou a podíl poslanců dolní komory parlamentu v relaci k jejich celkovému počtu, kteří věří, že jejich strany nejsou vzdáleny společnosti v dané zemi. Mezi zjištěnými údaji v rámci obou proměnných by pak měla platit přímá úměra (Croissant – Völkel 2012: 240). Jonesova konstrukce obou indikátorů v rámci druhého kritéria sleduje toliko subjektivní vyjádření postojů voličů a zákonodárců a oproti přístupu Mainwaringa a Torcala i Kuenziové a Lambrightové zcela opomíjí politický proces v historické perspektivě jako faktor posouzení stupně zakotvenosti daných politických stran ve společnosti.

2.4.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci

Třetí kritérium je užíváno Mainwaringem v jeho raných pracích a využívají ho i Kuenziová a Lambrightová, které v této souvislosti využívají index Freedom House k posouzení kvality svobodných a spravedlivých voleb.¹⁴ Zde hraje roli především časový

---

¹⁴ Zde hraje roli především časový faktor, tedy mnohost uskutečněných regulérních svobodných a spravedlivých voleb. Samotné hodnocení průběhu voleb ze strany Freedom House je pak čistě kvalitativní povahy. Indikátor kvality spravedlivých a svobodných voleb (index Freedom House) je vypočítáván dle následující škály:

3,0 = 1 indexový bod Freedom House (free)
2,5 = 1 indexový bod Freedom House (free)
2,0 = 2 indexové body Freedom House (partly free)
1,5 = 3 indexové body Freedom House (partly free)
1,0 = 4 indexové body Freedom House (no free)
0,5 = 5 indexových bodů Freedom House (no free)

faktor, tedy mnohost uskutečněných regulérních svobodných a spravedlivých voleb. Samotné hodnocení průběhu voleb ze strany Freedom House je pak čistě kvalitativní povahy. Naopak Fiala toto kritérium zcela opouští a navíc ho metodologicky zpochybňuje, neboť dle jeho soudu není jasné, jak svobodné a spravedlivé volby ovlivní strany i voliče v akceptaci skutečnosti, že volby jsou legitimním nástrojem pro rozdělování politické moci (Fiala 2010: 122).

Mark Jones rozlišuje v případě třetího kritéria legitimitu stran v očích voličů a legitimitu voleb v očích voličů. Skrze průměr obou hodnot, jejich kombinaci, sumarizaci a následné oddělení se dochází k celkovému údaji o legitimitě voleb a stran. Indikátory jsou v případě legitimacy stran podíl nepostradatelnosti stran pro fungování demokracie a přesvědčení o identifikaci se stranou, jež jsou zjišťovány skrze sociologický průzkum. Průměr obou zjištěných dat pak určuje míru stranické legitimacy. V případě legitimacy voleb pak indikátory představuje posouzení „čistoty“ voleb občany dané země na škále od 1 (čisté) do 5 (nečisté), jakož i posouzení, zda hlasování představuje reálnou volbu mezi zřetelnými alternativami na škále od 1 (silně souhlasím) do 4 (silně nesouhlasím). Obě hodnoty jsou následně zprůměrovány na škále od jedné do 100, kde průměr pro indikátor „čistoty“ voleb představuje hodnota 60 a průměr pro indikátor reálné volby představuje hodnota 50 (Jones 2005: 9 – 11). Jonesovo nastavení indikátorů vykazuje oproti výzkumům Freedom House přesnější stanovení jednotlivých výpočtů v rámci třetího kritéria a posiluje kvalitativní aspekty otázky legitimacy v kontextu dané země. Zároveň však vyžaduje realizaci samostatného výzkumu na základě takto stanovené metriky. I v tomto případě na Jonese explicitně navazují Croissant a Völkel (Croissant – Völkel 2012: 240).

2.4.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran

Čtvrté kritérium pak pozdní Mainwaring, Kuenziová a Lambrightová ani Fiala vůbec neužívají. Zajímavou modifikaci v odkazu na původní Mainwaringova východiska z 90. let¹⁵ představuje přístup Marka Jonese. Ten stanovuje pro určení stupně stranické organizace dva indikátory: stranický věk a stranickou kontinuitu. Měření stranického věku provádí Jones téměř analogicky nastavení výše zmíněného indikátoru věku politické strany u Kuenziové a Lambrightové, tedy sečtení stran, jež byly zúčastněny v parlamentu se ziskem nejméně 10 % křesel ve dvou kategoriích: min. 10 let (před rokem 2004) a min. 25 let (před rokem 2004).

(Fiala 2010: 121).

¹⁵ Jde zde o pozoruhodnou úroveň materiálních a personálních zdrojů strany, předvídatelnost a rutinizovanost vnitrostranických procesů i skutečnost, že strany coby instituce jsou pro občany samonosnou značkou bez ohledu na charisma konkrétních stranických lídrů (Jones 2005: 12).

Dle procentuálního vyjádření počtu stran v rámci obou kategorií je možno vypočítat agregativní stranický věk v rámci daného stranického systému. Indikátor stranické kontinuity pak Jones pojímá obdobně jako indikátor vzdálenosti stran od společnosti z pohledu zákonodárců v rámci druhého kritéria. Jde o zjištění podílu zákonodárců za dané strany, kteří jsou přesvědčeni, že jejich strana je dlouhodobě kontinuálně existující pevná organizační báze, či ji vnímají jako toliko volební instrument. Procentuální podíl zákonodárců, kteří jsou přesvědčeni o pevnosti organizační báze vlastní strany, tak lze srovnávat v rámci jednotlivých volebních období a následně tak určit větší či menší míru institucionalizace systému (Jones 2004: 12 – 13). I v rámci stanovení těchto kritérií se na Jonese odvolávají Croissant a Völkel (Croissant – Völkel 2012: 240). I zde tedy převládá subjektivní poloha zjištění kvalitativně vnímané hodnoty, jež je pro dané kritérium relevantní. Dílčí nastavení jednotlivých indikátorů výrazně odpovídá Jonesově intenci aplikovat je na empirickou realitu jím zkoumaných latinskoamerických zemí. Croissant a Völkel pak daná kritéria a jejich indikátory od Jonese přejímají v prostředí asijských zemí.

2.5 Kritická reflexe postmainwaringovských přístupů s ohledem na českou realitu

Z výše nastíněných modifikací původní teorie institucionalizace stranických systémů Scotta Mainwaringa z 90. let je patrné, že obecný konsensus mezi autory jednotlivých přístupů lze nalézt toliko v určení obecných kritérií institucionalizace, které vychází z původní Mainwaringovy intence. Shoda už však zdaleka nepanuje ani v počtu kritérií, které je při posuzování stupně institucionalizace stranického systému radno použít, ani v nastavení jednotlivých indikátorů v rámci jednotlivých kritérií. Zároveň je zřejmé, že přístupy a modifikace jednotlivých autorů výrazně podléhají jak metodologickému zaměření jednotlivých analytiků, tak empirické realitě, jíž se ve svých analýzách věnují. Z tohoto hlediska je možno konstatovat, že i při případném pokusu aplikovat teorie institucionalizace stranického systému v českém případě je možno podrobit formální nastavení dané teorie kritické reflexi. V následujícím pojednání se nebudeme pokoušet dosáhnout takové modifikace samotné teorie institucionalizace, která by si činila nárok na vlastní univerzální relevanci, neboť taková snaha by jistě mohla být ospravedlněna zohledněním specifických podmínek zkoumané empirické reality, avšak zároveň by vyžadovala obsažnější testování na více případech stranických systémů vícera postkomunistických zemí. Naše snaha je spíše motivována úsilím o kritické zhodnocení jednotlivých přístupů zmíněných autorů a nastavení jejich indikátorů v rámci jednotlivých kritérií tak, abychom mohli učinit závěr o možnostech aplikace teorie v českém případě.

2.5.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení

Jak již bylo výše uvedeno, v prvním kritériu je tradičně užíváno měření voličské volatility podle tzv. Pedersenova indexu v jeho následných dekompozicích při rozlišení vnitro a vněsystemové volatility a vnitro a meziblokové volatility. Tento postup využívají ve svých výpočtech i klíčoví čeští autoři, kteří se měření volební volatility v českých sněmovních volbách dlouhodobě zabývají: Jakub Šedo (2011), Vlastimil Havlík (2014), Lukáš Linek (2014), a Jakub Charvát (2016). Šedo upozorňuje na skutečnost, že stupeň voličské volatility byl při srovnávání volebních výsledků do roku 2006 relativně nízký a teprve roku 2010 dosáhl výrazně vyšších hodnot. Diskontinuita volebních výsledků roku 2010 tak byla tímto výpočtem kvantitativně empiricky zaznamenána.¹⁶ Důležité je však stanovit, zda se výpočet voličské volatility týká pouze parlamentních či i jiných typů voleb. V českém případě tak do výpočtu připadá v úvahu pouze zahrnutí voleb do Poslanecké sněmovny. Prezidentské volby, které zmínění autoři především v kontextu latinskoamerických zemí do výpočtu zahrnují, jsou v českém případě v této souvislosti irelevantní, neboť přímá volba proběhla zatím pouze jednou a nesla znaky, které z ní činí specifické volební schéma, dotýkající se formátu a mechanismu stranického systému pouze nepřímo a zatím bez relevantního empirického potvrzení tohoto vlivu. Výsledky prvních proběhnuvších prezidentských voleb v ČR v lednu 2013 tedy do naší analýzy zahrnovat nebudeme.

2.5.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti

V rámci druhého kritéria je pro český případ důležité zohlednit především modifikaci nastavení indikátorů Kuenziové a Lambrightové ze strany Vlastimila Fialy. Měření indikátoru podpory politických stran bude provedeno v časové řadě počínaje volebními výsledky z roku 1996, kdy se systémový formát ustálil na dlouhodoběji trvanlivé konfiguraci. V souvislosti s druhým indikátorem sdílíme s Vlastimilem Fialou jeho námitku, že je s ohledem na absenci soutěživých voleb irelevantní údaj o institucionálním vzniku politické strany, ale důležité je zohlednit časový úsek a účast dané strany od „zakladatelských voleb“. Roli „zakladatelských voleb“ sehrají v našem případě nikoliv první svobodné volby po pádu komunistického režimu roku 1990, ale volby, při nichž bylo dovršeno prvotní ustavení formátu českého stranického systému, tj. volby do Poslanecké sněmovny roku 1996. Takto

---

¹⁶ Je nezbytné v této souvislosti zmínit skutečnost, že pro stanovení stupně voličské volatility srovnáváme výsledky voleb do Poslanecké sněmovny, a to na úrovni procentuálních zisků jednotlivých politických stran. Zásadnější změna formátu českého stranického systému po posledních proběhnuvších volbách roku 2010 nás vede k předpokladu, že údaj o stupni voličské volatility po těchto volbách je pro posouzení stupně institucionalizace českého stranického systému v rámci prvního kritéria zásadní.

vymezený přístup je radno zvolit především s ohledem na skutečnost, že ve vztahu k nastavení jednotlivých indikátorů by celkové zjištěné údaje byly výrazně zkreslovány optickou nestabilitou stranického systému v období mezi lety 1990 a 1996, která je však pro úvodní fázi budování parametrů stranického systému zcela přirozená (Pšeja 2005: 142 – 145). Poslední Fialou zmiňovaný indikátor ideologicko-programatického hlasování či hlasování pro charismatické lídry v podání Mainwaringa a Torcala nelze v českém případě pojmout v původním nastavení, jelikož indikátor prezidentských outsiderů nelze aplikovat bez zohlednění výsledků přímých prezidentských voleb v rámci srovnávacího náhledu. Zde platí námitka, uvedená již výše v souvislosti s nastavením prvního indikátoru. Zohlednit však lze Mainwaringem a Torcalem definované kvalitativní proměnné. V českém případě se jedná především o strukturu štěpení, identifikaci voličů na pravo-levé ose, zjišťovanou v sociologických průzkumech, jakož i schopnost relevantních politických stran přežít v systémově relevantní pozici odchod první garnitury stranických lídrů, kteří strany vedli v době etablování jejich stranicko-systémové pozice ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 1996.

Jonesův indikátor stability stranických preferencí voličů lze použít při zohlednění několika sociologických průzkumů na toto téma v ČR prováděných. Tento indikátor má však pro zjištění stupně institucionalizace českého stranického systému dle druhého kritéria toliko doplňující význam. Indikátor přesvědčení zákonodárců o zakotvení stran ve společnosti s ohledem na svou metodologickou slabost (subjektivní hodnocení) i absenci relevantních dat zůstane v naší analýze nevyužit.

2.5.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci

V případě třetího kritéria sdělíme Fialovu námitku, poukazující na nejasnou souvislost mezi měřením Freedom House ve věci svobodných a spravedlivých voleb a otázkou legitimacy voleb a stran v očích voličů (Fiala 2010: 122 – 123). Jonesova metoda měření legitimacy stran a voleb v očích voličů naopak vyžaduje samostatný sociologický průzkum dle stanovené metriky, jenž by vyžadoval multidisciplinární zastoupení v rámci výzkumného týmu. Jako substituční proměnnou, nikoliv údaj, nýbrž toliko symbol míry akceptace voleb coby efektivního nástroje uskutečňování zájmů jsou údaje o volební účasti. Ta však souvisí i s celou řadou dalších, více subjektivních faktorů, které s otázkou institucionalizace politických stran souvisí jen vzdáleně. Důležitější jsou dlouhodobé vzorce politické kultury a hlavně projevy dílčích, situačně podmíněných občanských postojů, souvisejících s otázkou důvěry v politické aktéry. Zde nutno připomenout především volání části veřejnosti po větší

aplikaci institutů přímé demokracie, které však ještě nemusí představovat akt odmítání zastupitelských institucí a voleb. Z tohoto důvodu využijeme v našem pojednání třetího kritéria coby doplňujícího symbolického faktoru, na jehož základě je možno zdůvodnit zjištěné údaje nižší či vyšší míry institucionalizace, nikoliv ovšem samotnou míru institucionalizace vypočítávat.

2.5.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran

Konečně v rámci čtvrtého kritéria je možno Jonesův výpočet agregativního věku politických stran spojit s výpočtem stáří politických stran v rámci druhého kritéria dle Kuenziové a Lambrighové. Tento údaj však natolik souvisí s nastavením právě tohoto indikátoru, že by podobné měření mohlo působit jako nadbytečné. I zde tedy můžeme otázku organizační autonomie politických stran pojmout spíše v aditivní symbolické rovině. Pro zkoumání stupně institucionalizace stranického systému je tato otázka spojena spíše nepřímou s fenomény, které se dají těžko kvantitativně vyjádřit, avšak kvalitu české demokratické politiky ovlivňují významně. Jde o fenomény, spojené s organizačním modelem politických stran, především pak otázkou vztahu jednotlivých úrovní vnitrostranické hierarchie a jejího propojení s mimostranickými aktéry. Zde narážíme na fenomén tzv. kmotrů, který chápeme toliko jako symbol vnitřní organizační síly či naopak neduživosti relevantních stran. Ten však souvisí spíše se stupněm institucionalizace politických stran jako jednotek, nikoliv stranického systému jako takového. Na ní působí až nástup politických formací, u nichž absentuje vnitřní organizační rámec dle normativní představy organizačně silné politické strany. Tato rovina analýzy však koresponduje s fenoménem personalizace politiky, zkoumaným dle druhého kritéria. Kvantitativně pak lze z hlediska stupně organizační autonomie politických stran postihnout na úrovni početnosti členské základny příslušné politické strany, kterážto ovšem úzce souvisí s celkovým charakterem politického stranictví v jeho historické perspektivě a je podmíněn celkovými možnostmi expanze členských základen politických stran v české společnosti.

3. Český stranický systém v letech 1996 – 2017

Český stranický systém prošel od pádu komunistického režimu v Československu a znovuoobnovení stranicko-politické plurality několika fázemi vývoje. V české politologické literatuře je jeho vývoj nejčastěji členěn od začátku 90. let do období na přelomu století, jímž se v této práci zabýváme, obvykle na čtyři vývojová stádia. Po samotné prenatální fázi systému před prvními svobodnými volbami roku 1990 lze první fázi vymezit volbami 1990 a

rozpadem Občanského fóra na počátku roku 1991, resp. volbami 1992. Tato fáze je často označována jako formování prvních strukturálních parametrů systému. Druhou fází lze vymezit volebním obdobím 1992 – 1996, kdy došlo k nastavení první systémové konfigurace a prvních vzorců interakcí. Třetí fáze zapadá do období 1996 – 1998, kdy došlo ke stabilizaci formátu a zároveň počátečním krizovým tendencím v rámci vzorců interakcí (Pšeja 2005: 142 – 146). Čtvrtá fáze po volbách roku 1998 je pak charakterizována pokračující krizí koaličních formulí a zároveň snahou nalézt alternativní koaličně-opoziční rámeček. V souvislosti s připravovanou volební reformou se „smluvně-opoziční“ strany odhodlaly redefinovat strukturální parametry, které by následně měly významný dopad na formát systému. Tyto cíle ovšem jak známo nebyly naplněny, resp. změny jednotlivých ustanovení volebního zákona do PS PČR měly jen minimální dopad na podobu a fungování české stranického systému.

3.1 Vývoj českého stranického systému 1996 - 2002

Volby do PS PČR 31. 5. – 1. 6. 1996 přinesly výraznou proměnu formátu českého stranického systému. Pětiprocentní uzavírací klauzuli překonalo a do Poslanecké sněmovny proniklo šest politických stran. Počet relevantních aktérů tak klesl z osmi ve volbách roku 1992 na šest¹⁷, čímž se formát systému přiblížil sartoriánské hranici, vymezující formát extrémního a omezeného pluralismu (Sartori 2005: 131). Zároveň došlo k výraznému posílení dosud pouze hypotetického hlavního pólu na levici v podobě ČSSD a jejímu systémovému etablování v této pozici. V rámci systému tak došlo k posílení bipolární konfigurace a centripetálních tendencí v rámci stranické soutěže (Pšeja 2005: 146). Dostředivá konkurence mezi dvěma nejsilnějšími stranami znamenala také snahu obsadit dosud neobsazený prostor středu stranicko-politického kontinua, jež se stala patrnou především u KDU-ČSL, jejíž systémová pozice se v dalším období blížila pozici potenciálního pivotálního aktéra v úloze pověstného „jazýčku na vahách“. V systému však po volbách 1996 zůstaly též dva odcizení, loajální, či minimálně semi-loajální aktéři s prakticky nulovým koaličním potenciálem v podobě KSČM a SPR-RSČ. Jejich přítomnost výrazně snižovala interakční pole mezi relevantními aktéry systému a snižovala možnosti alternace koalic. Dosud vládní většina (ODS-KDU-ČSL-ODA) nově obsadila v PS PČR jen 99 mandátů a vláda na stejném koaličním půdorysu, byť již s jiným poměrem zastoupení stran ve vládě (8+4+4), získala důvěru Poslanecké sněmovny jen díky toleranci druhé nejsilnější ČSSD, která obsadila post předsedy PS PČR. Přestože díky přechodu poslance zvoleného za ČSSD Tomáše Teplíka do

---

¹⁷ www.volby.cz

vládní ODS a také podpoře dalšího nezávislého poslance, zvoleného za ČSSD, Jozefa Wagnera nakonec vládní koalice získala v PS PČR většinu hlasů, kvůli krizi uvnitř vládní koalice došlo na konci roku 1997 k pádu druhé vlády Václava Klause, jmenování quasi-stranického kabinetu Josefa Tošovského a vypsání předčasných voleb do PS PČR na červen 1998.

V červnových volbách roku 1998 zvítězila poprvé v polistopadové historii ČSSD. Oběma dominantním aktérům českého stranického systému (ODS a ČSSD) se podařilo udržet své pozice a ODS navzdory prodělanému vnitrostranickému rozkolu nebyla v pozici dominantního pólu na pravici ohrožena. Počet relevantních aktérů systému se snížil na pět¹⁸. Z hlediska formátu českého stranického systému po volbách 1998 tak došlo k naplnění Sartoriho definice omezeného pluralismu. Zároveň dochází k potvrzení bipolární konfigurace systému. Po volbách 1998 se tak naplňuje stav, který Maxmilián Strmiska i Pavel Pšeja označují jako „bipolární quadripartismus“ (Pšeja 2005: 146). Hlavními póly systému jsou ČSSD na levici a ODS na pravici, v pozici potenciální pivotální strany se nachází KDU-ČSL, substitute ODA a US nemá na podoby systému výraznější vliv. Jejich pozice je navíc systémově ekvivalentní, neboť US je v době voleb 1998 spíše v pozici vedlejšího pólu na pravici. Vedlejším pólem na levici, avšak i nadále v izolovaném postavení a s nulovým koaličním potenciálem, se nachází KSČM.

Neúspěšná vyjednávání o nové vládní koalici a následný podpis tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS znamenaly prohloubení krize koaličních formulí, patrné již od voleb roku 1996. Navzdory snížení počtu relevantních aktérů systému a snižování polarizace se ukázala varianta pravostředové většiny (ODS-KDU-ČSL-US), ani levostředové většiny (ČSSD-KDU-ČSL s tzv. tichou podporou KSČM), ani koalice ČSSD s menšími stranami – KDU-ČSL a US – jako nereálná. Vzniklá konstelace se následně stala předmětem mnoha politologických reflexí, neboť uspořádání vztahu „smluvně-opozičních stran“ naplňovalo všechny formální znaky koalice s výjimkou účasti slabší strany ve vládním kabinetu. Tato skutečnost však měla významný dopad, neboť samotní aktéři hovořili o novém uspořádání jako o menšinové vládě ČSSD a ODS sama sebe označovala za politickou opozici (Klíma 2001).

Z hlediska funkčních charakteristik českého stranického systému však neznamenalo uzavření tzv. opoziční smlouvy významný předěl, jelikož konkrétní dopady jejích formálních náležitostí se měly projevit teprve později. Vzhledem k dalšímu překotnému vývoji na české politické scéně v období let 1998 – 2002, do nichž spadá a jejichž produktem je také projekt

---

¹⁸ www.volby.cz

Čtyřkoalice, se tyto faktory projeví minimálně a výsledky voleb do PS PČR v červnu roku 2002 přinesly poznatky, které spíše potvrzovaly kontinuitu starších vývojových trendů českého stranického systému období let 1996 – 1998.

3.2 Vývoj českého stranického systému v letech 2002 – 2006

Volby do Poslanecké sněmovny, konané ve dnech 14. – 15. 6. 2002, znamenaly výraznou kontinuitu formátu českého stranického systému. Navzdory předchozím očekáváním možné změny konfigurace dominantních aktérů, spojených s projektem tzv. opoziční smlouvy a integrací systémových stran pravého středu do projektu tzv. Čtyřkoalice, tyto volby neznamenal změnu charakteristiky dominantních aktérů. Volební vítězství ČSSD i druhé místo ODS představovaly zároveň potvrzení předchozích strukturálních předpokladů etablování klíčových aktérů českého stranického systému na půdorysu pravolevé socioekonomické osy, kde levý pól představuje historická sociální demokracie a pravý pól občanské pravice neoliberální ideové orientace. Vedlejším pólem na levici pak zůstala KSČM, jejíž zisk 18,5% v těchto volbách znamenal výrazné posílení její voličské přízně. Volby zároveň potvrdily relevanci obou malých stran, které zasedaly v Poslanecké sněmovně již v předchozím období. Projekt volební *Koalice* KDU-ČSL a US-DEU byl po zhroucení původní Čtyřkoalice v únoru 2002 pojat jako volební spojení dvou suverénních stran a stranická identita obou subjektů byla zvýrazněna jak v rámci volební kampaně její vizualizací i personálním obsazením, tak i z hlediska absence jakýchkoliv společných orgánů této *Koalice*.¹⁹ Volební výsledek *Koalice* (14,5 %) pak lze vnímat spíše jako součet voličské podpory KDU-ČSL a US-DEU než jako potvrzení samostatné relevance *Koalice* coby systémové aktéra s vlastními nezávislými zdroji legitimity. Tento předpoklad, jakož i samostatnou relevanci obou stran v rámci vývoje českého stranického systému v následujících čtyřech letech pak potvrdila i skutečnost, že po volbách v nové Sněmovně již obě strany vytvořily samostatné poslanecké kluby. Tento formát tak potvrzuje trvanlivost výše zmiňované teze Strmisky o „bipolárním quadripartismu“ (Pšejka 2005).

Z hlediska evoluce mechanismu českého stranického systému v období po volbách v roce 2002 pak můžeme nahlížet jako překonání krize koaličně-opozičních vzorců v čase tzv. opoziční smlouvy. Vytvoření vládní koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU s těsnou většinou 101 hlasu v Poslanecké sněmovně znamenalo potvrzení velké ideologické vzdálenosti mezi

---

¹⁹ Jako lídři této *Koalice* vystupovali předsedové obou zúčastněných stran: Cyril Svoboda a Hana Marvanová, a kandidátní listiny byly obsazovány na principu parity mezi oběma stranami. Oficiální „kandidáta na premiéra“ *Koalice* neměla. Viz. Rozhovor s Cyrilem Svobodou, MF Dnes, 12. 3. 2002 (Online dostupné In: [http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2002/svoboda-koalice-s-cssd-je-realnejsi-\(1\)](http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2002/svoboda-koalice-s-cssd-je-realnejsi-(1))) (cit. 21. 7. 2018).

dominantními póly systému, kdy se ODS stala nejsilnější opoziční stranou, z kteréžto pozice poté těžila svou vzrůstající voličskou podporu, jež se projevila ve volebních vítězstvích ODS ve volbách druhého řádu v roce 2004. Postupný pokles voličské podpory US-DEU mimo pásmo relevance a její neprosazení se v následujících volbách pak stvrzovaly předpoklad voličských přesunů hlasů „páté klouzavé strany“ k dalším, dosud neúčastněným aktérům.

Pivotální postavení KDU-ČSL i izolace KSČM coby vedlejšího pólu na levici by přibližovaly mechanismus českého stranického systému k Blondelovu typu systému „dvou a půlté strany“ (Blondel et al. 2007). Tuto tezi však relativizoval vývoj vztahů klíčových aktérů od jara roku 2005, kdy došlo k pádu vlády Stanislava Grosse skrze neochotu KDU-ČSL pokračovat v koalici pod jeho vedením po afěře s koupí Grossova bytu. Již nástup Miroslava Kalouska do čela KDU-ČSL v listopadu roku 2003 signalizovali větší posun této strany směrem doprava a větší ochotu spolupracovat s ODS potenciálně i na vládní úrovni. Přestože následná vláda Jiřího Paroubka byla sestavena na stejném půdorysu jako dvě vlády předchozí a formálně přetrvala vládní koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU až do voleb v roce 2006, fakticky došlo na parlamentní úrovni k posunu ČSSD směrem k ochotě prosazovat klíčové vládní návrhy společně s KSČM, s níž měla 111člennou většinu, a naopak posun KDU-ČSL směrem ke společnému hlasování s opoziční ODS.²⁰

Tyto vývojové tendence nejen předurčily vysokou míru polarizace české politické scény před sněmovními volbami v roce 2006, ale též situaci po volbách (Čaloud 2006). Z hlediska evoluce mechanismu českého stranického systému by pak potvrzovaly výrazný posun k Sartoriho mechanismu umírněného pluralismu (Sartori 2005).

3.3 Vývoj českého stranického systému v letech 2006 - 2010

Volby do PS PČR, konané ve dnech 2. - 3. 6. 2006, potvrdily a prohloubily tendence, které český stranický systém vykazoval již od roku 1996. Do dolní komory českého parlamentu proniklo pět politických stran, přičemž pozice obou dominantních pólů – ODS a ČSSD – doznala výrazného posílení oproti předchozím volebním výsledkům. Poprvé nastala při sněmovních volbách situace, kdy třicetiprocentní hranici překročily dvě politické strany, a odstup mezi druhou a třetí stranou v pořadí byl dvacet procentních bodů. Vítězná ODS získala ve volbách 35,38 %, druhá ČSSD na ní ztratila jen tři procentní body (32,32 %). Třetí v pořadí skončila KSČM se ziskem 12,81 %, čtvrtá KDU-ČSL se 7,22 % hlasů a

---

²⁰ Jednalo se o klíčové návrhy ČSSD, prosazené ve vládě, jako např. nový zákoník práce, zákon o neziskových nemocnicích či novelu zákona o církvích a náboženských společnostech. Srov. např. *Sněmovna schválila nový zákoník práce*, Novinky.cz 8. 2. 2006, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/ekonomika/76949-snemovna-schvalila-zakonik-prace.html> (cit. 21. 7. 2018).

pětiprocentní hranici poprvé samostatně překročila i Strana zelených se ziskem 6,29 % hlasů (volby.cz). Poměr získaných mandátů v nově zvolené Poslanecké sněmovně však znamenal patovou situaci, kdy obě levicové strany získaly 100 mandátů a součet poslaneckých křesel pro ODS, KDU-ČSL a SZ činil taktéž 100 mandátů. Vzniklá situace, ještě umocněná posilující polarizací obou pomyslných sněmovních bloků, nastoupenou již v předvolební kampani, znamenala faktickou nemožnost vzniku většinové vládní koalice. Volební pat způsobil téměř dvou měsíční prodlení ustavení samotného vedení PS PČR, bez jehož zvolení a obsazení sněmovních výborů není Poslanecká sněmovna usnášeníschopná. Po neúspěšné kandidatuře zástupkyně ODS Miroslavy Němcové a lidovce Jana Kasala byl teprve na třetí pokus zvolen novým předsedou PS PČR 14. 8. 2006 sociální demokrat Miloslav Vlček, do té doby nepříliš výrazný poslanec, jenž znamenal kompromisní řešení přijatelné pro oba stočlenné bloky. Již předtím, na konci června 2006, podepsali zástupci ODS, KDU-ČSL a SZ dohodu o koaliční spolupráci, na jejímž základě vznikl první návrh obsazení vládních postů zástupci těchto stran. Absence sněmovní většiny však znamenala, že koaliční vláda na tomto půdorysu vzniknout nemohla. 24. 8. 2006 překvapivě došlo k dohodě mezi předsedou ČSSD Jiřím Paroubkem a předsedou KDU-ČSL Miroslavem Kalouskem na sestavení vlády, složené ze zástupců těchto dvou stran, která by ovšem byla závislá na tiché podpoře ze strany KSČM. Proti tomuto řešení se hlasitě ohradily jednotlivé krajské organizace KDU-ČSL a Miroslav Kalousek již o den později rezignoval na post předsedy strany.²¹ Vyústěním z patové situace měl být vznik jednobarevné vlády vítězné ODS, v níž posty, které dle původní varianty měly připadnout menším koaličním partnerům, obsadilo několik nestraníků. První vláda Mirka Topolánka byla jmenována 4. 9. 2006 a o měsíc později žádala Poslaneckou sněmovnu o vyslovení důvěry. Pro její vyslovení však hlasovalo jen 99 poslanců a vláda důvěru nezískala. Poté, co premiér Topolánek předal prezidentu republiky demisi své vlády, pověřil prezident Václav Klaus dosavadní vládu výkonem úřadu až do sestavení vlády nové. Jednání o nové koalici však trvala dalšího čtvrt roku. ODS, jež výrazně uspěla v podzimních komunálních a senátních volbách roku 2006 vyjednávala o nové koalici i s ČSSD. Vzniklé řešení však vyvolalo mnohé kontroverze. Dne 9. 1. 2007 byla jmenována koaliční vláda ODS, KDU-ČSL a SZ, v jejímž čele opět stanul předseda ODS Mirek Topolánek. Na základě manévru poslanců ČSSD Miloše Melčáka a Michala Pohanky²², kteří při hlasování opustili zasedací

---

²¹ Kalouska pak na mimořádném sjezdu KDU-ČSL 9. 12. 2006 v Brně vystřídal donedávna širší veřejnosti prakticky neznámý starosta Vsetína a novopečený senátor Jiří Čunek.

²² Poslanci Melčák a Pohanka několik dní před hlasováním vyjádřili na tiskové konferenci ochotu umožnit vyslovení důvěry Topolánkově vládě poté, co dle vyjádření představitelů koalice vyšly vládní strany vstříc některým jejich programovým připomínkám.

sál, získala druhá Topolánková vláda dne 19. 1. 2007 důvěru PS PČR. Poslance Melčáka a Pohanku následně ČSSD za jejich postoj potrestala vyloučením ze strany. Sněmovní vládní většina byla ale poměrně křehká, přesto se vládní koalici podařilo prosadit klíčové body svého programového prohlášení, především sérii legislativních změn v daňové, sociální či zdravotní oblasti, které vstoupily v platnost k 1. 1. 2008.²³ Důležitým tématem, polarizujícím českou politickou scénu v průběhu let 2007 – 2008, byla též smlouva o výstavbě radaru protiraketové obrany USA v Brdech, kterou levicové opoziční strany zásadně odmítaly.

ČSSD se za dobu existence Topolánkovy vlády pokusila celkem pětkrát vládu sesadit skrze vyslovení nedůvěry v PS PČR. Čtyři tyto pokusy však byly neúspěšné (Balík 2010: 39 – 40). Významné turbulence na české politické scéně však znamenaly výsledky krajských a senátních voleb v říjnu 2008. ČSSD se v nich podařilo získat pozici nejsilnější strany ve všech třinácti krajích a následně obsadit posty hejtmanů. V Senátu pak ČSSD se svými 29 křesly významně posílila. Symbolické oslabení pozice Topolánkovy vlády, které výsledky voleb znamenaly, se projevilo v příštích měsících dynamickým vývojem na české politické scéně, pokud jde o nástup nových stranických formací a posílení vnitřních tenzí uvnitř vládních stran.

3.4 Český stranický systém po volbách 2010

Politolog Pavel Pšeja poznamenal ve své monografii (Pšeja 2005), věnované vývoji stranického systému České republiky do roku 1998, že tento by měl být s největší pravděpodobností dotvořen kolem roku 2010, kdy by tak bylo možno jeho podobu a vývojové perspektivy adekvátně vyhodnotit prizmatem dominantních typologických přístupů. Pro mnohé analytiky by tak právě dnes měla být otázka tematizace této otázky stěžejním předmětem zájmu. Český stranický systém skutečně zaznamenal během uplynulých dvou desetiletí zajímavý vývoj a zásadní proměny, jež výrazně ovlivnily jeho současnou podobu. Jeho základní parametry byly nastaveny již sedmi „volbami prvního řádu“ a vývojová dynamika vykazuje některé tendence, které je s ohledem na již sedmou probíhající legislaturu možno považovat za dlouhodobé.

---

²³ Asi nejkontroverznějšími změnami legislativy bylo zavedení jednotné daňové sazby u daně z příjmu fyzických osob ve výši 15% a také uzákonění přímé spoluúčasti ve zdravotnictví v podobě třicetikorunových poplatků. Téma zdravotnických poplatků, jehož zákonná úprava doznala během následujícího roku ještě několik dílčích změn a byla též předmětem stížnosti levicové opozice k ÚS, jehož nález shledal tuto formu spoluúčasti pacientů jako ústavně konformní, významným způsobem ovlivnilo předvolební kampaň i výsledky podzimních krajských a senátních voleb roku 2008.

Přesto se však Pšejova teze i ve světle výsledků letošních parlamentních voleb zdá spíše nenaplněna. Parlamentní volby roku 2010 totiž neznamenaly ani tak definitivní dotvoření českého stranického systému a verifikaci jeho charakteristik ve všech aspektech, jako spíše jistou malou revoluci, v mnohém problematizující dosavadní vývojové tendence systému a jejich analytické uchopení. Poprvé od voleb roku 1996 totiž došlo k zásadnější obměně formátu systému, kdy jeho dva dosavadní aktéři – KDU-ČSL a SZ se dostali mimo pásmo relevance. Naopak další dvě strany - TOP 09 a VV, které nebylo možno považovat za relevantní aktéry systému s ohledem na jejich dosavadní neúčast v žádných parlamentních volbách, získaly v nově zvolené Poslanecké sněmovně poměrně významné pozice a posléze se staly stranami vládními. Jakkoliv tedy nedošlo ke znásobení počtu relevantních aktérů a rozšíření formátu, o čemž se i v odborných kruzích ještě pár týdnů před volbami nahlas spekulovalo, substituce dvou stran znamenala poměrně významný systémový předěl.

Dalším významnou skutečností s ohledem na další systémový vývoj bylo poměrně výrazné oslabení dvou dominantních pólů systému – ČSSD a ODS. Jakkoliv dosavadní tíhnutí k bipolaritě nebylo výsledky letošních květnových voleb výrazně narušeno a obě nejsilnější strany (zatím) neztratily své dominantní pozice na levém, resp. pravém pólu stranického systému, jejich hegemonní postavení není zejména u ODS do budoucna v žádném případě garantováno a navíc jejich oslabení může významně ovlivnit budoucí vzorce interakcí mezi jednotlivými aktéry systému.

Konečně třetím významným momentem letošních voleb může být považován vysoký počet hlasů, které, tzv. „propadly“, tedy připadly stranám, jež nepřekročily pětiprocentní klauzuli nutnou pro vstup do Poslanecké sněmovny.

Jedna Pšejova teze se však zdá být z hlediska dnešní povolební situace potvrzena, že podoba a vývojové tendence českého stranického systému jsou v mnohém ovlivněny procesy, které působí z vnějšku systému a které plynou z relevantních *cleavages* (Pšejja 2005: 155). Zásadní proměnu českého stranického systému, kterou doznal na základě výsledků parlamentních voleb roku 2010, totiž nelze adekvátně uchopit bez zohlednění vlivů, které bezprostředně nesouvisí se samotným rámcem systému a jeho typologickým zařazením. Vstupují zde do hry obecnější strukturální determinanty, jež jsou umocněny hlubšími sociálními vlivy i konjunkturálními faktory, souvisícími se stavem české politické kultury a stylem vládnutí v uplynulých letech.

Při snaze analyticky uchopit současný formát českého stranického systému i otázky kontinuity či diskontinuity mechanismu jeho fungování po volbách roku 2010 se nelze

vyhnout alespoň výčtovému zohlednění těchto „vnějších“ faktorů, jakkoliv by mnohé z nich zasluhovaly samostatnou pozornost.

Výše popsaný vývoj českého stranického systému po roce 1989 ukazuje, že jeho vývojové tendence jsou poměrně kontinuální bez zásadních výkyvů. Jako klíčový faktor nestability je v českém stranickém systému zachycena krize koaličních formulí, znesnadňující mechanismus systému, jakož i přítomnost jednoho izolovaného krajního pólu. Naopak patrná je výrazná stabilita formátu systému, kde je počet relevantních aktérů ustálen na počtu pěti již od roku 1998. V této věci nečiní letošní volby žádný zásadní posun. Naopak přítomnost dvou nových relevantních aktérů nejen na parlamentní, ale též na vládní úrovni znamená pokračující, a do určité míry i prohlubující se krize vládně-koaličních formulí. Proto lze vzhledem k výsledkům letošních voleb hovořit o třech hlavních klíčových faktorech změny konfigurace aktérů, jež může být chápána jako příčina této prohlubující se krize, ale na druhé straně také jako naděje na „uzavření“ českého stranického systému v budoucnu v duchu Mairovy teorie. Jde v zásadě o tyto faktory:

- 1) oslabení obou hlavních pólů systému na úkor nových stran
- 2) dualita české pravice v podobě dvou středně velkých stran z hlediska volebního výsledku
- 3) téměř úplné vyprázdnění prostoru středu stranicko-politického kontinua, posilující dostředivé účinky soutěže.

S těmito třemi proměnami jsou spojeny některé posuny v hierarchii štěpení, či minimálně dimenzí soutěže, o nichž jsme se zmínili výše. Tyto posuny však mají pouze subalterní význam a dominanci socioekonomické dělící linie v české společnosti nijak neohrožují.

3.5 Český stranický systém po předčasných volbách 2013

Předčasné volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 přinesly výsledky, představující významnou diskontinuitu nastavení formátu českého stranického systému. Faktické zhroucení jednoho pólu systému a jeho proměna v malou stranu, zvýšení počtu relevantních aktérů, jakož i nástup nových „hnutí“ a robustnost jejich voličské podpory představují zásadní změnu evolučních tendencí českého stranického systému. Z politologického hlediska bychom si tak mohli klást otázku, zda stávající podoba systému neznamená reálný nástup systému zcela jiného typu, tedy zda původní český stranický systém fakticky nepřestal existovat. Podobná otázka působí příliš radikálně a vzhledem k přetrvávající (ČSSD, ODS, KSČM) i opětovné (KDU-ČSL) relevanci klíčových aktérů - operačních jednotek původního formátu českého stranického systému, jak se ustavil

v polovině 90. let, by byla snaha verifikovat předchozí hypotézu výrazným znásilňováním politické reality a jejím sešňorováním do jednorozměrných hodnotících schémat. Daleko zajímavější, a z hlediska vývoje politické teorie i relevantnější, otázkou je snaha o typologické určení českého stranického systému v nové podobě. Skrze ní se dají zkoumat konkrétní prvky kontinuity i diskontinuity na úrovni formátu i mechanismu stranického systému.

Z hlediska nastavení formátu českého stranického systému v období před volbami roku 2013 panovala víceméně neměnná charakteristika: z čistě nominálního hlediska počet pěti relevantních aktérů zařazoval formát českého stranického systému z pohledu Sartoriho klasifikace jasně do kategorie omezeného multipartismu (Sartori 2005: 180 – 205). Tento stav trval již od předčasných voleb roku 1998 a přetrval celkem čtyři volební období. Ve volbách roku 2002 sice získaly relevanci toliko čtyři aktéři, leč volební koalice KDU-ČSL a US-DEU (tzv. *Koalice*) přestala existovat fakticky bezprostředně po volbách, obě strany vytvořily samostatné poslanecké kluby a po celé následující volební období působily zcela samostatně. Ani dílčí obměna jednoho aktéra systému („páté klouzavé strany“, reprezentující voličský segment „velkoměstských liberálů“) po volbách roku 2006, ani obměna dvou aktérů, dualita pravicových stran v prakticky rovnocenné konfiguraci potenciálních pólů²⁴ systému i historicky první nástup protestní antiestablishmentové formace do Poslanecké sněmovny (Věci veřejné) ve volbách roku 2010 neznamenal zásadní předěl v evoluci formátu systému.²⁵ Z hlediska systémového mechanismu (vzorců interakcí) pak od poloviny 90. let docházelo k pravidelné revizi interakční logiky, kdy v období do roku 2006 (2005) bylo možno vyzorovat tendenci blízkou Blondelovu modelu „dvouapůlté“ strany (Blondel et. al. 2007), představovanou periferní obměnou dominantního aktéra za trvalé účasti pivotálního subjektu, resp. subjektů (KDU-ČSL a „pátá klouzavá strana“) (Pšeja 2005: 154). Fiala se Strmiskou pak při hodnocení typu v tomto období užívají Farnetiho kategorie centripetálního pluralismu (Fiala – Strmiska 2005: 1377). Pochopitelnou výjimkou (a také potvrzující kasuistikou krize koaličních formulí) bylo období menšinové vlády ČSSD za časů tzv. opoziční smlouvy v letech 1998 – 2002.²⁶

---

²⁴ K pojmům póly a polarita stranických systémů srov. Fiala, Strmiska 2009: 186

²⁵ Tématem typologického zařazení českého stranického systému před rokem 2010 jsem se zabýval v článku Typologie českého stranického systému po roce 1989, E-polis.cz, 21. 10. 2010, Online dostupné: <http://www.e-polis.cz/clanek/typologie-ceskeho-stranickeho-systemu-po-roce-1989.html> (cit. 24. 7. 2018)

²⁶ K tomuto tématu srov. Kopeček 2015

Po roce 2006²⁷ dochází k revizi dosavadních vzorců interakcí směrem k bipolárnímu dvoublokovému slučování na ose pravý střed (ODS – KDU-ČSL a nově SZ) vs. levice (ČSSD a KSČM). Vzhledem k sestavení vlády ve složení ODS – TOP 09 – VV po parlamentních volbách v květnu 2010 a neochotě ani jedné ze stran nové koalice spolupracovat se zbývajícími levicovými stranami v Poslanecké sněmovně je pak možno konstatovat, že navzdory výše uvedené výraznější proměně systémového formátu byla po volbách roku 2010 pozorovatelná téměř dokonalá kontinuita dosavadní logiky soutěže směrem k pravolevému dvoublokovému uspořádání. Ta nebyla výrazněji zpochybněna ani na přelomu let 2012 a 2013, kdy volby druhého řádu (krajské a prezidentské²⁸) naznačily navzdory obměně ve vládní koalici na jaře 2012 (odchodu VV do opozice po jejich rozštěpení a vzniku nové „vládní“ strany LIDEM, k níž se přihlásilo několik poslanců, zvolených za VV) i procentuálnímu poklesu voličské podpory vládní pravice přetrvávající tendenci k pravolevé bipolaritě. Teprve předčasné sněmovní volby v říjnu 2013 v tomto směru znamenají zásadnější zlom.

Jak jsme již uvedli výše, nejdůležitějším prostorem analýzy typologického určení stranického systému a vymezení jeho kontinuitních či diskontinuitních prvků oproti dosavadnímu stavu je vzorec mezistranické soutěže. Podstatné je vymežit dvě jeho nejdůležitější funkcionální charakteristiky, a to dimenzi soutěže a směr soutěže (Sartori 2005, 338 – 360).

3.5.1 Dimenze soutěže

Při analýze dimenzí soutěže je třeba zohlednit dvě důležité proměnné: počet relevantních aktérů systému a jejich ideologickou vzdálenost. Pravidla počítání definoval Sartori na základě uplatnění kritéria koaličního a vyděračského potenciálu daného subjektu.²⁹ Dle těchto kritérií tvořilo od roku 1998 formát českého stranického systému pět relevantních subjektů, přičemž čtyři z nich disponovaly zřetelným koaličním potenciálem, doplněným o

---

²⁷ Fakticky ovšem již od nástupu Paroubkovy vlády v dubnu 2005, kdy formálně setrvala původní trojkoalice ČSSD – KDU-ČSL a US-DEU. Fakticky se však již zejména druhá jmenovaná strana nacházela v parlamentní opozici a ČSSD své klíčové vládní návrhy v Poslanecké sněmovně aktivně prosazovala za pomoci KSČM.

²⁸ Vzhledem k vysoké volební účasti i charakteru volební kampaně v prezidentských volbách můžeme spekulovat o jejich zařazení mezi „volby druhého řádu“. Mezi politology též existují názory, že prezidentské klání představuje svébytnou volební arénu, zcela nezávislou na evoluci stranického systému a jeho funkcionálních charakteristikách. Tyto otázky by vyžadovaly samostatnou pozornost. Zde je důležité především potvrzení vzorců mezistranické soutěže, k němuž vzhledem ke stranické podpoře obou nejsilnějších prezidentských kandidátů došlo. Analýza důvodů této skutečnosti zde není předmětem našeho zájmu. K tématu prezidentských voleb 2013 srov. Šedo 2013. K tématu voleb druhého řádu srov. Šaradín 2008.

²⁹ Tamtéž, s. 125 - 128

víceméně izolovanou KSČM, relačně nahlíženou jako trvalá antisystémová opozice.³⁰ Klíčovým štěpením, určujícím nejdůležitější dimenzi mezistranické soutěže, byla pravolevá socioekonomická osa, která určovala vztah konkurence mezi dvěma nejsilnějšími stranami. V případě ostatních stran pak jejich pozice odvisela především od ostatních typů štěpení (*cleavages*), které jsou v rámci strukturace české stranické soustavy relevantní.³¹ Pozůstatky historických masových stran představují KSČM a KDU-ČSL, přičemž prvně jmenovaná čerpá svůj *raison d'être* z obhajoby politických poměrů před rokem 1989 (spor o podobu režimu) a druhá pak představuje v reziduální podobě nositele rokkanovského štěpení *církev vs. stát*, resp. *náboženský vs. sekulární* (Rokkan – Lipset 1967: 1 – 65). Poslední aktér, představovaný „pátou klouzavou stranou“ pak představuje svébytný fenomén české politiky v podobě duality občanské pravice, jejíž původ je dán již okolnostmi zrodu prvních zástupců této ideové opce na začátku 90. let. Neměnnými atributy takto definovaných subjektů je programové přibližování postmateriální agendě³², dominantní zakotvení ve velkoměstském elektorátu, mezi voliči mladšího věku s vyšším vzděláním, jakož i blízký osobní vztah vedoucích představitelů těchto stran k bývalému prezidentovi Václavu Havlovi.

Reálnou dimenzi soutěže však představovala toliko dominantní socioekonomická pravolevá osa, neboť veškeré voličské přesuny, navíc nepřiliš výrazné, lze vysvětlit, aniž bychom opustili toto prostorové vymezení.³³ Z tohoto hlediska tak dochází k jevu, který Sartori označoval jako jednorozměrné zjednodušení.³⁴ Zbývá pak pouze vysvětlit, proč odlišná ideově-politická opce, kterou představují dvě historické strany, využívající jiných zdrojů legitimity, než jaké představuje dominantní pravolevá osa, nevytváří další dimenzi soutěže. Mezi analytiky panuje trvalejší přesvědčení o subkulturním voličském zakotvení skalních elektorátů těchto stran, představující nikoliv akviziční, nýbrž toliko obrannou volební strategii. Jinými slovy, mobilizace skalních voličů KSČM a KDU-ČSL byla definována snahou zmobilizovat skalní voliče skrze zastoupení témat, která pro ostatní ideově-politické opce představují víceméně irelevantní agendu.³⁵ V praxi tento předpoklad znamená, že tato štěpení a dle nich se definující straničtí aktéři se nacházejí fakticky mimo rámec volební soutěže, neboť mobilizace skalních voličů sice představuje přítomnost odlišné ideově-

³⁰ K pojmu relační antisystémovost srov. Capoccia 2002: 9 - 35

³¹ K tématu štěpení (*cleavages*) ve stranických systémech postkomunistických zemí srov. Kitschelt 1995, 447 - 472

³² V jistém ohledu bychom zde mohli hovořit o zárodečném působení štěpení *materialismus vs. postmaterialismus*. Srov. Inglehart 1997

³³ Jde například o dílejší voličské přesuny mezi ODS a US-DEU či mezi ČSSD a KSČM. Pivotalní postavení KDU-ČSL a její eventuální voličské zisky na úkor pravicových i levicových pak do tohoto rozměru patří taktéž.

³⁴ Sartori 2005: 340 či Novák, Lebeda 2004: 262

³⁵ Srov. např. Kunštát 2000: 14 - 23

politické opce i zastoupení relevantního aktéra, jenž je legitimizován zájmem této voličské skupiny, avšak daný aktér taktéž v tomto prostoru nečelí konkurenční strategii jiného aktéra, snažícího se zmobilizovat voliče v tomto prostoru na základě identických témat. Výše uvedené dílčí voličské přesuny v tomto ohledu nemají významnější dopad na volební zisky těchto stran.

Volby v roce 2010 a další vývoj koaličně-opozičních vazeb znamenal nejen zachování, ale dokonce v jistém ohledu i prohloubení těchto dosavadních tendencí. Pravolevá socioekonomická osa se s ohledem na vznik vládní koalice s dominancí neoliberální pravice a hegemonizací prostoru sněmovní opozice levicovými stranami v podobě ČSSD a KSČM stala nejen dominantní, ale v podstatě výlučnou dimenzí, v níž se reálně odehrávala mezistranická soutěž. Pokles (byť dočasný) podpory KDU-ČSL pod pětiprocentní hranici a octnutí se mimo pásmo relevance pak znamenal podstatné oslabení významu i jednoho z oněch „slepých ramen“ české stranické politiky v podobě mobilizace pevného subkulturního voličského jádra. Jisté zpochybnění tohoto předpokladu by pak šlo vyvodit z faktu, že se poprvé v parlamentu ocitla strana s dominantně antiestablishmentovým apelem v podobě VV. Teze o vzniku vícedimenzionálního prostoru soutěže v podobě uplatnění štěpení *zavedené strany vs. protestní formace*, která by překřížila stávající dimenzi pravolevou, je však v případě VV nanejvýš sporná. Věci veřejné nepochybně zmobilizovaly v květnu 2010 nemalou část voličů prakticky všech dosavadních zavedených stran (nejmňe dvou nejsilnějších) podél takto konstruovaného volebního apelu, avšak jejich následné začlenění do vládní koalice i následný rozklad jejich poslaneckého klubu, jakož především s tím spojená voličská marginalizace, kdy se VV nepodařilo uspět v žádných následných volbách druhého řádu, dokonce výrazněji ani v komunálních volbách již na podzim 2010, jen dokazuje, že utvoření pevnější a trvanlivější opce ve směru protestního hlasování, která by zásadním způsobem přemalovala vzorce mezistranické soutěže v ČR, rozhodně není s působením VV spojena. Tato otázka se stává relevantnější teprve v souvislosti s volebními výsledky z října roku 2013, a proto jim ve světle výše řečeného věnujme pozornost.³⁶

Předně je třeba konstatovat, že zásadně novou kvalitu do vzorců mezistranické soutěže nepřinesl samotný fakt zvýšení počtu relevantních aktérů stranického systému z pěti na sedm. Výraznější novum nepředstavuje ani návrat KDU-ČSL do pásma relevance. Fakticky se totiž jedná spíše o návrat k předchozímu stavu a i zdroje voličské legitimace, povaha volebního apelu i reálný volební zisk spíše ukazuje, že KDU-ČSL svůj víceméně skalní elektorát ve

---

³⁶ K tématu předčasných voleb do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 srov. Havlík 2014

volbách roku 2013 výrazněji nepřekročila, jakkoliv je pro ní nesporným úspěchem, že se jí po ruptuře z roku 2010 podařilo navázat a pokračovat v jeho reprodukci v čase. Zásadně novou kvalitu znamená spíše bezprecedentní oslabení ODS coby jednoho ze dvou dosavadních dominantních pólů českého stranického systému a její proměna do podoby malé strany, vázané na omezený skalní elektorát, jehož vnitřní povaha i zdroje stranické identifikace by vyžadovaly separátní pozornost. Propad voličské přízně ODS je pak přímo úměrný nárůstu volební podpory Babišova hnutí ANO, které se po volbách v říjnu 2010 ocitlo v pozici subjektu, pohybujícího se na pomezí střední a velké strany. Mezi klíčové zdroje legitimace patří vedle obecně protestního antiestablishmentového a antipolitického zacílení, symbolizovaného heslem volební kampaně ANO 2011 „Nejsme jako politici, makáme!“, především vymezení se vůči politice dosavadních vlád v duchu přístupu, který například filozof Václav Bělohradský označuje jako *podnikatelský populismus*.³⁷

Tuto pozici hnutí ANO pak potvrdily i volby druhého řádu, které proběhly roku 2014. Nástupem Babišova hnutí byla výrazněji postižena pravá část politického spektra, přestože o prostor potenciální voličské expanze ČSSD směrem do středu kontinua, nejpozději do roku 2010 nepochybně z části pokryt touto stranou,³⁸ se přítomností ANO v tomto prostoru nepoměrně zúžil, resp. úplně uzavřel. Přesun velké části voličů v pravé části spektra k ANO a oslabení ODS (a v nepoměrně menší míře oproti volbách roku 2010 i TOP 09) je pak logicky umocněn faktem, že tyto dvě pravicové strany do roku 2013 vytvářely koaliční vládu a obecně antiestablishmentový a antipolitický protestní náboj Babišova hnutí zde šel ruku v ruce s nespokojeností a neochotou podporovat protagonisty předchozí politiky neoliberálních reforem. Hnutí ANO tak s trochou nadsázky představuje „zbytkové“ útočiště pro voliče, kteří chtějí volit politický subjekt, který není ani levicový, ani pravicově neoliberální.

Tento mírný eufemismus však dobře ilustruje tezi, týkající se přetrvávající jednodimenzionality mezistranické soutěže. Ta je dána především faktem, že konkurenční pozice hnutí ANO oproti všem ostatním dosud relevantním stranám není křížena s žádnou jinou významnější dimenzí soutěže, v níž by docházelo k alternativní strukturaci stranických opcí v konkurenčním postavení. Jinými slovy, hnutí ANO soutěží s ČSSD či dokonce KSČM

---

³⁷ Václav Bělohradský definuje podnikatelský populismus jako využití masových antipolitických předstudků k dosažení politického konsensu v podobě legitimizace politického úsilí silného lídra skrze jeho úspěchy v mimopolitické sféře, v tomto případě ve sféře hospodářské a podnikatelské, jejíž význam je skrze rozsah sociálních benefitů této činnosti celospolečensky relevantní. Andreje Babiše zde Bělohradský explicitně přirovnává k Silvio Berlusconi. Srov. Babiš jako lapač hněvu (rozhovor s Václavem Bělohradským), Lidové noviny 14. 3. 2015

³⁸ Jde o množinu voličů nacházejících se v pomyslném metrickém středu stranicko-politického kontinua, o něž až do roku 2010 obvykle sváděly souboje dvě nejsilnější strany, a motivačním faktorem pro identifikaci s jednou z nich byla u těchto voličů pravděpodobná negativní motivace (obavy z vítězství té druhé).

na levici a ODS a TOP 09 na pravici do té míry, do jaké tyto strany nejsou schopny promítnout své vzájemné konkurenční pozice do soutěže o reálnou voličskou množinu, která by byla zcela imunní vůči potenciálním nárokům podpory ze strany hnutí ANO. Když si tedy představíme pomyslnou metrickou osu stranicko-politického kontinua, původní velký prostor voličské expanze ČSSD a ODS, resp. TOP 09 do prostoru metrického středu se stal nemožným především proto, že tento prostor začalo okupovat hnutí ANO.

V daleko menší míře pak tato skutečnost platí i pro druhé protestní hnutí, které se stalo ve volbách roku 2013 relevantním aktérem stranického systému, tedy Okamurův Úsvit přímé demokracie. Jeho volební neúspěchy v dalších volbách druhého řádu a velké otazníky nad a následný zánik jeho relevantní pozice ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 2017 činí ve srovnání s hnutím ANO víceméně irelevantní. Následné vytvoření koaliční vlády ANO s ČSSD a KDU-ČSL pak znamená, že se tyto formace dostávají do symbolického konkurenčního vztahu s pravicovými stranami TOP 09 a ODS i levicovou KSČM coby opozičními stranami, a je tak na místě si odpovědět na otázku, zda mezi nimi probíhá reálná soutěž o identickou množinu voličů či nikoliv. K této otázce se dostaneme níže v souvislosti s analýzou směru mezistranické soutěže. Je však zřejmé, že tento směr se odehrává toliko v rámci jedné dimenze soutěže, kterou představuje právě tento koaličně-opoziční vztah.

3.5.2 Směr soutěže

Vymezení prostorového směřování mezistranické soutěže vyžaduje představu prostorové konfigurace stranických aktérů, o kterou jsme se pokusili výše. Sartori upozorňuje, že postavení jednotlivých aktérů v jednodimenzionálním prostoru není charakterizováno stejně velkými intervaly mezi nimi, nýbrž různými vzdálenostmi, danými ideologickou pozicí každé strany. Zároveň Sartori zdůrazňuje, že rozsah mezistranické soutěže je funkcí délky prostoru, přičemž prostorová elasticita, tedy rozšiřování či zužování prostoru soutěže, odpovídá právě ideologické vzdálenosti mezi subjekty, nacházejícími se na krajních pólech kontinua (Sartori 2005: 349).

Prostor mezistranické soutěže v rámci českého stranického systému byl již od 90. let charakterizován poměrně velkou ideologickou vzdáleností mezi stranami, tvořícími jeho pomyslné krajní póly. Pomyslný levý krajní bod osy představovala KSČM coby systému odcizená, izolovaná, trvalá opozice, jejíž koaliční potenciál se začal mírně zhodnocovat teprve až v období po roce 2005, kdy se zdálo pravděpodobné, že v případě vzniku levicové většiny v Poslanecké sněmovně po kterýchkoliv dalších volbách je varianta uspořádání vládní většiny na půdorysu nějaké formy spojení ČSSD a KSČM velmi pravděpodobná. Tato

„průlomová opce“ (Balík 2010: 32 – 39) nebyla prozatím uskutečněna především proto, že k ustavení této většiny po žádných sněmovních volbách dle volebního výsledku prozatím nedošlo.³⁹

Pomyslně opačným pravým bodem osy je trvale přítomná neoliberální pravice, od roku 2010 reprezentovaná téměř v rovnomocném postavení TOP 09 a ODS. Proti tomuto pojetí prostorové konfigurace aktérů systému je možno namítnout, že při předpokladu subkulturně zakotveného elektorátu KSČM a její dominantně obranné volební strategie se tato fakticky nachází mimo rámec soutěže, a tudíž nemůže představovat krajní bod soutěžního prostoru. Tato námitka je navýsost správná, avšak na rozsahu délky prostoru nic nemění ani pozměněné pojetí levého krajního bodu, pokud bychom na tuto pozici dosadili ČSSD. Sociální demokraté v minulosti opakovaně nacházeli potřebu udržovat na své straně tradiční levicové voliče, jejichž politické požadavky i jejich saturace vyžadují výrazné omezení dostředivé expanze a pomyslné roztahování délky prostoru. Totéž ovšem platí na pravé straně spektra, jak jsme již výše naznačili. Potvrzuje se zde tak další Sartoriho slavná teze, že „střed se dobývá z krajů“ (Sartori 2005: 355 – 358). V ČR tomu tak bylo až do voleb v roce 2013. Ty pak přinesly zcela jiný obraz prostorové konfigurace aktérů: v metrickém středu pravolevé osy figuruje hnutí ANO s větším rozkročením směrem doprava, ale zároveň zabírající velkou část prostoru potenciální expanze pro ČSSD. Na tuto pozici můžeme nahlížet jako systémovou osu, od níž se odvíjí další logika systémových interakcí.⁴⁰

Chápat středové umístění hnutí ANO jako osu systému by však znamenalo připustit, že jeho prostor pro expanzi je na obě strany kontinua víceméně srovnatelný, a že se tedy jedná o středový subjekt, jenž usiluje, se Sartorim řečeno, o expanzi dle logiky „olejové skvrny“, tedy na obě strany současně (Sartori 2005: 357). Tento předpoklad by však taktéž naznačoval, že stranicko-systémová konfigurace aktérů se fakticky stává tripolární. Takový předpoklad je ovšem zcela neodůvodněný nejen proto, že voličská expanze hnutí ANO na obě strany zcela rovnoměrně neprobíhá, poněvadž vlevo naráží na víceméně pevnou hráz početného skalního elektorátu ČSSD, zatímco vpravo byly voličské přesuny od pravicových stran k ANO nepoměrně větší, ale především proto, že systémová konfigurace nemůže zcela odhlížet od koaličně-opozičního uspořádání a s ním spojené logiky soutěže. Koaliční spolupráce ANO s ČSSD znamená, že se Babišovu hnutí na jedné straně podařilo nastavit pomyslnou hranici vlastní pozice vůči ČSSD a redukovat prostor její potenciální voličské expanze, přičemž

---

³⁹ K této variantě však jak známo došlo na úrovni krajských zastupitelstev, kde v několika krajích již roku 2008, a v drtivé většině pak roku 2012 k ustavení vládnoucích koalic na bázi spojení ČSSD a KSČM došlo.

⁴⁰ Nutno konstatovat, že hnutí ANO pozici takto pojaté osy fakticky převzalo od ČSSD. Srov. Polášek, Novotný, Perottino 2012, 52 - 55

vzhledem ke konsensu na zásadních vládních rozhodnutích je tato expanze prakticky nemožná, na straně druhé však taktéž ohraničuje prostor pomyslné levé části spektra směrem doprava a fakticky tak zvětšuje ideologickou vzdálenost mezi sebou samým a pravicovými stranami.

Jestli tedy někde docházelo a i do budoucna může docházet k reálným pokusům o voličskou expanzi zprava i zleva, tak je to právě na pomyslném rozhraní pozic hnutí ANO a pravicových stran. Zde je ovšem třeba zdůraznit, že tento soud neznamená výlučnou dispozici ANO, resp. TOP 09 a ODS zde soutěžit i stejnou množinu voličů. Do tohoto prostoru se totiž zprava (tj. s dominantním zacílením voličské expanze proti ANO) či zleva (tj. s dominantním zacílením proti TOP 09 a ODS) může dostat kterýkoliv další aktér včetně subjektů dosud irelevantních či dokonce neexistujících.⁴¹

Tento stav tedy znamená, že kromě trvání přítomnosti toliko jedné dimenze mezistranické soutěže dochází po roce 2013 i k zachování jejího směru, tedy dominantně dostředivé soutěže. Zásadní změnu však představuje skutečnost, že aktéry dostředivé soutěže nejsou pomyslné krajní body pravolevého kontinua, tedy sociálnědemokratická levice a neoliberální pravice, ale pomyslným levým pólem této soutěže je hnutí ANO, které skrze koaliční spojení s ČSSD zároveň ohraničuje jeden pól systému. Vzhledem k jeho středové prostorové pozici však zároveň dochází k omezení prostoru potenciální dostředivé expanze obou pólů. Vzorec soutěže v obsazení ČSSD - ANO vs. TOP 09 - ODS-potenciální další pravicový aktér v praxi znamená zachování bipolární systémové konfigurace, ale taktéž výrazné smrštění délky prostoru soutěže, neboť pomyslný střed osy se oproti minulosti nepoměrně zmenšil a navíc posunul směrem doprava. Lapidárně řečeno, střed se již nedobývá z krajů, ale ze středu a zprava, tzn. soutěží o něj hnutí ANO a pravicové strany. Tyto abstraktnější systémové úvahy koneckonců potvrzují nejen dominantní logika výstavby koaličních spojení na komunální úrovni v největších městech republiky po loňských komunálních volbách, kde byla v případě vítězství hnutí ANO preferována koaliční spolupráce analogická centrální vládě,⁴² ale taktéž stávající politická realita na parlamentní

---

⁴¹ Jisté pokusy dostat se do tohoto prostoru soutěže jsou patrné např. i u KDU-ČSL, které se ovšem (až na drobné výjimky regionálních subsystemů v tradičních lidoveckých oblastech, napjmě na jižní či střední Moravě) tato expanze, i s ohledem na její vládní angažmá a s ním spojenou odpovědnost za vládní politiku, dominantně příliš nedaří.

⁴² Výjimky z tohoto pravidla tvoří pouze Plzeň a Olomouc, kde došlo k vytvoření širokých koalic zavedených stran proti hnutí ANO. Srov. *V Plzni se strany dohodly na koalici. Vítězná ANO jde do opozice*, idnes.cz, 18. 10. 2014, In: http://plzen.idnes.cz/koalice-plzen-primator-zrzavecky-dlv-/plzen-zpravy.aspx?c=A141018_101833_plzen-zpravy_kol (cit. 25. 7. 2018) a *Olomouci bude zas vládnout koalice bez vítěze voleb, ANO jde do opozice*, idnes.cz, 14. 10. 2014 In: http://olomouc.idnes.cz/radnice-volby-koalice-vitez-ano-olomouc-f0d-/olomouc-zpravy.aspx?c=A141012_214435_olomouc-zpravy_skr (cit. 25. 7. 2018)

úrovni, kde se dominantní zápas o klíčová témata vládní politiky odehrává mezi Babišovým hnutím a pravicovými stranami. Právě rozsah a intenzita tohoto soupeření bude do budoucna klíčovým indikátorem změny vzorců interakcí v rámci stranického systému.

3.6 Český stranický systém po volbách 2017

Výše využitě sartoriánské schéma analýzy (srov. Sartori 2005), opřené o vymezení dimenzí a směru mezistranické soutěže, je samozřejmě relevantní i k postižení zásadních systémových změn, které přinesly zatím poslední volby do Poslanecké sněmovny, které proběhly ve dnech 20. – 21. 10. 2017. Tyto volby však přinesly především další bezprecedentní změnu na úrovni formátu stranického systému, neboť počet relevantní aktérů se zvýšil ze sedmi na devět. Zvýšení počtu aktérů pak mělo relevanci i ve vztahu k analýze výsledků z hlediska postižení volební změny (srov. Charvát 2016). Volební výsledky totiž přinesly zcela odlišnou stranickou poziční konfiguraci oproti předchozím volbám.

V roce 2013 lze hovořit o dílčí kontinuitě systémových pozic v levé části spektra (ČSSD a KSČM), výrazně podobné volebním výsledkům z roku 2010, a i volební podpora TOP 09 zaznamenala jen dílčí pokles oproti předchozímu hlasování, a nástup protestního hnutí ANO 2011 byl spojen především s voličskou stagnací pravicové ODS. O čtyři roky později došlo k tak výraznému nárůstu podpory vítězného hnutí ANO 2011 oproti všem ostatním relevantním subjektům, že v duchu předchozích úvah o jeho rozprostření na pomyslné pravolevé ose stranicko-politického kontinua zůstává zachováno pomyslné těžiště jeho podpory v prostoru metrického středu s přesahem do pravé části spektra, avšak zároveň též jeho výrazné rozkročení směrem doleva, kde významně omezilo prostor oběma levicovým stranám.⁴³ ČSSD a KSČM pak zažily bezprecedentní pokles své voličské podpory na pouhé jednociferné zisky, znamenající historicky nejnižší výsledek komunistů v jejich dějinách a sociální demokracie od počátku nabytí systémové relevance po roce 1989 ve volbách roku 1992. I ukazatele volební geografie jasně ukazují, že podpora vítězného Babišova hnutí byla přímo úměrná poklesu voličské podpory obou levicových stran v jejich tradičních volebních baštách.⁴⁴ Výraznější pokles podpory TOP 09, kterou od ztráty systémové relevance zachránily až volební výsledky sečtené v hlavním městě Praze, lze přičíst jednak přesunům tradičně pravicových voličů od TOP 09 k ODS, ale též především městských liberálních

---

⁴³ Ve sněmovních volbách v říjnu 2017 získalo hnutí ANO 2011 29,64 % hlasů, ODS 11,32 %, Česká pirátská strana 10,79 %, Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (SPD) 10,64 %, KSČM 7,76 %, ČSSD 7,27 %, KDU-ČSL 5,8 %, TOP 09 5,31 % a STAROSTOVÉ A NEZÁVISLÍ (STAN) 5,18 %. Srov. In: www.volby.cz

⁴⁴ Např. v tradičně levicovém Ústeckém kraji získalo hnutí ANO 2011 celkem 37,55 %, zatímco ČSSD jen 6,61 %. Srov. www.volby.cz

voličů od TOP 09 k Pirátům. Tento trend identifikoval politolog Michal Škop ve své analýze volebních výsledků prostřednictvím metody ekologické inference bezprostředně po sněmovních volbách.⁴⁵

Zvýšení počtu aktérů a voličské přesuny se však dotýkají toliko formátu stranického systému. K posouzení jeho funkcionálních charakteristik na úrovni mechanismu, tj. dimenzí a směru stranické soutěže, je třeba zhodnotit i interakce stranických aktérů, k nimž v nové konfiguraci došlo v období po volbách v říjnu 2017.

3.6.1 Dimenze soutěže

Výše jsme konstatovali, že po volbách 2013 navzdory zvýšení počtu relevantních aktérů nedošlo k znásobení relevantních dimenzí stranické soutěže, resp. že zůstala zachována jedna jediné pravolevé socioekonomická dimenze, se kterou se posléze začala překrývat i antiestablishmentová dimenze, vymezující nová protestní hnutí a tradiční politické strany. Příčinou tohoto překrytí je skutečnost, že dominantní pozici v prostoru tradičních politických stran, bránících se nástupu protestního Babišova hnutí a hovořících v té souvislosti o oligarchizaci politiky a ohrožení systému liberální demokracie, se staly obě pravicové strany a především pak někdejší předseda TOP 09 Miroslav Kalousek. Po volbách roku 2017 nejprve vznikla půlroku působící jednobarevná vláda hnutí ANO, která v Poslanecké sněmovně nezískala důvěru. Už za jejího působení však bylo zřejmé, že budoucí vládní uspořádání bude vystavěno na většinovém půdorysu ANO 2011 – ČSSD – KSČM, přičemž menšinová vláda dvou prvně jmenovaných stran získala 12. 7. 2018 podporu skutečně s aktivní pomocí poslanců za KSČM. V opozici tak zůstaly všechny středoprávní strany, Piráti a SPD. Lze tak konstatovat, že dominantní pravolevá socioekonomická dimenze a postupně konstituovaná, s ní překrývající se dimenze protestní subjekty vs. tradiční strany, doznaly na tomto novém vládně-opozičním půdorysu zcela dokonalé konjunkce. Vzhledem k přítomnosti komunistů v novém vládním uspořádání pak lze mluvit i o dalším překryvu, tj. zakomponování dimenze vztahu starý vs. nový režim, resp. komunismus vs. antikomunismus do vztahu stávající vlády a opozice. Jednorozměrné zjednodušení, představované přítomností jedné zásadní dimenze soutěže, tak po volbách roku 2017 nejen zůstalo zachováno, ale dokonce došlo i k jeho prohloubení oproti dosavadnímu stavu.

---

⁴⁵ Srov. *Babiš a Okamura vysáli levici, od TOP 09 se přebíhalo k ODS, mini analytik*, iDnes.cz 23. 10. 2017, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/presuny-hlasu-volici-strany-volby-2017-ekologicka-inference-pac-domaci.aspx?c=A171023_153934_domaci_ale (cit. 25. 7. 2018)

3.6.2 Směr soutěže

K posouzení směru stranické soutěže je zapotřebí dlouhodobější pozorování volebních výsledků, spojené s analýzou voličských přesunů. Z hlediska vzorců voličské volatility z voleb v roce 2017 ve srovnání s předchozím hlasováním, o kterém jsme se zmiňovali výše, lze konstatovat, že dominantní přesuny voličů od ČSSD a KSČM k ANO 2011 (případně k SPD) a od TOP 09 k ODS a Pirátům naznačují potencialitu dostředivého vzorce stranické soutěže. Podobný úsudek by byl ale nanejvýš sporný z jednoho důvodu, tj. proto, že *conditio sine non* takového hodnocení v sartoriánské perspektivě je spojen jednak s tím, že k voličským přesunům dochází od středu směrem ke krajům spektra rovnoměrně, a taky že beneficentem takového „krvácení středu“ jsou subjekty jednoznačně situované na krajích kontinua. Takové hodnocení by s ohledem na voličské přesuny v říjnových volbách 2017 bylo nanejvýš nesprávné, neboť hlavní beneficianti v podobě ANO 2011, ODS a Pirátů nejsou v pozicích krajních pólů systému a jejich vzájemné interakce navíc nejsou neutrální. Naopak lze konstatovat, že z dlouhodobějšího hlediska můžou voličské přesuny mezi těmito třemi nejsilnějšími stranami (nebo alespoň prvními dvěma z nich) charakterizovat zásadní stranickou interakci, definující finální výstup systému z hlediska postavení aktérů a uskutečnitelnosti vládně-opozičních vztahů.

V případě, že bychom voličské přesuny mezi ČSSD a ANO 2011, resp. mezi ANO 2011 a ODS hodnotili jako posuny postavení všech stran směrem do pomyslného metrického středu spektra, jde stále o dostředivou stranickou soutěž. Navzdory zvýšené míře polarizace v systému, spojené s charakterem protestního náboje ANO 2011 i zapojením dosud izolované antisystémové KSČM do vládního bloku, tak můžeme konstatovat, že směr soutěže v rámci jednorozměrného zjednodušení zůstává stále dostředivý.

3.7 Typologie českého stranického systému v letech 1990 – 2010

Politolog Pavel Pšeja poznamenal ve své monografii věnované vývoji stranického systému České republiky do roku 1998 (Pšeja 2005), že tento by měl být s největší pravděpodobností dotvořen kolem roku 2010, kdy by tak bylo možno jeho podobu a vývojové perspektivy adekvátně vyhodnotit prizmatem dominantních typologických přístupů. Český stranický systém skutečně zaznamenal během uplynulých dvou desetiletí zajímavý vývoj a zásadní proměny, jež výrazně ovlivnily jeho současnou podobu. Jeho základní parametry byly nastaveny již sedmi „volbami prvního řádu“ a vývojová dynamika vykazuje některé tendence, které je s ohledem na již sedmou probíhající legislaturu možno považovat za dlouhodobé.

Parlamentní volby roku 2010 paradoxně neznamenaly ani tak definitivní dotvoření českého stranického systému a verifikaci jeho charakteristik ve všech aspektech, jako spíše jistou malou revoluci, v mnohém problematizující dosavadní vývojové tendence systému a jejich analytické uchopení. Poprvé od voleb roku 1996 totiž došlo k zásadnější obměně formátu systému, kdy jeho dva dosavadní aktéři – KDU-ČSL a SZ se dostali mimo pásmo relevance. Naopak další dvě strany - TOP 09 a VV, které nebylo možno považovat za relevantní aktéry systému s ohledem na jejich dosavadní neúčast v žádných parlamentních volbách, získaly v nově zvolené Poslanecké sněmovně poměrně významné pozice a posléze se staly stranami vládními. Jakkoliv tedy nedošlo ke znásobení počtu relevantních aktérů a rozšíření formátu, o čemž se i v odborných kruzích ještě pár týdnů před volbami nahlas spekulovalo, substituce dvou stran znamenala poměrně významný systémový předěl.

Dalším významnou skutečností s ohledem na další systémový vývoj bylo poměrně výrazné oslabení dvou dominantních pólů systému – ČSSD a ODS. Jakkoliv dosavadní tíhnutí k bipolaritě nebylo výsledky květnových voleb roku 2010 výrazně narušeno a obě nejsilnější strany (zatím) neztratily své dominantní pozice na levém, resp. pravém pólu stranického systému, jejich hegemonní postavení není zejména u ODS do budoucna v žádném případě garantováno a navíc jejich oslabení může významně ovlivnit budoucí vzorce interakcí mezi jednotlivými aktéry systému.

Konečně třetím významným momentem voleb 2010 může být považován vysoký počet hlasů, které, tzv. „propadly“, tedy připadly stranám, jež nepřekročily pětiprocentní klauzuli nutnou pro vstup do Poslanecké sněmovny.

Jedna Pšejeva teze se však zdá být z hlediska dnešní povolební situace potvrzena, že podoba a vývojové tendence českého stranického systému jsou v mnohém ovlivněny procesy, které působí z vnějšku systému a které plynou z relevantních *cleavages* (Pšeja 2005: 155). Zásadní proměnu českého stranického systému, kterou doznal na základě výsledků parlamentních voleb roku 2010, totiž nelze adekvátně uchopit bez zohlednění vlivů, které bezprostředně nesouvisí se samotným rámcem systému a jeho typologickým zařazením. Vstupují zde do hry obecnější strukturální determinanty, jež jsou umocněny hlubšími societárními vlivy i konjunkturálními faktory, souvisícími se stavem české politické kultury a stylem vládnutí v uplynulých letech.

Cílem této kapitoly tedy bude především pokusit se posoudit základní klasifikační a typologická hlediska v kontextu konkrétního vývoje českého stranického systému po roce 1989 a učinit příslušná zařazení. Použity zde budou především analytické přístupy těch klasiků dané disciplíny, které jsou nejčastěji používány českými autory, zabývajícími se tímto

tématem, tedy především typologie Giovanni Sartoriho a Jeana Blondela, jakož klasická teorie *cleavages* Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta. Nezhledněny nezůstanou ani připomínky některých dalších autorů, jejichž přístupů je v české odborné literatuře začasťe využíváno, jako například modifikace Sartoriho typů z pera P. Farnettiho, byť jen coby doplnění základních teoretických přístupů. Nejnovější, a tedy i pro analýzu současného stavu českého stranického systému v mnohém navýsost vhodnou, se jeví typologie irského politologa Petera Maira, kterážto v české literatuře na toto téma nebývá příliš často zohledňována. I Mairovu typologii se proto pokusíme využít coby nástroj analýzy.

3.7.1 Typologie Jeana Blondela

Blondelova typologie není k analýze stranického systému ČR příliš často používána tuzemskými autory, jakkoliv se i zde odkazují někteří analytici na Blondelovo schéma v některých dílčích analytických otázkách (Novák, Lebeda 2004: 296 – 297). Tuto absenci je možno vysvětlit především skutečností, že Jean Blondel konstruoval svou klasifikaci ještě v období před vydáním přelomové práce G. Sartoriho, a také faktem, že Blondelovu teorii je na místě považovat spíše za klasifikaci, sledující numerické kritérium počtu a síly (ve smyslu volebních zisků) jednotlivých aktérů systému než vzorce interakcí mezi nimi, jak by bylo z hlediska typologického začlenění nezbytné (Pšeja 2005: 154). Jean Blondel na základě této logiky definoval čtyři základní typy stranických systémů: bipartismus, systém dvou a půl strany, multipartismus s dominující stranou a multipartismus bez dominující strany (Strmiska, Hloušek, Kopeček, Chytilík 2005: 40 – 41).

Pokud na základě Blondelova modelu přistoupíme k analýze českého stranického systému po roce 1989, je namístě zohlednit především hodnocení, která směrem k českému stranickému systému učinil Blondel sám. Blondel považuje země postkomunistické středovýchodní Evropy za dobře připravené na standardní vývoj stranických systémů především vzhledem k vysokému stupni institucionalizace konstitutivních aktérů systému, čímž rozumí jejich zakotvení v populaci (jednota účinku) a vysokou míru stability. Z těchto pozic vycházela opoziční hnutí v dobách komunistického režimu v Polsku, Maďarsku či ve Slovinsku a i systém režimní „koalice“ více stranických subjektů, dominované komunistickou stranou v tomto představuje dle Blondela vhodnou půdu pro budoucí vývoj stranického systému (Blondel, Müller – Rozmel, Malová 2007: 23). V tomto ohledu hrají klíčovou úlohu první konstitutivní volby po pádu komunistického režimu, kdy dochází k ukotvení prvních relevantních aktérů systému. V případě ČR bylo zastřešující transformační hnutí v podobě OF, kterážto reprezentovalo široké spektrum ideových proudů s hlavním těžištěm v pravém

středu, dále pak nereformovaná komunistická levice – „skalní komunisté“, představovaná KSČM, dále pak ČSL jako zástupce historických stran, přeživších komunistický režim, a HSD-SMS jako „single- issue party“.

ČR tak dle Blondela byla v porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi specifická především faktem absence reformních představitelů bývalé vládnoucí moci, jakož i marginální úlohou „radikálů“ z řad bývalých opozičních činitelů, kteří se v jiných zemích později konvertovali na některé konzervativní a nacionální stranická uskupení. V ČR tedy vysoce převážila úloha umírněných liberálních sil, z nichž vzešly pozdější pravicové a pravostředové strany. Formát systému po prvních konstitutivních volbách Blondel označuje jako *limitovaný pluralismus (limited pluralism)*.

Druhé volby v případě ČR roku 1992 znamenají ustálení aktérů, kterýžto formát Blondel označuje jako *nadměrný pluralismus (oversized pluralism)*. Třetí volby roku 1996 pak přinášejí redukci počtu efektivních stran, což je dle Blondela krok do fáze *stabilního pluralismu (stable pluralism)*, jenž následně zůstává stabilní přes troje volby (Blondel, Müller – Rommel – Malová 2007: 28). Teprve po uplynutí tohoto období lze přistoupit k příslušné klasifikaci. Na základě výsledků těchto voleb, v případě ČR tedy po volbách roku 2002, charakterizuje Blondel český stranický systém jako systém s dominující stranou (Blondel, Müller – Rommel, Malová 2007: 30). Soudí tak především s ohledem na fakt, že ČSSD, jakkoliv nebyla schopna zformovat jednobarevnou většinu v Poslanecké sněmovně, vyhrála dvoje volby za sebou se ziskem přesahujícím 30 % hranici (1998 a 2002), což se žádné jiné straně v okolních postkomunistických zemích nepodařilo⁴⁶. Tento úsudek se může jevit jako poněkud překvapivý s ohledem na skutečnost, že hranice pro úlohu dominující strany byla v původním Blondelově modelu z roku 1968 definovaná na hranici 40 % zisku (Strmiska, Hloušek, Kopeček, Chytilík 2005: 41). Pokud bychom však tuto změnu připustili jako relevantní, je pod dojmem výsledků dalších voleb navýsost patrné, že tento Blondelův soud byl minimálně předčasný. Již další parlamentní volby roku 2006 znamenaly změnu tohoto formátu, neboť došlo k etablování dvou hlavních stran, které překročily 30% hranici – ODS a ČSSD. Tímto se tak Blondelovým prizmatem formát českého stranického systému posunul směrem k bipartismu (součet procentuálních zisků dvou nejsilnějších stran se blíží 70%), a zároveň se evidentně nepotvrdila Blondelova teze, že český stranický systém je charakterizován poměrně sjednocenými levicovými stranami a relativně slabou a roztříštěnou pravíci, byť je ODS vnímána jako poněkud silnější než KDU-ČSL a US-DEU(SZ) (Blondel,

---

⁴⁶ Blondel připomíná, že i slovenská HZDS dokázala 30 % hranici překročit jen jednou - ve volbách roku 1992.

Müller – Rommel, Malová 2007: 30 – 33). Tyto změny by šlo předpokládat pouze sekundárně na základě Blondelových poukazů na vysokou míru volatility v českém prostředí, vliv sociálních a ekonomických podmínek, časté konflikty stranického vedení a „přezásobenost“ stran.

Roku 2010 však z hlediska Blondelova modelu došlo k další změně, neboť hranici 30% zisku tentokrát nepřekročila žádná politická strana. Český stranický systém se tak po těchto volbách posunul směrem k multipartismu bez dominující strany. Jakkoliv další faktory této proměny, jako substituce dvou relevantních aktérů či změna konfigurace ostatních relevantních stran nejsou příliš důležité, jen by potvrzovaly Blondelova slova, že pro institucionalizovaný stranický systém je důležité, když je stabilní ekvilibrium mezi nabídkou a poptávkou. Z tohoto důvodu tedy největším nebezpečím pro stranický systém je nástup populistů, kteří toto ekvilibrium naruší. Tím samozřejmě netvrdím, že by k tomuto ohrožení i v českém případě docházelo. Faktem však zůstává, že tyto proměny dokladují Blondelovo hodnocení, že v zemích středovýchodní a jihovýchodní Evropy lze pozorovat spíše „strukturální disekvilibrium“ (Blondel, Müller – Rommel, Malová 2007: 38).

3.7.2 Typologie Giovanni Sartoriho

Sartoriho typologie stranických systémů je již od svého vzniku v půli 70. let vnímána světovou politologickou obcí jako vůdčí, nejsystematičtější a dodnes v zásadě nepřekonaná. Sartori zkonstruoval pro soutěživé stranické systémy několik základní typů: systém predominantní strany, dvoustranický systém, polarizovaný pluralismus a umírněný pluralismus. Poslední dva typy jsou v české odborné literatuře chápány jako relevantní z hlediska pokusů o typologické zařazení českého stranického systému.⁴⁷

Mezi českými analytiky panuje vzácná shoda v tezi, že vývoj českého stranického systému po roce 1989 se pohybuje mezi oběma typy, tedy naplňuje jak některé znaky polarizovaného, tak i některé znaky umírněného pluralismu. Je však třeba zdůraznit, že o typologickém začlenění systému je možno uvažovat až po volbách roku 1996, tedy v době kdy došlo ke konsolidaci systému z hlediska počtu aktérů i vzorců interakcí. První, „zakladatelské“ volby roku 1990, byly ještě ve znamení tranzitivní, tedy ze systémového hlediska v podstatě umělé bipolarity, představované někdejší vládnoucí stranou a „všelidovým“ demokratizačním hnutím. Do voleb pak o systému v pravém slova smyslu fakticky ještě nelze mluvit, byť Pavel Pšeja upozorňuje na skutečnost, že ona fluidní struktura

---

⁴⁷ K detailnímu teoretickému nastavení konkrétních typů viz. Sartori 2005: 135- 199

vysokého množství aktérů, kteří nepřehledně vznikali a zanikali a početní kritérium bylo ještě v zásadě irelevantním, by odpovídalo Sartoriho pojetí atomizovaného pluralismu (Pšeja 2005: 143). Po volbách 1990 dochází k první verifikaci dvou pólů systému: OF a KSČM, na základě čehož lze pak mluvit o systému v pravém slova smyslu. Nicméně další měsíce, jenž byly ve znamení velkých turbulencí na české politické scéně, znamenaly základní proměnu tohoto. Tuto proměnu zapříčinil především rozpad OF a etablování nových subjektů z něj vzešlých, nicméně také přesuny poslanců zákonodárných sborů mezi jednotlivými politickými subjekty. Do rozpadu OF tak lze mluvit prakticky o dvou rodících se stranických systémech, z nichž jeden představovaly subjekty, jež uspěly v prvních demokratických volbách, a druhý se formoval v rámci samotného OF jakožto institucionální základně budoucích relevantních aktérů systému. Teprve s rozpadem OF byla zahájena druhá fáze vývoje systému, nesoucí se v duchu strukturace stranickopolitické soustavy (Malíř, Marek 2005: 1365). Tato fáze byla dovršena volbami roku 1992, které znamenaly především stabilizaci formátu a navázání prvních vzorců interakcí. Počet relevantních aktérů se po volbách pohyboval vysoko nad sartoriánskou hranicí, vymezující polarizovaný pluralismus, tedy osmi aktérů. Následné volební období však ukázalo, že tento formát byl nanejvýš dočasný, především kvůli četným přechodům poslanců mezi jednotlivými politickými uskupeními a zhroutilím některých relevantních aktérů, především tzv. moravistického hnutí a LSU.

Volby roku 1996 tak znamenají první konsolidaci formátu systému, kdy se počet relevantních aktérů ustaluje na počtu šesti stran, tedy zhruba na hranici formátu polarizovaného a umírněného pluralismu. Zároveň dochází ke zřetelnému konstituování dvou dominantních pólů systému: ODS a ČSSD. Z hlediska vzorců interakcí však dochází k první krizi koaličních formulí, kdy dosavadní pravostředová koalice ztrácí většinu v PS PČR a je tak závislá na podpoře opoziční ČSSD. Pokud tak přijmeme definici koalice, kterou předkládá například Michal Klíma, že koalice je nejen spojení politických stran, jež nominují své zástupce do vlády, ale že jde i o spojení se stranou, která sice své zástupce do vlády nevysílá, ale pro vznik a získání podpory vlády je nezbytná- tzv. „podpůrná strana“ v pojetí Arenda Lijpharta (Klíma 2001: 16), jedná se v podstatě o formu spolupráce všech systémových stran. Proti nim pak stojí oboustranná odcizená, neloajální, či minimálně semi- loajální opozice, představovaná SPR-RSČ a KSČM. V tomto ohledu by se tak jednalo o naplnění Sartoriho definice polarizovaného pluralismu. Proti tomuto faktu však hovoří především skutečnost, že zde nedochází k fyzickému obsazení středu systému, tento je naopak v podstatě prázdný, ani nedochází k centrifugálnímu efektu, tedy posilování obou krajních pólů systému. Navíc je tato

teze sporná i v tom ohledu, že sám Sartori pracuje s užším vymezením koalice, než představuje Klímova definice.

Předčasné volby roku 1998 pak znamenaly významný posun českého stranického systému blíže směrem k typu umírněného pluralismu. Důležitým faktorem zde bylo především snížení počtu relevantních aktérů- operačních jednotek systému na pět, a v této souvislosti i skutečnost, že do Poslanecké sněmovny již neproniklo krajně pravicové SPR-RSČ. Zároveň došlo k potvrzení dominance obou hlavních pólů, což v kontextu předchozího vnitropolitického dění nebylo zdaleka samozřejmé. Formát systému se tak přiblížil možné bipolární konfiguraci. Zároveň došlo k dalšímu oslabení polarizace, tedy snížení ideologické vzdálenosti mezi relevantními aktéry, kterýžto trend lze pozorovat již od voleb roku 1996. Podpis tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS, vznik jednobarevné sociálnědemokratické vlády M. Zemana, jakož i celkový obraz vnitropolitického dění v ČR ve volebním období 1998 – 2002 však znamenal další prohlubování krize koaličních formulí a absence ustálených vzorců interakcí.

Volby v červnu 2002 přinesly potvrzení tendencí, jež byly pro český stranický systém charakteristické již v předchozím období, tedy potvrzení dominance obou hlavních pólů a sklon k bipolaritě. Na těchto tendencích v zásadě nic nezměnilo ani posílení KSČM, ani formální pokles počtu relevantních aktérů na čtyři, neboť Koalice KDU-ČSL a US-DEU se krátce po volbách definitivně rozpadla, takže fakticky se jednalo o dva separátní subjekty. Vznik levostředové vlády V. Špidly pak znamenal potenciální šanci etablování dlouhodobějšího vzorce koaliční spolupráce, kdy by docházelo k perifernímu přesahování vládních koalic na úrovni obou dominantních pólů coby jader daných koalic a permanentnímu zastoupení politického středu, reprezentovanému KDU-ČSL, případně US-DEU. Tato skutečnost byla generována především pokračující izolací KSČM, na níž se vztahuje „dohoda o vyloučení“ a jež disponuje prakticky nulovým koaličním potenciálem. Systémové postavení KSČM tak stěžuje bipolární alternaci koalic, kterážto je přirozenou dispozicí typu umírněného pluralismu ze Sartoriho perspektivy. Z těchto důvodů například Petr Fiala a Maxmilián Strmiska hovoří o možném užití modifikace Sartoriho teorie v podání italského politologa P. Farnettiho, jenž hovoří o tzv. centripetálním pluralismu. Tento typ je blízkým příbuzným sartoriánského typu polarizovaného pluralismu zejména co se týče nemožnosti úplné alternace vládních koalic a přítomnosti relevantních antisystémových stran, nepočítá však s endemickou tendencí k radikalizaci a dochází zde k dostředivým tendencím, tedy ke konvergenci obou „mimostředových“ pólů (Malíř, Marek 2005: 1377).

Tento trend byl však významně zpochybněn po nástupu vlády J. Paroubka na jaře 2005, kdy přestože byla formálně zachována dosavadní levostředová koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, fakticky v rámci parlamentní spolupráce došlo k posílení tendence k pravo-levé bipolaritě, jež byla dána především legislativní kooperací ČSSD a KSČM a naopak přibližování se KDU-ČSL opoziční ODS. Tento trend byl navíc podtržen faktem, že pátý aktér systému- US-DEU se v tomto období již delší dobu pohybovala v průzkumech volebních preferencí pod hranicí volitelnosti a její systémová relevance již byla prakticky ukončena.

Zmíněnou tendenci českého stranického systému směrem k bipolární konfiguraci potvrdily volby roku 2006. Následný vývoj je možno označit jako reprodukci formátu stranického systému, jak se konstituoval již v druhé polovině 90. let. Tedy je možné identifikovat oba dominantní póly: ODS a ČSSD, dále pak dva trvalé vedlejší póly: KSČM nalevo od ČSSD a KDU-ČSL v pozici potenciální pivotální strany. Tyto subjekty jsou produkty rokkanovských „zamrzlých“ štěpení, o čemž bude pojednáno níže. Vedle nich je pak možno identifikovat pátou „klouzavou“ stranu, kterou po volbách 1996 představovala ODA, později US-DEU a po volbách 2006 pak SZ. Pozici tohoto aktéra je namístě lokalizovat na pravolevé ose stranicko- politického kontinua spíše do středu. I nadále však trvá izolace KSČM a také dostředivý směr soutěže, což znamená, že český stranický systém se i po roce 2006 pohybuje na pomezí sartoriánských typů polarizovaného a umírněného pluralismu. Tendence směrem k umírněnému pluralismu může být zachycena především v prohlubující se ochotě vedení ČSSD připustit spolupráci s KSČM na centrální úrovni v rovině tiché podpory menšinové vlády ČSSD, která je patrná především po uzavření několika podobných dohod obou stran na úrovni krajů po krajských volbách roku 2008. Proti tomuto předpokladu však svědčí jednak trvání platnosti tzv. bohumínské usnesení, jež zakazuje ČSSD spolupráci s KSČM na vládní úrovni, a také některé výroky předsedy ČSSD J. Paroubka před volbami roku 2010 o upřednostnění spolupráce sociálních demokratů se středovými stranami. Důležitým faktorem, postizitelným v období 2006 – 2010 je však prohlubující se polarizace mezi relevantními aktéry systému, což v praxi znamená snížení alternace možných koalic.

Volby do Poslanecké sněmovny ve dnech 28.- 29. 5. 2010 přinesly výraznou změnu, pokud jde o formát systému ve vztahu ke konkrétním aktérům. Došlo tak k etablování zcela nového fenoménu české politiky v podobě duality pravice, kde je možno po těchto volbách identifikovat ODS coby hlavní pól a TOP 09 coby vedlejší pól v pravé části stranicko-politického kontinua, na levici je pak možno identifikovat ČSSD coby hlavní pól a KSČM coby vedlejší pól systému. Pátou liberální centristickou formaci nově reprezentují Věci

veřejné. Nedošlo tak k nárůstu počtu aktérů a formát zůstává na úrovni sartoriánského modelu umírněného pluralismu. Vzhledem k poklesu KDU-ČSL mimo pásmo relevance a jejímu zmizení z Poslanecké sněmovny tak došlo k výraznému oslabení metrického středu systému, který tak zůstává institucionálně prakticky neobsazen, což posiluje dostředivé účinky soutěže. Zároveň dochází k zachování jednorozměrného prostoru soutěže a posílení směru soutěže k bipolární konfiguraci. Volby 2010 samozřejmě znamenaly výraznou proměnu z hlediska volební síly jednotlivých aktérů, zejména co se týče oslabení obou hlavních pólů na úkor nárůstu podpory nových aktérů: TOP 09 a VV. Z hlediska typologie G. Sartoriho však tento fakt neznamena zásadní proměnu, neboť Sartori při vysvětlení formátu a predikci mechanismu systému upřednostňuje nominální kritérium oproti kvantitativním a matematickým přístupům (Sartori 2005: 323).

I po volbách 2010 však trvá stav izolace KSCM s téměř nulovým, či jen velmi omezeným koaličním potenciálem. Přítomnost antisystémového aktéra a nejasný postoj ČSSD ve věci spolupráce s komunisty do budoucna tak stále značně problematizuje přiřazení typu českého stranického systému k Sartoriho modelu umírněného pluralismu. Je tak třeba podotknout, že výše uvedená teze Pavla Pšejí o dobudování českého stranického systému v tomto období se zatím nepotvrzuje, neboť český stranický systém se vzhledem k těmto skutečnostem pohybuje mezi Sartoriho typy polarizovaného a umírněného pluralismu.

3.7.3 Typologie Petera Maira

Teoretický koncept irského politologa Petera Maira, jenž byl formulován v druhé polovině 90. let, je oproti starším typologiím inovativní především v tom ohledu, že oproti sociálním či institucionálním determinantám více zdůrazňuje systémové vazby a strukturu soutěže. Zároveň se vzhledem k našemu tématu vyznačuje výhodou, že byl formulován již v době, kdy měly stranické systémy v postkomunistických zemích za sebou již několikaletou existenci, což Mairovi umožnilo se nad vývojem těchto systémů krátce pozastavit.

Nové demokracie v zemích bývalého východního bloku se dle Maira vyznačují vysokou mírou nestability stranické soutěže, jež je způsobena neukotveností systému v rokkanovských štěpení a nedostatečnou legitimací stran v očích elektorátu. Například v ČR, Polsku, Maďarsku a na Slovensku byl zachycen přesun 25 % hlasů mezi aktéry v porovnání prvních a druhých svobodných voleb po pádu komunistického režimu (Mair 1997: 183). Tyto skutečnosti jsou dle Maira dány navzájem propojeným dynamickým procesem formování národního státu, přechodu k demokracii a kapitalismu v mnoha postkomunistických zemích.

Na úrovni stranické soutěže pak tyto skutečnosti způsobují vysokou míru volební nejistoty a „institucionální podněty k nestabilitě“ (Mair 1997: 189).

Vzhledem k těmto skutečnostem je tak empirická evidence zobecňujících poznatků, z nichž je Mairova typologie sestavena lokalizovaná do prostředí zemí západní Evropy. V podmínkách ČR je však navýsost spornou tezí, že zde lze vystopovat Mairem zmíněný vzájemně propojený trojí proces formování nového státu quo. Formování moderního národa probíhalo v Českých zemích analogicky těmto procesům v západní Evropě v 19. století. Zkušenosti s politickou demokracií a tržní ekonomikou měla česká společnost již z meziválečného období. Z těchto důvodů tak lze v české společnosti vypozařovat vliv rokkanovských štěpení, o čemž jsme se zmínili výše. Tato štěpení měla vliv i na rodící se stranický systém po roce 1989. I proto je namístě pokusit se o analýzu vývoje českého stranického systému na základě Mairovy typologie.

Peter Mair zohledňuje čtyři důležité faktory analýzy: *alternace na vládní úrovni, zachování či inovaci koaličních formulí, povahu aktérů a strukturu stranické soutěže*, v níž rozeznává dva typy: *uzavřenou a otevřenou* (Mair 1997: 207 – 214). Český stranický systém lze v této perspektivě označit za nedobudovaný především z důvodů pokračující limitace koaličních formulí⁴⁸. Do roku 2010 tak s výjimkou období opoziční smlouvy a krátkého období nestraničné vlády Jana Fischera docházelo k neúplné alternaci vládních aktérů. Pokud bychom chtěli KDU-ČSL chápat jako trvalou součást vládní koalice, vedle níž docházelo k obměnám jader koalic, čili obou dominantních pólů systému, pak by český stranický systém bylo možno označit za systém otevřený. Míra inovace vládně-koaličních formulí tak zůstává vysoká. Z hlediska struktury stranické soutěže tak zůstává systém otevřený. Ani přítomnost trvale vyloučené KSČM, ani anomálie období opoziční smlouvy, ani posílení obou dominantních stran a ustálený počet aktérů- pět po volbách 2006, nemá pro systém, jak upozorňuje Maxmilián Strmiska⁴⁹, tak významné konsekvence, aby se tato definice dala zpochybnit.

Po volbách 2010, kdy došlo k částečné obměně relevantních aktérů systému, je tak tato definice ještě více posílena, jakkoliv Mair s úplnou změnou aktérů na parlamentní úrovni nepracuje. Pokud by se ovšem tento počet i povaha aktérů do budoucna stabilizovaly, bylo by možno po určitém čase očekávat etablování vzorců úplné vládně-koaliční alternace, což by systém přiblížilo uzavřené struktuře soutěže. V takovém prostředí by pak šlo snáze předvídat

---

⁴⁸ Srov. Strmiska, Maxmilián: The Czech Party System: a few observations on the properties and working logic of the Czech party arrangement, In: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/v4/V4-Strmiska.pdf> (cit. 23. 10. 2018)

⁴⁹ Tamtéž

voličské tendence i jednání aktérů, kteréžto podmínky jsou dle Maira příhodné pro nástup typu kartelové strany (Mair 1997: 108). Tento scénář by však předpokládal zachování stávajících aktérů systému a několikeré opakování vládně-koaličních formulí, což s ohledem na dosavadní vývoj systému zatím nelze s jistotou předpokládat.

3.7.4 Typologické určení českého stranického systému po volbách 2013

Dle zmíněných funkcionálních charakteristik je možno zamyslet se nad možnostmi typologického určení českého stranického systému v jeho nastavení i vývojových tendencích po sněmovních volbách v říjnu 2013. Vzhledem k hlubším proměnám, které systémový formát a mechanismus po těchto volbách doznal, použijeme za tímto účelem hegemonní klasickou typologii Giovanni Sartoriho (Sartori 2005). Z hlediska formátu se počtem sedmi relevantních aktérů posunul český stranický systém z hlediska Sartoriho klasifikace od omezeného k extrémnímu multipartismu.⁵⁰ Výpočet relevantních aktérů je však odvislý od otázky hodnocení jejich významu při tvorbě vládních koalic či vlivu jejich přítomnosti na upřednostnění jedné varianty před druhou. Z tohoto hlediska je třeba podotknout, že vznik trojkoalice ČSSD – ANO - KDU-ČSL byl výrazně ovlivněn relačním poměrem mezi dvěma nejsilnějšími stranami a subjekty, které zůstaly v opozici vlevo od nich na pomyslné metrické ose, tedy KSČM a hnutí Úsvit. Lze se domnívat, že varianta koaliční spolupráce ČSSD s KSČM, resp. ANO s Úsvitem byla těmito subjekty apriori více preferována, ale zároveň jí vyloučil postoj druhého z koaličních partnerů, pro nějž byla účast tohoto subjektu v koalici nepřijatelná.⁵¹ Tento úsudek by jasně signalizoval relevantní postavení KSČM i Úsvitu coby formací, jejichž přítomnost měla zásadní vliv na zformování vládní koalice v příslušném obsazení.

Pokud tvrdíme, že logika uspořádání vládní trojkoalice obráží poziční rozložení jednotlivých subjektů na pomyslné pravolevé ose v prostoru metrického středu, a tedy logickém vzniku dvojstranné opozice, jejíž pravou část představují TOP 09 a ODS a levou KSČM a Úsvit, potom docházíme k závěru, že logika nastavení koaličně-opozičních vzorců obráží zcela logiku nastavení extrémního multipartismu v Sartoriho podání (Sartori 2005: 135 – 151). Dvojstranná opozice není s to společně navrhnout alternativní uspořádání vládní koalice, ideologická vzdálenost mezi oběma krajními póly pravolevé osy zůstává poměrně

---

⁵⁰ K rozlišení Sartoriho pojmů omezený a extrémní multipartismus a umírněný a polarizovaný pluralismus srov. např. Strmiska 1997: 213 - 220

⁵¹ Pro ČSSD byla nepřijatelná koalice s Úsvitem a pro ANO pak koalice s KSČM. Vznik koalice dvou nejsilnějších stran s KDU-ČSL tedy můžeme chápat jako jakousi zbytkovou variantu, představující pro oba z nich druhé nejlepší, a v posledku jediné možné řešení koaličního uspořádání.

výrazná a navíc z čistě relačního hlediska se KSČM i Úsvit nacházejí ve víceméně izolovaném, systému odcizeném postavení.⁵² Hnutí Úsvit představuje v tomto schématu zvláštní fenomén, neboť jeho ideologická profilace, programatika, personální obsazení i organizační rámec, jakož i vzniklé systémové postavení po volbách 2013 není dosud dostatečně v odborné literatuře reflektováno a popsáno. Z dlouhodobého hlediska je navíc čistě formálně relevantní systémové postavení Úsvitu vázáno jen na jedno volební období po volbách 2013. I kdybychom hnutí Úsvit však z tohoto výkladu vyřadili jako subjekt z dlouhodobého hlediska irelevantní, tak na výše uvedeném soudu o nastavení formátu stranického systému se vzhledem k charakteristice KSČM se nic nemění.

Formát stranického systému však představuje toliko výchozí pozici analýzy systémového mechanismu. Logickou tezí by tedy bylo, že z formátu omezeného multipartismu logicky vyvstává předpoklad evoluce mechanismu v rámci sartoriánského typu polarizovaného pluralismu. Z výkladu v předchozí kapitole však tento závěr nemožno potvrdit, ba spíše naopak. *Conditio sine qua non* polarizovaného pluralismu v Sartoriho pojetí je totiž permanentní „krvácení“ středu a s tím spojené posilování krajních pólů kontinua. V českém případě by tedy podobný stav předpokládal výrazné posilování KSČM především na úkor ČSSD a taktéž TOP 09 a ODS na úkor ANO a zřejmě i KDU-ČSL. K podobné tendenci ovšem (zatím) nedochází a výsledky voleb druhého řádu i vývoj průzkumů voličských preferencí svědčí spíše o opaku. Druhou v zásadě nesplněnou podmínkou je existence nejen dvojstranné, ale taktéž dvojstranné antisystémové opozice, kdy strany vládní koalice tvoří „pól bezpečí“ v zájmu zachování systému jako celku. Jakkoliv můžeme v českém prostředí dlouhodobě v tomto kontextu usuzovat o KSČM jako straně odpovídající některým charakteristikám antisystémové formace v Sartoriho pojetí (Sartori 2005: 138), rozhodně je nemístné podobný soud aplikovat na TOP 09 a ODS, jakkoliv diskreditace neoliberálních receptů v předchozí éře představuje v současnosti důležitý zdroj neúčasti těchto stran ve vládní koalici a neochotě vládních aktérů s nimi koaličně spolupracovat. S tím je sice spojen aktuálně vysoký stupeň polarizace i vyšší míra „ideologické horečky“ v rámci systému, s čímž bychom mohli pojít dalšího Sartoriho znak polarizovaného pluralismu v podobě politiky trumfování a neustálého „zvyšování sázek“. Toto platí ovšem v relačním poměru pouze o politické praxi pravicové opozice vůči ústřednímu vládnímu aktérovi

---

⁵² Sartorim užívaný pojem *antisystémová strana* je nejen v české politologické obci často podrobován kritice pro svou přílišnou sémantickou radikalitu i nízkou explanační schopnost. Proto se zde přidržujeme mírnějšího označení „*systému odcizená strana*“, které ve svých analýzách užívá např. Pavel Pšeja (Pšeja 2005). Nutno ovšem dodat, že výše zmíněná koncepce *relační antisystémovosti* z pera Giovanniho Capoccia obsahuje pojem *antisystémová strana* taktéž. Srov. Capoccia 2002: 9 – 35.

v podobě Babišova hnutí, jakož i opačně vymezování se lídra ANO vůči „zloději Kalouskovi“ na parlamentní půdě i v médiích.

Nezapojení všech relevantních systémových aktérů ve stejné míře do této praxe, jakož i dominantně přetrvávající jednodimenzionální nastavení stranické soutěže i její dostředivé tendence by svědčily spíše o tom, že navzdory posílení přítomnosti znaků Sartoriho polarizovaného pluralismu zůstává ústřední logika evoluce mechanismu českého stranického systému po roce 2013 spíše na úrovni umírněného pluralismu a bipolárního systémového uspořádání.

3.7.5 Typologické určení českého stranického systému po volbách 2017

Sněmovní volby v říjnu 2017 znamenají další zásadní posun formátu a mechanismu českého stranického systému. Výše zmíněné zvýšení počtu aktérů na devět i velká ideologická vzdálenost mezi nimi by v sartoriánské perspektivě implikovali nastavení formátu extrémního multipartismu (Sartori 2005). Zhodnocení postavení jednotlivých aktérů z hlediska koaličního potenciálu (Sartori 2005: 127) je komplikováno nástupem nových subjektů, jejichž koaliční potenciál zůstává vzhledem k jejich opoziční roli prakticky nezhodnocen (Piráti, SPD, STAN). Relační hodnocení postavení Okamurovy SPD coby antisystémového aktéra (Capoccia 2002) a její dvojciferný volební zisk při její první systémové verifikaci⁵³ by naznačovalo endemickou tendenci systému k posilování krajních pólů. Týká se to však pouze jedné strany pomyslného kontinua. Na tu druhou bychom v duchu hodnocení relační antisystémovosti i modifikace volebního apelu mohli řadit Piráty.⁵⁴ Jejich rovněž dvojciferný volební zisk a následná neochota k převzetí vládní zodpovědnosti by takovou pozici implikovaly.

Pokud bychom však považovali nástup Pirátů a SPD jako posilujících radikálních pólů pomyslného stranicko-politického kontinua, je třeba jasně konstatovat, že na úrovni mechanismu nemá jejich přítomnost v této konfiguraci prakticky žádný vliv na vzorce stranických interakcí v koaličně-opozičním schématu. Jinými slovy, vznik menšinové vlády ANO a ČSSD s podporou KSČM v červnu 2018 (byť s téměř třičtvrtěročním zpožděním od voleb) znamená ustavení vlády na půdorysu nezahrnujícím ani jednu z těchto stran. Na druhé

---

⁵³ Dílčí kontinuita postavení SPD z hlediska vzorců voličské legitimace a vysoká míra personalizace s osobností lídra s Úsvitem přímé demokracie v roce 2013 není z hlediska hodnocení systémové konfigurace příliš podstatná.

⁵⁴ Ústředním zdrojem voličské legitimace a volebního apelu České pirátské strany byl v roce 2017 antiestablishmentový protest (Schedler 1996) (charakterizovaný heslem: „*Pust'te nás na ně!*“), kombinovaný s vymezením se vůči oligarchizaci politiky i pokusům revidovat zahraničněpolitický vývoj země po roce 1989. Tato kombinace učinila s Piráty svého druhu „protest úspěšných“ a voličskou alternativu pro nespokojené voličské skupiny z řad liberálně smýšlející části populace.

straně však nejde o vládu „širokého středu“. Naopak, vznik nové vlády znamená výrazný posun vládní agendy směrem doleva na socioekonomické ose a naopak setrvání všech přítomných subjektů, obsazujících prostor odstředí doprava pravolevé socioekonomické osy, v opozici.

Kdybychom na rozdíl od úvahy výše za krajní pól systému považovali KSČM, je nové postavení komunistů zcela zásadním průlomem v logice stranických interakcí uvnitř systému. KSČM nejen, že ve volbách roku 2017 neposílila, naopak zaznamenala nejhorší volební výsledek za dobu své existence. Zároveň však byla ale zapojena do výstavby vládní většiny v Poslanecké sněmovně, což znamená konec její dosavadní (více či méně dlouhodobě zpochybňované) systémové izolace.

Vznik druhé vlády Andreje Babiše a opoziční role stran pravého středu (ODS, KDU-ČSL, TOP 09 a STAN) i obou protestních aktérů v protilehlých systémových pozicích (Piráti a SPD) tak znamená, že ústřední logika systémového mechanismu zůstala po volbách 2017 navzdory všem zásadním systémovým změnám zachována. Pokračuje bipolární sdružování, konfigurace aktérů zachovává též význam pravolevé socioekonomické osy (která se o posilující osou: establishment vs. antiestablishment významně začíná překrývat) a v neposlední řadě i lze očekávat dostředivou volební soutěž v následujících letech s ohledem na zájem opozice oslovit především nespokojené dosavadní voliče hnutí ANO 2011. Lze tak konstatovat, že navzdory hluboké proměně systémového formátu zůstává na úrovni mechanismu zachován sartoriánský model umírněného pluralismu (Sartori 2005, Pšeja 2005).

4. Institucionalizace českého stranického systému – možnosti a limity analýzy

Pro posouzení stupně institucionalizace českého stranického systému dle teoretických východisek, nastíněných ve druhé kapitole, je především nezbytné jasně určit časový úsek, v rámci něhož jsou sbírána relevantní data a také zakotvení finálních zjištění v konkrétním časovém momentu, který představují volby roku 2010. Podívejme se tedy na hodnotu jednotlivých indikátorů v zorném úhlu zjištěných dat.

4.1 První kritérium – stabilita stranického soutěžení

Jakub Šedo dospěl ve své analýze volebních výsledků roku 2010 a výpočtů voličské volatility, kterou tyto výsledky znamenaly k závěru, že právě výsledky sněmovních voleb roku 2010 znamenají výrazný posun v údajích o naměřené volatilitě oproti údajům několika

měření po několika předešlých volbách. Na základě výpočtů dle klasického Pedersenova indexu⁵⁵ a jeho modifikací, které se týkají především zohlednění výsledků tzv. „ostatních“ stran, tedy těch, jejichž možnou kontinuitu s předchozími subjekty jiného názvu není možno s jistotou dohledat, dospěl Šedo k údajům o voličské volatilitě celostátně, i na úrovni jednotlivých krajů. Oproti roku 2006 vzrostla volatilita celostátně o 78 % a v jednotlivých krajích osciloval nárůst mezi 60 % (Zlínský kraj) a 104 % (Jihočeský kraj) (Šedo 2011: 253). Nárůst volatility se teritoriálně dotkl především českých krajů, naopak v krajích, ležících na Moravě (a částečně české Vysočině) byl nárůst volatility nižší. Jiné teritoriální hledisko představuje dle Jakuba Šedo rozdělení na severovýchodní české kraje a střední a jihozápadní české kraje, kde byla roku 2006 volatilita podprůměrná. Roku 2010 pak z tohoto hlediska nejsou pozorovatelné významnější rozdíly (Šedo 2011: 253). Volatilitou pak byly zasaženy více výsledky stran, které se v letech 2006 – 2009 (resp. 2007 - 2009) účastnily vládní koalice, naopak v případě opozičních stran byly změny v podpoře nižší. Pokud jde o nástup nových subjektů (tj. TOP 09, VV, SPOZ a Suverenita), dochází Šedo k závěru, že v žádném kraji není pozorovatelný výrazně nadprůměrný ani výrazně podprůměrný nárůst podpory jednoho z těchto subjektů, pouze všeobecně lze nadprůměrný příklon k novým subjektům pozorovat v Libereckém a naopak podprůměrný příklon v Jihomoravském kraji (Šedo 2011: 255). Celkově vyšší volatilitě ve všech krajích pak výrazně přispěl především nástup TOP 09. Souhrnně tedy lze konstatovat, že odklon voličů od zavedených stran směrem k novým subjektům zapříčinil dle Jakuba Šedo výrazně vyšší zjištěné údaje o voličské volatilitě roku 2010 oproti volbám roku 2006. Důležitým příspěvkem tomuto fenoménu byl především odklon výrazné části voličů stran někdejší vládní koalice směrem k TOP 09. Tento souhrnný údaj pak souvisí v naměřenou volatilitou za jednotlivé kraje ve srovnání s ukazateli volební geografie. Šedo zdůrazňuje, že podpora ostatních „nových“ stran je celkově s nárůstem volatility spojena volněji (Šedo 2011: 257).

Můžeme tedy konstatovat, že Jakubem Šedo naměřené údaje o voličské volatilitě ve volbách roku 2010 ve srovnání s výsledky voleb 2006 i všech předchozích párových měření od roku 1998 vypovídají o nižším stupni institucionalizace stranického systému dle prvního kritéria, spojeného s obměnou dvou relevantních aktérů i změnou konfigurace dle numerického kritéria volebních zisků jednotlivých stran.

Vlastimil Havlík (2014) se v návaznosti na Jakuba Šedo zabývá otázkou poměru stranického nahrazení (kompletní změna) a stability stranické podpory (zachování) (Birch

---

⁵⁵ K výpočtům dle Pedersenova indexu viz. Pedersen, Mogens, N.: Electoral Volatility in Western Europe 1948 – 1977, Online: <http://janda.org/c24/Readings/Pedersen/Pedersen.htm> (cit. 28. 7. 2018)

2003, Šedo a Chytilík 2007) a vypočítává, že roku 2010 klesl podíl stranického zachování z 90% roku 2006 na necelých 70 %, zatímco procentuální podíl stranického nahrazení se zvýšil z pouhých 3 % roku 2006 na celých 31 % roku 2010. Je pochopitelné, že zvýšený podíl stranického nahrazení znamenal především nástup nových stran TOP 09 a VV (Sikk 2005, Hanley 2011, Jarmara 2011).

Lukáš Linek (2014) se zaměřil na výpočet vnitro a vněsystémové volatility a zařadil do výpočtu již i výsledky předčasných sněmovních voleb roku 2013. Je pozoruhodné, že zatímco v roce 2010 vzrostl podíl vněsystémové volatility oproti roku 2006 z 20 na 56%, roku 2013 byl její podíl stejný jako v roce 2010, tedy 56 %. Čistá vněsystémová volatility dle Pedersenova indexu pak činila roku 2010 celých 22 %, zatímco roku 2006 to bylo pouhé 4 %. Roku 2013 pak setrvala na 22 %. Linek vypočítal též poměr vnitro a meziblokové volatility (do níž zahrnul levicové vs. ostatní strany) a je pozoruhodné, že v tomto ukazateli došlo roku 2010 oproti předchozím volbám jen k nepatrnému nárůstu 5 na 7 % u meziblokové volatility. Podíl meziblokové volatility činil roku 2010 celých 19 % a roku 2013 pak pouhé dvě procenta.

Je zřejmé, že měření meziblokové volatility nedokáže proměnu stranickosystémového formátu s ohledem na nástup nových aktérů postihnout v dostatečné míře a při vysoké míře kontinuity stranické podpory v jedné části spektra fakticky postihnoutelnou změnu s ohledem na nástup nových aktérů v celkovém podílu agregované volatility ještě snižuje (Linek 2014: 27).

K podobným závěrům docházejí i Petr Just a Jakub Charvát (2016), kteří upozorňují, že hodnota vněsystémové volatility se ve volbách roku 2010 zvýšila více než pětinašobně oproti roků 2002 a 2006. Vněsystémová volatility stoupla z 3 na celých 19 % mezi lety 2006 a 2010 a ve volbách roku 2013 představuje z předchozími volbami setrvalý stav. Celková volatility se pak zvýšila z necelých 20 % roku 2006 na 35 % roku 2010 a na této úrovni setrvala i o čtyři roky později (Just a Charvát 2016: 60 – 61).

Závěry o souhrnné voličské volatilitě po zatím posledních proběhnutých volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2017 je možné provést na základě údajů, které metodou ekologické inferencie vypočítal politolog Michal Škop (Škop 2017). Nejvýznamnějšími přesuny byly hlasy levicových stran ČSSD a KSČM k hnutí ANO. Podle Škopových výpočtů se přesunulo cca 360 tisíc voličů ČSSD a 200 tisíc voličů KSČM k hnutí ANO, přičemž tyto přesuny představují údaje o vnitrosystémové volatilitě. Stejného rázu je i přesun 180 tisíc voličů TOP 09 k ODS. Vněsystémovou volatilitu představují voliči přesunuvší se od dosud relevantních stran především k Pirátům. Těch bylo dle Škopových údajů cca 270 tisíc, z toho

140 tisíc bývalých voličů TOP 09, 70 tisíc voličů ODS a 60 tisíc voličů hnutí ANO. Formálně nové subjekty na scéně představují SPD Tomia Okamury a hnutí *Starostové a nezávislí (STAN)*, avšak jak jsme uvedli výše, jejich „novost“ je s ohledem na výraznou personální a částečně i institucionální kontinuitu (Úsvit přímé demokracie v čele s T. Okamurou a kandidatura členů STAN na kandidátce TOP 09) spíše sporná. Pokud bychom tyto subjekty s výpočtů z těchto důvodů vyloučili, představují údaje o vnitrosystémové volatilitě nepoměrně vyšší čísla než údaje o volatilitě vněsystémové (Škop 2017). Oproti předchozím volbách v říjnu 2013 tak lze sledovat kontinuitu v trendu posilování protestního hlasování, které se však nedotýká zásadním způsobem formátu stranického systému z hlediska přímé obměny aktérů, jako spíše vnitřní charakteristiky a zdrojů voličské legitimace již dlouhodoběji relevantních politických stran.

4.2 Druhé kritérium – zakotvenost stran ve společnosti

V rámci druhého kritéria nutno posoudit stupeň institucionalizace za využití tří výše uvedených indikátorů. Tím prvním je indikátor podpory politických stran v časové řadě od voleb do Poslanecké sněmovny roku 1996.

Volební zisky českých parlamentních stran 1996 - 2010 (v %)

	1996	1998	2002	2006	2010	2013	2017	Průměr
ODS	29,62	27,74	24,47	35,38	20,22	7,72	11,32	22,35
ČSSD	26,44	32,31	30,2	32,32	22,08	20,45	7,27	24,44
KSČM	10,33	11,03	18,51	12,81	11,27	14,91	7,76	12,37
KDU-ČSL	8,08	9	14,7 (K)	7,22	-	6,78	5,8	7,38
SPR-RSČ	8,01	-	-	-	-	-	-	8,01
ODA	6,36	-	-	-	neexist.	-	-	6,36
US	neexist.	8,6	14,7 (K)	-	-	neexist.	-	8,6
SZ	-	-	-	6,29	-	-	-	6,29
TOP 09	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	16,7	11,99	5,31	11,33
VV	neexist.	neexist.	-	-	10,88	-	-	10,88
ANO 2011	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	18,65	29,64	24,15
Úsvit/SPD	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	6,88	10,64	8,76
Piráti	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	-	-	10,79	10,79
STAN	neexist.	neexist.	neexist.	neexist.	-	-	5,18	5,18

Zdroj: www.volby.cz

K = v případě volební koalice jsme v souladu s Fialovým přístupem započítaly polovinu volebního zisku, jakkoliv lze vyslovit námitku, že dle zisku mandátů byla pozice KDU-ČSL a US-DEU výrazně disproporční
Poznámka: V tabulce jsou v souladu s Fialovým přístupem započteny pouze volební zisky příslušných stran, které jim umožnily zastoupení v PS PČR. Na zisky nižší 5 % není brán zřetel. Srov. Fiala 2010: 113.

Z uvedené tabulky je patrné, že průměrný volební zisk čtyř politických stran, které získaly ve sledovaném období parlamentní zastoupení ve více než dvou případech, tedy ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL se průměrný volební zisk pohybuje v rozmezí od 28,3 % do 7,86 %. Celkový index těchto čtyř politických stran dosahuje hodnoty 1,43.

Druhým indikátorem je věk politických stran. Zde je nutno zohlednit dobu skutečného vzniku politických stran v období od prvních voleb, spadajících do časového úseku měření (tedy roku 1996 do času provedení měření, tj. roku 2018), dobu první účasti ve volbách, dobu trvání parlamentního zastoupení a z těchto údajů odvození věk politické strany. Relevantní údaje za jednotlivé kategorie názorně zobrazuje následující tabulka:

Věk českých politických stran:

	Skutečný vznik politické strany	První účast ve volbách	Parlamentní zastoupení	Věk politické strany
ODS	1991	1996	1996 - 2018	22 let
ČSSD	1989	1996	1996 - 2018	22 let
KSČM	1990	1996	1996 - 2018	22 let
KDU-ČSL	1919	1996	1996 - 2010; 2013 - 2018	18 let
SPR-RSČ	1990	1996	1996 - 1998	2 roky
ODA	1990	1996	1996 - 1998	2 roky
US	1998	1998	1998 - 2006	8 let
SZ	1990	1996	2006 - 2010	4 roky
TOP 09	2009	2010	2010 - 2018	8 let
VV	2001	2010	2010 - 2013	3 roky
ANO 2011	2011	2013	2013 - 2018	5 let
Úsvit	2013	2013	2013 - 2017	4 roky
SPD	2015	2017	2017 - 2018	1 rok
Piráti	2009	2010	2017 - 2018	1 rok
STAN	2009	2017	2017 - 2018	1 rok

Poznámka: historická sociální demokracie vznikla v českých zemích roku 1878, KSČM vznikla coby česká organizační složka někdejší KSČ, vzniklé roku 1921, po zavedení její federální organizační struktury roku 1990. Z pohledu zde sledované logiky měření jsou údaje o historickém vzniku organizačních předchůdců českých politických stran irelevantní. Důležitý je zde vznik strany v její stávající institucionální podobě. Stanovení jednotlivých kategorií v tabulce viz. Fiala 2010: 117.

Podstatou měření věku českých politických stran je délka jejich existence od voleb do PS PČR roku 1996 do současnosti, tj. do roku 2013. Průměrný věk českých parlamentních stran činí 8,7 roku. Vývojová evoluce českého stranického systému trvá od prvního trvalejšího ustavení systémového formátu roku 1996 celkem 17 let, což znamená, že procentuální zakotvení českých politických stran ve společnosti dle délky jejich existence činí 51,18%, což dle výše uvedené tabulky představuje zisk 2,3 bodu (Fiala 2010).

V případě posledního indikátoru v rámci třetího kritéria, tedy ideologicko/programatického hlasování v pojetí Mainwaringa a Torcala je třeba jasně podtrhnout skutečnost uspořádanosti české stranické soutěže od voleb roku 1996 a stability a hierarchie štěpení (*cleavages*). V českém stranickém systému je možno pozorovat výraznou dominanci socioekonomického štěpení transformace, které se postupně přibližovalo klasickému pravo-levému socioekonomickému štěpení v zemích západní Evropy. Lze tak v českém prostředí hovořit o relevanci toliko jednoho směru stranické soutěže, který Giovanni Sartori označuje jako jednorozměrné zjednodušení (Sartori 2005, 332 – 348, Hloušek, Kopeček 2005, 10). Pokud jde o deklarovanou ideovou identifikaci voličů na pravo-levé ose,

Lze taktéž pozorovat značnou stabilitu ideových opcí, kde identifikace elektorátu jednotlivých stran je prakticky shodná s faktickou ideovou pozicí dané strany (Vlachová-Plecitá 2002: 265 – 266). Ani diskontinuita volebních výsledků ve volbách roku 2010 a proměna stranicko-systémového formátu s tím spojená neznamena zánik dominance socioekonomického štěpení a dominantní pozice obou hlavních pólů stranického systému. Posuny voličské podpory v prostoru pravice a vytvoření duální konfigurace dvou pólů, identifikovaných na pravici (ODS a TOP 09) neznamena posílení ani nástup nového typu štěpení, neboť TOP 09 je možno s jistou licencí vnímat jako představitele ideového proudu, jehož stranický představitel byl od roku 1996 coby relevantní aktér v systému trvale přítomen.⁵⁶ Zánik relevance KDU-ČSL coby tradičního představitele reziduálního rokkanovského štěpení *církev vs. stát* neznamena zásadnější změnu v hierarchii štěpení a navíc možný budoucí návrat KDU-ČSL do Poslanecké sněmovny činí tuto otázku prozatím dočasnou. Naopak nástup VV coby zřetelně protestní a vysoce personalizované stranické platformy může signalizovat nárůst významu nového štěpení *establishment vs. antiestablishment* (Schedler 1996, van Spanje 2011). Ve stejném schématu je pak možno interpretovat nástup ANO 2011 a Úsvitu přímé demokracie ve sněmovních volbách roku 2013. O celkové relevanci a dopadu tohoto štěpení na vývojovou dynamiku českého stranického systému je nyní předčasné vynášet kategorické soudy. Je však zřejmé, že dominantně protestní antiestablishmentový charakter zdrojů voličské legitimity a volebního apelu hnutí ANO 2011 přinesl systémovou relevanci tomuto subjektu již ve dvou volbách za sebou. Přesto, jak jsme výše uvedli, je otázka hodnocení systémové pozice ANO 2011 odvislá i od nastavení mechanismu, tj. skutečnosti, že jeho přítomnost zatím neznamena zásadní změnu směru stranické soutěže a její pravolevé logiky.

Zde se však dotýkáme i dalšího rozměru Mainwaringova a Torcalova vymezení tohoto indikátoru, tj. faktoru personalizace politiky. V českých podmínkách, stejně jako v jiných postkomunistických zemích, byly politické strany v první fázi svého zapojení do systému významně závislé na charismatu a politických schopnostech svých lídrů. O menším vlivu tohoto faktoru lze mluvit v českém prostředí vzhledem ke skutečnosti, že relevantní politické strany, především oba hlavní póly, přežily obměnu svých hlavních lídrů v pozici předsedů stran a nástupu nové generace lídrů v průběhu prvního desetiletí 21. století. Naopak o vysoké míře personalizace lze hovořit v případě obou nastoupivších nových stran ve volbách roku

---

⁵⁶ Jde o voličský segment tzv. městských liberálů, tedy voličů s vyšším vzděláním, mladšího věku a z větších měst, kteří jsou identifikováni na pravici podél socioekonomického štěpení, nýbrž zastávají hodnotové orientace blízké postmaterialistickým a univerzalistickým rozvrhům. Tradičně vytvářejí elektorát tzv. páte klouzavé strany, tedy subjektů, snažících se profilovat coby morálně „čistá“ a proevropská alternativa ODS (Hanley 2011).

2010 (Jarmara 2011: 68 – 69). Vliv faktoru personalizace stranických platforem je za podmínky nevhodnosti srovnávání výsledků parlamentních a prezidentských voleb v českém případě omezen toliko na komparaci volebních výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny v časové řadě a pro posouzení vlivu tohoto fenoménu v případě nově nastoupivších stran a možnému minulému či budoucímu oslabování zavedených stran platí stejná výhrada, jakou jsme formulovali výše, tzn. nezbytnost srovnání s výsledky následujících několikerych voleb.

4.3 Třetí kritérium – akceptace voleb jako legitimního nástroje získání moci

Výše jsme zdůraznili toliko symbolickou, spíše přídavnou hodnotu třetího kritéria pro potřebu zjišťování stupně institucionalizace českého stranického systému. Je třeba podtrhnout, že krizi legitimacy politického stranictví lze postihnout nejen skrze výzkumy mezi zákonodárci dle výše nastíněného Jonesova postupu, nýbrž v českých podmínkách máme k dispozici cenné zdroje přímo ze sociologických studií postojů českých voličů k politickým stranám, jakož i z těchto průzkumů vycházející kvalitativní analýzy, postihující především rovinu diskursu o roli politických stran coby klíčových institucí zastupitelské demokracie (Linek 2010, Dvořáková 2012). Úměrně prohlubování krize legitimacy politického stranictví jdou v českém prostředí pokusy o alternativní strukturaci politického prostoru mimo politické strany a stranický systém. Za specifické vyjádření těchto „antistranických“ tendencí lze považovat proliferaci různých *veto hráčů* (*veto players*) (Koubek 2010) v podobě jednotlivců i kolektivit, především různých neformálních center moci, jež jsou z hlediska dlouhodobých vzorců české politické kultury vnímány jako tradiční alternativy organizovaného stranictví. Mezi tyto *veto hráče* tak lze zařadit jak ústavní orgány, např. úřad prezidenta republiky, tak entity se specializovanými rolemi, jakými jsou média, občanské iniciativy, jednotliví zákonodárci v úloze tzv. přeběhlíků apod. Tyto fenomény by jistě vyžadovaly hlubší analytickou pozornost, avšak ve vazbě na určení stupně institucionalizace stranického systému je relevantní upozornit na jejich rozšíření především v období po roce 2006, tedy paralelně jdoucí s procesy, které kulminovaly v období voleb 2010 a měly tak dopady i na samotné volební výsledky.

4.4 Čtvrté kritérium – organizační autonomie stran

Výše jsme uvedli, že Jonesův indikátor stáří politických stran dle třetího kritéria je vyjádřen skrze námi preferované nastavení indikátorů v rámci druhého kritéria. V souvislosti s otázkou organizační autonomie politických stran jsme výše zdůraznili přímou vazbu na institucionalizaci relevantních stran coby jednotek systému a institucionalizaci systému jako celku. V postkomunistických zemích je kromě těch faktorů institucionalizace politických

stran, které jsou dány vnějšími strukturálními podmínkami, v nichž strany operují (parlamentní či prezidentský systém, poměrný či většinový volební systém do parlamentu⁵⁷) relevantní především indikátor počtu členů relevantních stran (Epstein 1967, Jarmara 2011). Dle tohoto indikátoru je možno české relevantní strany obecně pokládat za organizačně neudrživé, neboť počet registrovaných členů není v relaci k počtu obyvatel státu nijak vysoký. Jistou výjimku v tomto ohledu představují především dvě „historické“ strany, tedy KSČM a KDU-ČSL, jimž k vysokému stupni propracovanosti organizačních struktur i na české poměry stále masovým členským základnám napomáhala především kontinuita jejich existence i v dobách komunistického režimu.⁵⁸ Skutečnost, že v desetimilionové společnosti největší politické strany, které ve sněmovních volbách získávají i více než jeden milion hlasů voličů, mají členské základny, čítající maximálně několik desítek tisíc členů, má závažné důsledky pro performaci stranické politiky celkově. Především zde skrze praxi získávání tzv. černých duší a poměrně snadného ovládnutí stranických buněk na místní a regionální úrovni vzniká fenomén tzv. kmotrovství, které se za posledních několik let stalo hlavní příčinou krize legitimacy relevantní stran jako reprezentantů zájmů voličů. S tím je úzce spojena obecnější tendence k vytváření klientelistických vazeb, které prorůstají do nejvyšších stupňů veřejné moci a státní správy. Tyto fenomény by vyžadovaly separátní pozornost a jistě se v budoucnu stanou samostatným výzkumným tématem českých politologů. Zde pouze podotkneme, že obě dosud nejsilnější strany (ČSSD a ODS) představují typ voličských stran (podíl členů těchto stran vzhledem k počtu jejich voličů se pohybuje zhruba mezi 1 – 2% (Linek 2004, Jarmara 2011) a výrazně tendují k modelu kartelové strany v pojetí Katze a Maira (Mair 1998, Ágh 1998, Klíma 2001, Jarmara 2011). Podobné charakteristiky by dle zmíněných indikátorů naznačovaly poměrně nízký stupeň institucionalizace českých politických stran dle čtvrtého kritéria a z něj vyplývající nižší stupeň institucionalizace stranického systému jako celku.

---

⁵⁷ V rámci politického systému ČR byly po celé sledované období splněny obě tyto „vnější“ podmínky institucionalizace politických stran, tj. fungoval zde parlamentní režim a byl aplikován poměrný volební systém ve volbách do PS PČR.

⁵⁸ Členská základna KSČM čítala dle vlastních údajů strany mezi lety 1996 a 2010 přibližně okolo 90 až 100 tisíce členů. Počet členů KDU-ČSL v tomto období kontinuálně klesal zhruba od 60 000 členů v druhé polovině 90 let na 40 000 členů na konci prvního decennia 21. století.

5. Institucionalizace systémových jednotek – případové studie českého stranického systému

Jak jsme naznačili v rámci čtvrtého kritéria, směr analýzy institucionalizace stranické soustavy vyžaduje zohlednění individuální úrovně institucionalizace konkrétních relevantní stran jakožto operačních jednotek systému. Problematika institucionalizace politických stran přitom není toliko výsekem teoretické perspektivy systémové analýzy, ale představuje svébytné pole výzkumu jako co do disponibility původními texty konkrétních badatelů a jejich teoretické perspektivy, tak co do empirického materiálu, který i v českém případě neznamena absenci zdrojů informací, a který se s makroúrovňovým náhledem evoluce stranického systému jako celku souvisí jen nepřímo. Proto se nyní na několika případových studiích pokusíme tento analytický rámec aplikovat na českou realitu ve sledovaném období.

5.1 Vztah institucionalizace politických stran a stranických systémů – teoretické východisko

Individuální perspektiva institucionalizace politické strany a její strukturální a postojové dimenze zavdává podnět pro zamyšlení o vztahu institucionalizace jednotky a celku, tedy institucionalizace politických stran a stranických systémů. Randall a Svasand s odkazem na koncepci Mainwaringa a Scullyho (1995) upozorňují na tutéž skutečnost jako Maxmilián Strmiska (2000), tedy, že čtyři Mainwaringem a Scullym definované dimenze institucionalizace stranických systémů se rozdělují na první dimenzi mezistranické soutěže, dotýkající se výlučně holistické perspektivy stranického systému a tři ostatní, odkazující spíše na individuální rovinu stranické institucionalizace. Taktéž k tomu doplňují svá hodnotící hlediska a poukazují na skutečnost, že první dimenze stability mezistranické soutěže má strukturální povahu, zatímco ostatní tři odkazují na postojovou rovinu hodnocení (Randall a Svasand, 2002: 8).

Jednotlivé dimenze institucionalizace často implicitně předpokládají vzájemnou provazbu mezi vysokým stupněm institucionalizace politické strany a stranického systému. Randall a Svasand upozorňují na skutečnost, že tomu však nemusí vždy být, jinými slovy, lze identifikovat empirické podmínky dosažení vysokého stupně institucionalizace strany jakožto jednotky, aniž by to však platilo o stranickém systému jako celku. Vymezuji dva příklady příhodných podmínek vysokého stupně institucionalizace politické strany, které však nelze považovat za příhodné pro systém jako celek. Jde o situaci v zemích procházejících demokratickou tranzicí, kde dosud vládnoucí „státostrana“ disponuje komparativní výhodou

oproti politické konkurenci v přístupu ke zdrojům, spojených s výkonem veřejného úřadu. Taková politická strana dokáže využívat veřejné zdroje v rámci posilování své společenské pozice v distribuci informací skrze kontrolu veřejného financování klíčových médií. Pokud taková situace vede v iniciačních volbách k jednoznačnému vítězství bývalé „státostrany“, dochází k narušení rovnováhy v distribuci mocenských zdrojů mezi bývalou „státostranou“ a její stranickou konkurencí a tak i významnému omezení prostoru mezistranické soutěže.⁵⁹ Vládnoucí strana pak vykazuje vysoký stupeň institucionalizace, zatímco stranický systém vykazuje nízký stupeň institucionalizace především s ohledem na nízký stupeň soutěživosti. Druhým příkladem je situace v zemích etnicky a kulturně rozdělených. Pokud se zdejší politické strany orientují toliko na reprezentaci konkrétních etnických či kulturních skupin, dosahují vysokého stupně institucionalizace především s ohledem na vysoký stupeň sociální koheze mezi vlastními členy a tedy i snazší dosažení vnitřní organizační a personální stability. Stranický systém však v takovém případě zůstává prakticky nesoutěživým, neboť výsledky voleb představují fakticky sčítání pevně daných identitárních celků bez vzájemné interakce (Randallová a Svasand 2002: 8 – 9).

Tyto poznámky jsou nepochybně velmi důležité při hodnocení vztahu institucionalizace politických stran a stranických systémů. Přesto však můžeme namítnout, že první Mainwarinova dimenze institucionalizace stranického systému, tj. stabilita vzorců mezistranické soutěže, nutně neobsahuje hodnocení soutěživosti či nesoutěživosti, jako spíš stabilitu či proměny poměru sil mezi politickými stranami, tedy míru voličské volatility. Podobně v souvislosti s první výjimkou můžeme zmínit, že vysoký stupeň institucionalizace jednoho aktéra stranického systému a jeho komparativní výhoda v rámci mezistranické soutěže, vedoucí téměř k nesoutěživým podmínkám v rámci systému, jsou přímo úměrné nízkému stupni institucionalizace ostatních aktérů systému, což znamená taktéž ohrožení trvanlivosti systémového formátu a potažmo i demokratického vývoje politického systému jako celku.

Tyto skutečnosti vedou k závěru, že navzdory dílčím empirickým výhradám můžeme v rámci úvahy o povaze vztahu institucionalizace politických stran a stranického systému definovat v souladu s Mainwaringovou intencí přímou úměru mezi institucionalizací operačních jednotek systému a systémem jako celkem, pokud ho chápeme jako „množinu stran, interagujících v ustálených vzorcích“ (Mainwaring 1999: 7). Vysoký stupeň institucionalizace stranického systému implikuje vysoký stupeň institucionalizace v systému

---

⁵⁹ Jako empirické příklady takového stavu uvádějí autoři některé africké země, jako je například Botswana.

operujících politických stran, když ne všech relevantních, tak alespoň jejich převážné většiny. Právě toto východisko bude pro hodnocení institucionalizace relevantních českých politických stran se zřetelem k systému jako takovému po volbách v roce 2002 zásadní.

5.2 Institucionalizace politických stran – teoretický rámec

Teorie institucionalizace politických stran jakožto jednotek je předmětem výzkumu již více než sto let. Již na začátku minulého století publikoval německý sociolog Robert Michels svou analýzu organizačního vývoje německé sociální demokracie, v níž se proslavil formulací známého „železného zákona oligarchie“ (Michels 2001). Individuální rovina analýzy politických stran jakožto významného faktoru systémové stabilizace pak převládala i v díle dalších autorů v příštích desetiletích. I Maurice Duverger v díle *Politické strany* (1950, česky 2016) vycházel z podobné premisy při formulaci kritérií hodnocení evoluce stranických systémů. Teprve Samuel P. Huntington navázal na strukturalistické přístupy při analýze politických systémů a jejich složek, včetně politických stran a stranických systémů, a definoval analytický rámec v kategoriích, překračujících rovinu politické terminologie (Huntington 1968). Právě Huntington definoval institucionalizaci jako „proces, jímž organizace získávají hodnotu a stabilitu.“ (Huntington 1968: 12, Stauber 2015: 135). Proces institucionalizace tak znamená transformaci organizací coby technických nástrojů dosahování dílčích cílů v pevnější entity, mající delší časovou trvalost a stávají se nezávislými na konkrétních personálních faktorech, ovlivňujících jejich vznik a počáteční fázi vývoje. K hodnocení stupně institucionalizace dochází podle Huntingtona dle čtyř kritérií: adaptability, komplexity, autonomie a koherence.

Dílčí výhradu vůči takto pojatým kritériím institucionalizace formuloval Kenneth Janda, který zpochybnil vzájemnou souvztažnost jednotlivých Huntingtonových kritérií a naopak definoval analytický rámec institucionalizace na bázi kvantitativní metody (Janda 1980).

Za autora, jenž zaměřil svou pozornost výlučně na problematiku insitucionalizace politických stran i s empirickým zřetelem, a definoval teoretický rámec pro analýzu, jenž v rámci výzkumu nemůže být opomenut, je italský politolog Angelo Panebianco. Panebianco vnímal proces institucionalizace politických stran jako zásadní faktor hodnocení organizačního vývoje politických stran, jehož hodnocení je zásadní pro analýzu systémové stability. Vedle institucionalizace pak druhým analytickým nástrojem je i tzv. genetický model, jenž určuje charakter vzniku dané politické strany, resp. jejího organizačního rámec (Panebianco 1988: 50, Stauber 2015: 135). Zde Panebianco definoval tři faktory hodnocení

organizace dané strany: vznikem a rozvojem organizace, autonomií dané strany na dalším vnějším aktérovi coby vlastní „sponzorské“ organizaci a přítomnosti charismatického lídra v počátečním období působení dané strany. Rozvoj organizace může dle Panebianca probíhat dvěma směry: teritoriální penetrací, jež je spojena se vznikem jednoho hlavního centra strany a následnou expanzí tohoto centra směrem k periférii jako co do personálního zastoupení, tak co do ztotožnění se s vůlí centra, a teritoriální difúzí, jež naopak předpokládá postupně sjednocování dosud autonomních složek územně rozptýlených do jednotné národní organizace (Panebianco 1988: 51, Stauber 2015: 135). Panebianco přitom upozorňuje, že v praxi docházelo v řadě případů ke smíšení obou těchto způsobů vzniku. Nepřítomnost silného „sponzora“ znamená, že stranická organizace rychle nabývá hodnotu sama o sobě, bez toho, aniž by byla závislá na existenci jakékoliv další organizace, a tak sociální základna strany vytváří svou loajalitu výlučně vůči ní. Naopak v případě přítomnosti silného sponzora dochází k vytváření stranických loajalit nepřímou, resp. v závislosti na roli tohoto sponzora. Posledním faktorem je role charismatického lídra, který pojímá danou politickou stranu toliko jako svůj vlastní mocenský vehíkl. S rolí tohoto charismatického lídra se obvykle pojí i vnímání ideového a hodnotového zakotvení této strany, neboť lídr tyto ideje „ztělesňuje“ a nelze je od něj separovat. Za příklad lze uvést Hitlerovu roli v NSDAP, Mussoliniho roli v rámci fašistické strany v Itálii či roli Charlese de Gaulla v případě gaullistické strany ve Francii (Panebianco 1988: 52).

Institucionalizaci politických stran chápe v explicitní návaznosti na přístup k analýze organizace Philips Selznicka (1984) jako proces, kdy organizace inkorporuje své zakladatele, hodnoty a cíle, přestává být toliko nástrojem, stává se hodnotnou sama o sobě a její cíle od ní nelze vnímat separátně a odmyslitelně (Panebianco 1988: 53). Pro analýzu institucionalizace používá dvě měřítka: stupeň autonomie a stupeň systémovosti. Autonomní je organizace tehdy, kdy dokáže kontrolovat procesy, odehrávající se mezi ní a vnějším prostředím. Úroveň systémovosti pak souvisí s její vnitřní konsolidovaností a organizační stabilitou. Souvisí s hodnocením silové role stranického centra (kde dochází k vysokému stupni autonomie jednání nižších stranických činitelů na centru, tam je role centra slabá), homogenity organizace v hierarchickém uspořádání, tj. se způsobem distribuce kolektivních pobídek či identit v rámci stranické struktury, způsobem financování strany s ohledem na diferenciaci zdrojů (více institucionalizované strany vykazují vysoký stupeň plurality zdrojů financování), povahou vztahů s navázanými organizacemi (vysoce institucionalizované strany jednoznačně dominují nad vnějším prostředím) a stupněm shody mezi formálními pravidly fungování

strany, kodifikovaným ve stanovách, a způsobem reálného rozložení moci ve straně (Panebianco 1988: 58 – 59, Stauber 2015: 136).

Oba nástroje hodnocení stability politických stran vnímá Panebianco jako vzájemně propojené. Podle genetického modelu tedy lze určit dispozice dané politické strany k vyšší či nižší míře institucionalizace. Poukazuje na to, že strany vzniknuvší na základě procesu teritoriální penetrace bez přímé vazby na silného vnějšího „sponzora“ a navíc bez významnější role charismatického lídra jsou lépe disponované k tomu naplnit jednotlivá kritéria směrem k vyššímu stupni institucionalizace. V opačném případě to může být naopak. Český politolog Jakub Stauber však správně poukazuje na to, že k hodnocení míry institucionalizace lze přistoupit i poté, co jsou počáteční podmínky změněny, avšak nemusí nutně docházet k takto odhadnutelným důsledkům. Například pokud strana „přežije“ charismatického lídra coby svého „otce-zakladatele“, je pravděpodobné, že její vnitřní funkční mechanismy nabudou hodnoty samých o sobě, což může příznivě působit pro vyšší míru institucionalizace (Stauber 2015: 136).

Tyto poznámky potom připomínají důležité zjištění: Panebiancova teorie je definována natolik precizně, že jí lze užít jakožto samonosný rámec pro dílčí empirickou analýzu, nikoliv však bezvýhradně. Achillovou patou zmíněného přístupu je jeho přílišně statická poloha, což souvisí jednak s časovým záběrem sledované materie, a také se vztahem institucionalizace daných politických stran s vývojem stranického systému jako celku. Vystává tak otázka, jaký je vlastně v teoretické rovině vztah mezi institucionalizací politických stran jakožto jednotek a stranického systému jako celku. Částečné zodpovězení těchto otázek pak poskytují další autoři, kteří na Panebianca navazují.

Mezi nimi sehrávají nejdůležitější roli Vicky Randallová a Lars Svasand. Tito autoři se pokusili dosavadní přístupy kriticky revidovat a redefinovat koncept institucionalizace politických stran směrem k jeho širšímu empirickému užití. Ve svém konceptu zohlednili jednak důležitou připomínku Kennetha Jandy (1980), že institucionalizace politických stran představuje spíše jeden z více aspektů vztahů dané strany s jejím vnějším prostředím, než ustrojení její vnitřní organizace (Randallová a Svasand 2002: 11), a také Leonarda Morlina, že plné naplnění všech čtyř Huntingtonových kritérií institucionalizace je v reálu prakticky nemožné (Morlino 1998: 23, Randallová a Svasand 2002: 12). Randallová a Svasand definovali čtyři kvadranty, představující jednotlivé dimenze institucionalizace, které jsou průsečíkem čtyř os: interní a externí a strukturální a postojové. Strukturální aspekt interní dimenze označují jako systémovost. Znamená to posílení ustálenosti fungování a rutinizace

činnosti strany, vytvářející z ní trvalou strukturu. Postojový⁶⁰ aspekt interní dimenze označují jako rozšiřování hodnot, čímž se rozumí nahlížení stranických aktérů na vlastní stranu nikoliv pouze jako na utilitární mocenský nástroj, nýbrž jako na strukturu, mající hodnotu samu o sobě (Randallová a Svasand 2002: 13). Strukturální aspekt externí dimenze je označován jako rozhodovací autonomie, což znamená nezávislost stranických aktérů v rozhodování o vlastní politické linii (Randallová a Svasand 2002: 13). V této souvislosti autoři upozorňují na skutečnost, že samo propojení politické strany s jinou organizací (*linkage*) nemusí být samo o sobě vnímáno jako oslabení rozhodovací autonomie. Velmi zde záleží na tom, zda je daná politická strana na dané organizaci v rámci vlastního rozhodování závislá či zda se jedná toliko o symbolickou či personální vazbu (Randallová a Svasand 2002: 13, Stauber 2015: 137). Konečně poslední kategorii představuje tzv. zhmotnění, které propojuje externí dimenzi s postojovým aspektem, a souvisí s tím, nakolik je strana trvale přítomná v myšlení příslušníků dané společnosti. Její vnější prostředí začíná stranu respektovat jako trvalou a víceméně neměnnou součást stranicko-politické krajiny a stálého aktéra stranického systému (Randallová a Svasand 2002: 14, Stauber 2015: 137).

Randallová a Svasand upozorňují, že hodnocení v rámci těchto čtyř dimenzí lze vysvětlit stupeň institucionalizace dané politické strany. Jestliže je v rámci těchto proměnných postižitelný vyšší stupeň institucionalizace politické strany, je možné vnímat její dlouhodobě přežití v systému jako vysoce pravděpodobné. Nepředstavuje však garanci před potenciálním oslabením a deinstitucionalizací (Randallová a Svasand 2002: 15).

V českém prostředí se tématu institucionalizace politických stran věnují především Tomáš Jarmara (2014) a Jakub Stauber (2015). Druhý jmenovaný v rámci jednotlivých proměnných navrhuje také konkrétní indikátory, určující stupeň institucionalizace politické strany na základě kvantifikovatelných empirických údajů. V rámci první dimenze systémovosti navrhuje jako indikátor schopnost politické strany nominovat kandidáty, vlastní formální členy, ve všech typech voleb. V rámci druhé dimenze rozšiřování hodnot je indikátorem diverzifikace zdrojů financování politické strany, kdy z hlediska jejich proporce v jednotlivých oblastech by mělo být u institucionalizované politické strany jejich rozložení zcela rovnoměrné. V rámci dimenze rozhodovací autonomie Stauber navrhuje jako indikátor velikost členské základny, kdy rostoucí počet indikuje nárůst institucionalizace. Role významné vnější sponzorské organizace zde paradoxně může sehrávat roli posilující, ale též oslabující. Velmi záleží na rozložení loajality členů mezi dané organizace a to, zda je spojení

---

⁶⁰ Jakub Stauber ho označuje jako subjektivní (Stauber 2015: 136).

s danou vnější organizací spíše součástí dimenze rozšiřování hodnot či faktorem oslabení autonomie. Konečně v dimenzi zhmotnění představují indikátor posilující institucionalizaci zvyšující se územně rovnoměrně rozložení volební zisky dané politické strany. Druhým indikátorem v této dimenzi je pak organizační stabilita dané politické strany, vylučující štěpení její členské základny, vedoucí k ustavení nových politických stran. Třetím indikátorem v této dimenzi je pak dle Stauberův přístup politické strany k prostředkům masové komunikace, tedy zda masová média o politické straně pravidelně referují (Stauber 2015: 137 – 138).

Stauber upozorňuje na dva předpoklady užití takto definovaného konceptuálního modelu. Jedním je vnímání institucionalizace jako kontinuálního procesu, kdy jedním pólem osy je organizace čistě technická a postradatelná a druhým pólem organizace, jsoucí trvalou součástí stranického systému a mající hodnotu samu o sobě. Druhým předpokladem je vyloučení linearitativity tohoto procesu, což znamená, že může docházet k deinstitucionalizaci dané strany, rozpadu jejích formálních struktur, ale i oslabujících personálních změn (Stauber 2015: 138).

5.3 Institucionalizace relevantních českých politických stran po roce 2002

Dle výše nastíněného Stauberova schématu analýzy institucionalizace politických stran v modifikaci Randallové a Svasanda se nyní pokusíme zhodnotit jednotlivé dimenze institucionalizace těch politických stran, které ve sledovaném období, tj. mezi volbami do Poslanecké sněmovny v červnu roku 2002 a zatím posledními volbami do Poslanecké sněmovny v říjnu roku 2017 zaujímaly relevantní pozici v českém stranickém systému.

5.3.1 Občanská demokratická strana

ODS patří mezi trojici stabilních aktérů českého stranického systému, kteří tvořili stabilní součást formátu českého stranického systému nejen ve sledovaném období, ale již prakticky po celou dobu jeho existence, tj. od ustavení prvního základního formátu českého multipartismu ve volbách roku 1992 (Toole 2000, Pšeja 2005, Fiala, Strmiska 2005, Balík 2006, Sokol, Klíč 2011), přičemž až do roku 2013 představovala ODS jeden ze dvou dominantních pólů a nejsilnější formaci v prostoru od středu doprava stranickopolitického kontinua. Tomu odpovídá i její ideová a programová pozice. ODS již od počátku své existence představovala ideový ekvivalent anglosaské Nové pravice, definovaný ve specifickém postkomunistickém kontextu jako principiální ideová alternativa ekonomického etatismu komunistické éry a všech levicových snah o její co nejširší zachování (Hanley 2008).

Takto konstruovaná sekulární občanská pravice měla nejlepší předpoklady stát se dominantním pólem na pravici a následně voličsky expandovat směrem do středu pravolevého kontinua s ohledem na negativní hlasování a odpor k levicové konkurenci zde situovaných voličů, jichž se snažila být jedinou principiální alternativou. Voličský potenciál ODS se s tímto zacílením poté zvyšoval a ODS se stávala typickým představitelem catch-all strany (Kirchheimer 1966, Klíma 1996, Orogváni 2006).

Prvním strukturální faktor interní dimenze institucionalizace politické strany odkazuje na účast strany v jednotlivých typech voleb a schopnost obsadit je adekvátním počtem kandidátů. ODS se ve sledovaném období účastnila všech typů voleb. Její účasti odpovídá její pozice jedné ze dvou nejsilnějších stran v zemi, čemuž svědčí i rovnoměrnost teritoriálního rozložení postavených kandidátek např. do komunálních či senátních voleb i rozložení samotné voličské podpory. Tradičně nejsilnější pozice ODS dosahovala v Praze a statutárních městech, přičemž územní faktory rozložení podpory mezi nimi prakticky nehrály žádnou roli. S velikostí sídel poté podpora i přítomnost kandidátek slábla, nicméně ODS si coby „hlavní dědic“ Občanského fóra⁶¹ ODS dlouhodobě disponovala největším množstvím starostů, místostarostů a městských radních i ve středně velkých a menších okresních městech. OD roku 2000 se pak pravidelně a samostatně účastnila i krajských voleb, v jejichž prvních dvou uskutečněních získala největší voličskou podporu: roku 2000 zvítězila v celkem sedmi ze 13 krajů, v nichž proběhly ustavující volby do krajského zastupitelstva, převážně v českých krajích, roku 2004 pak zvítězila ve 12 ze 13 krajů. Roku 2008 skončila ve 12 krajích na druhém místě v pořadí.

Důležitým ukazatelem stupně institucionalizace jsou počty kandidátek v komunálních volbách. Ve volbách roku 2002 jich ODS postavila samostatně celkem 18 362, což byl čtvrtý největší počet po KSČM (24 429), KDU-ČSL (21 521) a ČSSD (19 191). Největší podíl z tohoto počtu kandidoval do zastupitelstev měst (7 961). Do zastupitelstev obcí kandidovalo za ODS 7 343 kandidátů, do zastupitelstev statutárních měst 784 kandidátů, do zastupitelstva hlavního města Prahy 70 a do zastupitelstva městských částí nebo městských obvodů celkem 2 204 kandidátů, což bylo nejvíce ze všech politických stran. Tyto počty potvrzují primárně městský charakter členské základny ODS, avšak také její poměrně rovnoměrný územní rozptyl po celém území ČR. Z pohledu krajů postavila ODS nejvíce kandidátů ve Středočeském kraji (2 641), naopak nejméně pak v Karlovarském kraji (494). Percentuálně

---

⁶¹ Z hlediska skutečnosti, že největší podíl komunálních politiků: starostů, místostarostů, radních a zastupitelů měst, zvolených roku 1990 za OF, vstoupilo po rozdělení OF právě do ODS (Pšeja 2005, Fiala, Strmiska 2005).

však největší podíl kandidátů zaznamenala Praha (14,96 %) a nejnižší pak Vysočina (6,62 %) (volby.cz).

Podobné počty kandidátek ODS pak vidíme v následujících komunálních volbách roku 2006. V nich ODS postavila celkem 18 847 kandidátů do zastupitelstev obcí a měst, což znamenalo třetí největší počet mezi politickými stranami, a dalších 2 417 kandidátů do zastupitelstev městských částí a městských obvodů. Nejvíce kandidátů bylo opět ve Středočeském kraji (2 971) a nejméně v Karlovarském kraji (630). Percentuálně nejvíce bylo kandidátů v Praze (15,96 %) a nejméně na Vysočině (8,16 %). V obou případech ale došlo k růstu zastoupení. V roce 2010 postavila ODS o něco méně kandidátů než čtyři roky předtím, a to 18 036 do zastupitelstev obcí a měst a 2 417 do zastupitelstev městských částí a městských obvodů. Nejvíce kandidátů měla opět ve Středočeském kraji (3 006) a nejméně v Karlovarském kraji (554). Percentuálně nejvíce bylo opět kandidátů ODS v Praze (14,49 %) a nejméně na Vysočině (6,84 %) (volby.cz).

Poněkud jiná situace nastává v následných komunálních volbách roku 2014, tedy již po poklesu voličské podpory ODS ve sněmovních volbách v říjnu 2013 na pouhých 7,72 % hlasů. Celkově do komunálních voleb roku 2014 postavila ODS 10 763 kandidátů do zastupitelstev měst, městysů a obcí, a 2 190 do zastupitelstev městských částí a městských obvodů. V nejsilnějším Středočeském kraji postavila ODS 1 682 kandidátů, což je pokles o více než tisíc oproti předchozím volbám. Nejméně postavila v Karlovarském kraji, a to pouhých 347. S percentuálně nejnižším podílem kandidátů ODS vystřídal Vysočinu tentokrát Pardubický kraj, kde ODS postavila pouze 3,57 % kandidátů. Percentuálně nejvíce zůstalo v Praze, ale pouhých 9,65 %. Průměrné percentuální podíly v jednotlivých krajích ČR se v případě ODS pohybují okolo 5 – 6% (volby.cz). Nižší schopnost stavět kandidáty do komunálních voleb a stagnace jejich počtů především ve venkovských krajích s větším množstvím menších obcí signalizuje nižší stupeň institucionalizace ODS dle strukturálního faktoru interní dimenze.

Druhý, postojový faktor interní dimenze se ve Stauberově schématu dotýká otázky financování příslušné politické strany. V případě ODS je zásadním výchozím bodem hodnocení jejího financování po roce 2002 jeho zprůhlednění v souvislosti s ohlasy na skandál s fiktivními sponzory strany z roku 1997, který vedl k vládní krizi a demisi Klausovy vlády (Fiala, Mikš 1998). Ve výročních zprávách je tak plně odhalena struktura financování z hlediska typu příjmu i označení dárce. Vedle příjmů ze státního rozpočtu ODS inkasovala obvykle desetimilionové částky z řad soukromých dárců, obvykle právnických osob, obchodních společností. V samotném volebním roce 2002 byla tato částka nejvyšší (přes 64

milionů korun). Řádově statisícové částky pak v příjmech strany tvoří dary od fyzických osob. Státní financování ODS se dotýkalo držby jejich poslaneckých a senátorských mandátů a také mandátů krajských zastupitelů. Ve volebních letech potom získávala strana i tzv. příspěvek na úhradu volebních nákladů, který je vypočítáván podle počtu získaných hlasů. Ve volebním roce 2002 činil příjem ODS ze státních zdrojů celkem 253 723 tisíc korun, což bylo celkem 72 % veškerých příjmů strany v daném roce. V následujícím nevolebním roce pak podíl příjmů ze státního rozpočtu klesl na pouhých 30 % a vždy se navyšoval ve volebních letech (Rybářová 2006). Takovýto stav trval nepřetržitě do období po roce 2010. V této době ODS zaznamenávala cca třetinový podíl příjmů ze státního rozpočtu v celkovém podílu financování strany, a ostatní příjmy byly kromě darů od fyzických a právnických osob tvořeny též výnosy z prodeje majetku či prodeje cenných papírů. Například v roce 2011 se do celkového hospodářského výsledku strany promítl zisk z prodeje bývalého stranického sídla na Praze 1, který po odečtení zůstatkové ceny činil 40 336 tisíc korun. Celkové výnosy pak pro srovnání v tomto roce dosáhly 392 977 tisíc korun a státní příspěvek na činnost byl 124 190 tisíc korun (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2011). V následujícím roce 2012 činily příjmy ODS 247 017 tisíc korun, z toho státní příspěvek na činnost 119 678 tisíc korun. Výnos z členských příspěvků tradičně překročil hranici 14 milionů korun. Náklady na předvolební kampaň před krajskými a senátními volbami v roce 2012 se však promítly do hospodaření až v následujícím roce, a to včetně poskytnutých darů (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2012). V následujícím volebním roce 2013 klesly příjmy ODS na celkovou úroveň 281 386 tis. Kč, státní příspěvek na činnost činil 84 597 tis. Kč, státní příspěvek na úhradu volebních nákladů 38 417 tis. Kč, členské příspěvky 12 035 tis. Kč. ODS zároveň obdržela dary od 302 dárců, kteří straně poskytli více než 50 tisíc korun (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2013). V roce 2014, kdy se do hospodaření strany promítly i náklady na předvolební kampaň před sněmovními volbami v předchozím roce, činil celkové příjmy ODS 143,1 mil. Kč (meziročně poklesly o 82 mil. Kč). Celkové výdaje činily 195 mil. Kč. Hospodaření ODS za rok 2014 skončilo ve ztrátě 51,9 mil. Kč. Podařilo se však snížit závazky po lhůtě splatnosti, které celkově činily 3,7 mil. Kč (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2014). Hospodaření se pak podařilo stabilizovat v následujícím roce 2015, kdy celkové náklady činily 85,3 mil. Kč, zatímco příjmy dosáhly výše 114,5 mil. Kč. ODS obdržela dary v celkové výši 25,5 mil. Kč (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2015). Kladné hospodaření ODS pokračovalo v roce 2016, kdy celkové výnosy dosáhly částky 128,9 mil. Kč, náklady 120 mil. Kč a na darech získala ODS 48 mil. Kč (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2016). Ve volebním roce 2017 činily celkové výnosy hospodaření ODS 196 493 741 Kč a náklady 169 723 864 Kč. Volební

náklady byly hrazeny z darů (45,6 mil. Kč) a státního příspěvku na krytí volebních nákladů (55 mil. Kč) (Výroční finanční zpráva ODS za rok 2017).

V hospodaření ODS je na první pohled znát vliv jejího systémového a mocenského postavení na strukturu příjmů. V dobách, kdy zaujímala pozici jedné ze dvou nejsilnějších stran a participovala na exekutivní moci či byl její nástup do vlády očekáván, dosahovaly celkové příjmy strany částek cca od dvě třetiny vyšších než po volebním propadu roku 2013. Tehdy byla navíc ODS nucena provést úsporná opatření v souvislosti s poklesem příjmů ze státního rozpočtu a úhradou nesplacených závazků. Jakkoliv se v posledním období vrátilo hospodaření ODS do černých čísel, je zřejmé, že celkové výše příjmů ve srovnání s obdobím před rokem 2013 již strana nedosahuje. V období její dominantní pozice pak činily příjmy ze státního rozpočtu cca třetiny veškerých příjmů, avšak ostatní příjmy byly významně hrazeny především z darů fyzických a právnických osob. Výnosy z členských příspěvků činily celkem zanedbatelnou částku v celkových příjmech strany. Po roce 2013 pak menší ochota dárců dodávat straně dary ve vyšší (cca milionových částkách) i pokles příjmů ze státního rozpočtu v souvislosti se snížením počtu poslanců, senátorů i krajských zastupitelů způsobuje celkově nižší výnosy v hospodaření strany a tedy menší míru finanční samostatnosti ODS směrem k udržení rozsahu vlastních činností, především pak chodu stranického aparátu a jeho územnímu nastavení. Po roce 2013 byla v souvislosti s úsporami také ODS nucena ukončit činnost svých oblastních kanceláří ve většině okresů ČR a propustit tzv. manažery, mající na starosti coby zaměstnanci strany chod její vnitřní organizace v příslušném okrese.⁶²

Třetím faktorem je strukturální aspekt externí dimenze, jenž je spojen s výší členské základny. Členská základna prošla od vzniku strany v roce 1991 vývojem k ustálenému počtu členů v řádu maximálně tří desítek tisíc. Ve sledovaném období zažila nárůst počtu členů až na úroveň třiceti tisíc v období vládního angažmá ODS mezi lety 2006 – 2009. Po pádu vlády Mirka Topolánka v březnu 2009 se pak počet straníků zvýšil o několik set s ohledem na sympatie příznivců pravicové politiky ke straně v situaci, kdy byla hlasováním o nedůvěře vládě odstavena od vládní moci. V roce 2010 vykazovala ODS celkem 31 011 členů (Rieger 2014). Po volbách roku 2010 pak strana zažila největší propad počtu členů, kdy se od května 2010 do května 2011 počet straníků snížil o 3 363 (Rieger 2014) a následně se ustálil na počtu cca na 27 tisících členů, ale v následujícím několikaletém období začal klesat s ohledem na skandály, kterým ODS čelila na celostátní (aféra Nagyová) i regionální a lokální úrovni,

---

⁶² Srov. ODS spustila kampaň Ta pravá ODS, Dostupné online In: <https://www.ods.cz/region.moravskoslezsky/clanek/6917-ods-spustila-kampan-jsme-ta-prava-ods> (ověřeno 10. 7. 2018)

včetně skandálu s tzv. černými dušemi, tj. fiktivními členy strany v některých místních organizacích, kterým byla následně odebrána licence (Klíma 2015, 82 – 92). V dubnu 2014 vykazovala ODS celkem 21 074 členů a o rok později 17 607 členů.⁶³ K 15. 5. 2018 měla ODS podle vlastních údajů celkem 14 095 členů.⁶⁴

Konečně poslední, strukturální aspekt externí dimenze odkazuje na rovnoměrné rozložení členské základny a volebních výsledků, přítomnost strany v médiích, jakož i absenci frakčních aktivit a vnitrostranických štěpení. Členská základna ODS je z hlediska teritoriálního rozložena přiměřeně rovnoměrně po celém území ČR a totéž platí o volebních výsledcích. Větší míra koncentrace obou v průměru vzrůstá s velikostí sídel, ale i zde se najdou četné výjimky z tohoto pravidla. Přítomnost strany v médiích byla s ohledem na její trvalé parlamentní a vládní angažmá soustavná, byť po volebním poklesu podpory ODS a následném odchodu do opozice na podzim roku 2013 byla míra jejího zastoupení v mediálních výstupech mírně oslabena. Konečně frakční aktivity a vnitřní diferenciací postojů byly v ODS patrné v době, kdy vykazovala charakteristiky catch-all strany (Kirschheimer 1966), čemuž odpovídalo i její systémové postavení, tedy před rokem 2010. Právě především vládní angažmá coby vítězné strany po volbách roku 2006 a vnitřní diskuze o míře přijatelnosti či nepřijatelnosti ústupků vůči koaličním partnerům vyvolaly ve straně vnitřní štěpení, které vyvrcholilo odchodem několika vlivných straníků z ODS na začátku roku 2009. Skupina kolem bývalého poradce Václava Klause Petra Macha pak v lednu 2009 založila novou Stranu svobodných občanů (Svobodní), v níž stanuli někteří bývalí členové ODS.⁶⁵ Ve stejné době ze strany odešli i dva vlivní poslanci Vlastimil Tlustý a Jan Schwippel, kteří později stanuli na kandidátce strany Libertas.cz pro volby do Evropského parlamentu roku 2009.⁶⁶ Tyto secese však neměly na postavení strany žádný zásadnější vliv. Významné dopady na podporu strany a volební výsledky neměly ani pozdější odchody jednotlivých poslanců ODS do jiných stran, ať už to byl roku 2009 případ poslance Františka Laudáta, který odešel do nově vzniknuvší TOP 09, nebo roku 2013 odchod poslance Radima Fialy do Úsvitu přímé demokracie Tomia Okamury.⁶⁷

---

⁶³ Srov. *Stranám prudce ubývají členové, brzy mohou mít existenční potíže*, iDnes.cz 5. 4. 2015, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/pocet-clenu-cxz-/domaci.aspx?c=A150401_183007_domaci_hv (cit. 10. 7. 2018)

⁶⁴ Srov. online In: <https://moje.ods.cz/> (cit. 10. 7. 2018)

⁶⁵ Srov. *Svobodní mají eurokandidátku, pro další volby chtějí Klausovy syny*, iDnes.cz 28. 3. 2009, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/svobodni-maji-eurokandidatku-pro-dalsi-volby-chteji-klausovy-syny-1fe-/domaci.aspx?c=A090328_190707_krimi_jan (cit. 10. 7. 2018)

⁶⁶ Srov. *Tlustý a Schwippel jdou do eurovoleb za Libertas*, Novinky.cz 1.4.2009, Dostupné online In: https://www.lidovky.cz/tlusty-a-schwippel-jdou-do-eurovoleb-za-libertas-f6y-/noviny.aspx?c=A090401_000015_in_noviny_sko&klic=230835&mes=090401_0 (cit. 10. 7. 2018)

⁶⁷ Srov. *Příběh poslance Fialy: Začínal u Klause, přešel k Okamurovi a nakonec se spojil se Zemanem*, Aktuálně.cz 2. 3. 2016, Dostupné online In: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/pribeh-poslance-zacinal->

Jinou otázkou je zásadní nejednota poslaneckého klubu ODS ve dvou volebních obdobích mezi lety 2006 – 2009, kdy sice došlo pouze k secesím jednotlivců, jejichž absence při hlasování však mohla způsobit zásadní problémy pro stabilitu vládní koalice a její akceschopnost prosadit svou vůli na úrovni parlamentu. S pokusy disciplinovat poslance či jim poskytnout selektivní výhody v zájmu loajality vůči vedení strany v zásadních rozhodnutích stojí na pozadí aféry tzv. trafik pro poslance Ivana Fuksu, Marka Šnajdra a Petra Tluchoře na podzim roku 2012, jejichž zatčení v červnu 2013 bylo jednou z příčin a zároveň symptomů vládní krize, vedoucí k demisi Nečasovy vlády.⁶⁸ Nedisциплиinovanost poslanců a hlasování jednotlivců z jejich řad v rozporu se stanoviskem vedení strany a klubu byla symptomem vnitřní krize strany před volbami roku 2013. Naopak po nich již k žádným významnějším secesím straníků nedošlo, pomineme-li odchod bývalého ministra spravedlnosti a místopředsedy ODS Jiřího Pospíšila na začátku roku 2014 ze strany a jeho následnou účast na kandidátce TOP 09 a STAN do Evropského parlamentu (volby.cz).

Souhrnně lze konstatovat, že ODS vykazovala ve sledovaném období vyšší stupeň institucionalizace, pokud jde o schopnost účastnit se voleb, dosáhnout územně rovnoměrného rozložení členské základny i volební podpory strany a v neposlední řadě i zabránit významnějším rozkolům ve svých řadách. Naopak poměrně nízký počet členů strany se promítl jak do schopnosti samostatně zajistit financování činnosti strany z výnosů z členských příspěvků, které v celkových příjmech strany tvoří relativně zanedbatelnou částku. Nízký počet členů a vnitřní personální limity strany také vedli k negativním tendencím ve stranické struktuře, jako jsou například již zmíněné nákupy nájemních straníků, přijímání tzv. černých duší apod. Ty souvisí s obecnějším fenoménem politické korupce a klientelismu uvnitř ODS (Klíma 2015). Vyústěním těchto tendencí byl pak pokles volební podpory, a tedy i počtu volených míst a taktéž omezení příjmů ze státního rozpočtu pro ODS po roce 2013. Nižší míra institucionalizace zde tedy z dlouhodobého hlediska vyvolala tenze, které vedly k procesům dílčí deinstitutionalizace po volbách roku 2013, kterou se v omezené míře podařilo zastavit v posledním roce.

---

jako-rebel-ods-pak-sel-k-okamurovi-a/r~745d1dfce07e11e5807d0025900fea04/?redirected=1536702205 (cit. 10.7.2018)

⁶⁸ Přítomnost ve vyšetřovací vazbě těchto bývalých poslanců byla začátkem roku 2015 shledána Ministerstvem spravedlnosti jako nezákonná, došlo k omluvě a následně se bývalí poslanci dohodli se státem na mimosoudní vyrovnání v rámci odškodnění. Srov. *Ministerstvo se omluvilo exposlancům ODS, dostanou 1,9 mil. Kč*, iDnes.cz 11.4.2015, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/omluva-fuksa-snajdr-tluchor-trafiky-ministerstvo-spravedlnosti-py9-/domaci.aspx?c=A150411_135621_domaci_hv (cit. 10. 7. 2018)

5.3.2 Česká strana sociálně demokratická

ČSSD patřila nejen prakticky po celé sledované období, ale již od poloviny 90. let, tj. ustavení stabilního formátu českého stranického systému k jednomu ze dvou jeho dominantních pólů. Tomuto systémovému postavení odpovídala i její ideová a programová profilace, kdy se v počátečním období profilovala podél dominantní socioekonomické dělicí linie transformace coby nositel zájmů „poražených“ transformačního období (Lebeda, Novák 2004, Pšeja 2005, Fiala, Strmiska 2005) a zároveň navazovala na tradice své vlastní organizace i politického působení v období před nástupem komunistické diktatury i se snažila začlenit do rodiny standardních sociálně demokratických a socialistických stran, dlouhodobě působících v zemích západní Evropy. Tomu odpovídala i její organizační báze, kdy už od obnovení činnosti strany v roce 1989 bylo zájmem sociálních demokratů obnovit strukturu někdejší masové strany, minimálně v její reziduální podobě. Těmto dispozicím pak odpovídají i zjištěné skutečnosti ohledně stupně institucionalizace strany v jednotlivých dimenzích dle Stauberova schématu (Stauber 2015).

První, strukturální aspekt interní dimenze institucionalizace se vztahuje na schopnost strany postavit kandidátky ve všech typech voleb. ČSSD patřila ke čtyřem zavedeným stranám, které po celé sledované období byly s to postavit kandidátky ve všech typech voleb. Důležitým ukazatelem stupně institucionalizace se i zde jeví účast kandidátů v komunálních volbách a schopnost stavět kandidátky napříč regiony v různých typech obcí dle velikosti. V komunálních volbách roku 2002 postavila ČSSD celkem 19 191 kandidátů, což byl třetí největší počet mezi politickými stranami a v počtu kandidátů předčila i ODS. Větší počet však byl do zastupitelstev ve městech než v obcích, přičemž počty ve městech se sčítali z kandidátů navržených do zastupitelstev měst (celkem 7 931), statutárních měst (783), zastupitelstva hlavního města Prahy (70) a poté městských částí a městských obvodů (celkem 1996 kandidátů). Do zastupitelstev obcí pak ČSSD navrhla 8 411 kandidátů (www.volby.cz). Největší počet kandidátů do zastupitelstev obcí a měst (vyloučíme-li statutární města a městské části či obvody) pak ČSSD postavila v Jihomoravském kraji (celkem 2 549) a nejméně stejně jako ODS v Karlovarském kraji (634). Tato distribuce sice logicky odpovídá hustotě zalidnění, velikosti sídel i rozloze regionů, avšak odhaluje též tradiční jádrovou oblast sociálnědemokratické podpory v ČR.

V následujících komunálních volbách roku 2006 postavila ČSSD do zastupitelstev obcí a měst celkem 16 591 kandidátů v celé ČR a dalších 1 993 kandidátů do zastupitelstev městských částí a obvodů. Zatímco v první kategorii se tak umístila na čtvrtém místě v počtu

kandidátů za KSČM, KDU-ČSL a ODS, v druhé kategorii skončila třetí za ODS a KSČM. Téměř ve všech krajích tak ve srovnání s rokem 2002 zaznamenala ČSSD pokles počtu postavených kandidátů. Nejvíce kandidátek opět postavila v Jihomoravském kraji, avšak i zde zaznamenala pokles o více než 300 kandidátů (celkem zde postavila 2 197 kandidátů do zastupitelstev měst a obcí). Nejméně pak tradičně postavila v Karlovarském kraji (558 kandidátů) (volby.cz).

Další komunální volby roku 2010 přinesly ČSSD mírné posílení celkového počtu kandidátů, a to na 16 722 kandidátů v celé ČR do zastupitelstev měst, městysů a obcí. V počtu kandidátů do zastupitelstev městských částí a městských obvodů pak ČSSD skončila druhá za ODS s počtem 2 156 kandidátů. Nejvíce kandidátek postavila ČSSD tradičně v Jihomoravském (2 331 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (601). Navzdory celkovému růstu v celé ČR i ve většině krajů zaznamenala ČSSD v některých krajích taktéž propad počtu postavených kandidátů (např. na Vysočině se počet postavených kandidátů oproti roku 2006 snížil z 1 313 na 1 186 kandidátů) (volby.cz).

Konečně v posledních proběhnutých komunálních volbách roku 2014 postavila ČSSD do zastupitelstev obcí, městysů a měst celkem 16 503 kandidátů a podařilo se jí tak skončit na druhém místě za KSČM. Do zastupitelstev městských částí a městských obvodů pak skončila druhá za ODS s počtem 2 180 kandidátů. Téměř ve všech krajích zaznamenala tak ČSSD oproti roku 2010 mírný propad počtu kandidátů. Nejvíce jich bylo tradičně v Jihomoravském kraji (2 268) a nejméně v Karlovarském kraji (547 kandidátů) (www.volby.cz).

Celkově tak lze konstatovat, že počty kandidátů, postavených do komunálních voleb v barvách dané politické strany významně korespondují s aktuálním postavením strany a jejími výsledky ve volbách prvního řádu (Tsebelis 1990, Šaradín 2008). Pokud strana dosahuje vyšší míry podpory ve volbách prvního řádu, resp. pokud je v danou chvíli schopná tyto volby vyhrát, znamená to početní nárůst zájmu o kandidaturu za danou stranu i v komunálních volbách na úrovni obcí a měst. Pokles podpory ve volbách prvního řádu znamená mírný pokles počtu postavených kandidátů v komunálních volbách. Uvedený příklad ČSSD toto pravidlo v zásadě potvrzuje, byť výkyvy v počtu postavených kandidátů nejsou nijak propastné v diachronním srovnání dvou po sobě následujících komunálních voleb.

Druhý, postojový aspekt interní dimenze institucionalizace odkazuje ke způsobu financování politické strany. V souvislosti s financováním ČSSD je v první řadě důležité zmínit dlouholetý spor o Lidový dům v Hyberské ulici v Praze, jenž byl verdiktem Ústavního soudu roku 2000 přiřčen akciové společnosti Cíl, do níž sociálně demokratická strana vložila

veškerý svůj majetek roku 1939 a její právní subjektivita byla příslušným verdiktem potvrzena. Společnost Cíl pak bezúplatným převodem darovala Lidový dům roku 2001 ČSSD (Rybářová 2006). V období odhalovaných finančních skandálů politických stran na přelomu století se ani ČSSD nevyhnula několika aférám. Ta nejznámější byla tzv. bamberská aféra, při níž údajně měla být uzavřena dohoda mezi česko-švýcarskými podnikateli a vedením ČSSD o poskytnutí finančního daru straně výměnou za vlivné posty ve státní správě po případném vítězství ČSSD ve volbách. Další aférou pak bylo tajné rakouské bankovní konto někdejšího vicepremiéra za ČSSD Egona Lánského či privatizační kauzy éry vlády Miloše Zemana (Unipetrol, Setuza, aféra Krejčíř), jakož i pozdější nejasnosti s financováním koupě bytu premiéra Stanislava Grosse, v důsledku čehož jeho vláda podala v dubnu 2005 demisi. I z těchto afér měla mít ČSSD údajný finanční prospěch (Rybářová 2006). Významnou položkou v příjmech sociální demokracie jsou příjmy právě z výnosů z nemovitého majetku, kterým strana disponuje. Další významnou položku tvoří příjmy ze státního rozpočtu na činnost a na úhradu volebních nákladů. Příjmy od státu se ve sledovaném období pohybovaly cca mezi 70 – 80% celkových příjmů strany. Významnou součástí financování ČSSD pak tvoří příjmy z půjček a úvěrů, které představují závazky, jejichž přítomnost způsobuje dlouhodobě ztrátové hospodaření strany. Podíl členských příspěvků se na celkových příjmech ČSSD podílí pouze cca 3 % (Šimral 2016). V období po roce 2010 se celkové příjmy ČSSD pohybovaly na úrovni cca 300 – 400 milionů korun, z toho podíl státního zdroje představoval cca třetinu. Například v roce 2011 disponovala ČSSD příjmy ve výši 350 900 597 Kč, z toho podíl státních příspěvků činil 162 688 950 Kč. Výnos z členských příspěvků činil 19 524 503 Kč a výnosy z pronájmu a prodeje movitého i nemovitého majetku srovnatelnou částku ve výši 19 587 171 Kč (Výroční finanční zpráva ČSSD za rok 2011). V následujícím roce 2012 přesáhla výše celkových příjmů ČSSD půl miliardy korun (přesně 509 080 884 Kč), a přestože příjmy ze státního rozpočtu vykazovaly srovnatelnou výši jako v předchozím roce (161 287 500 Kč), zvýšili se příjmy z členských příspěvků a z majetku o cca 2 miliony korun, ale především pak darech a v dědických řízeních ČSSD nabyta prostředky ve výši téměř 50 milionů korun. Výdaje činily více než polovinu výše stranických příjmů (celkem 269 417 973 Kč), přičemž výše provozních výdajů a výdajů na volební kampaně vykazovala téměř srovnatelnou výši skoro 100 milionů korun (Výroční finanční zpráva ČSSD za rok 2012). V následujícím roce 2013 představují příjmy i výdaje srovnatelné částky, přičemž státní příspěvek dosahoval výše přes polovinu všech příjmů strany s ohledem na příspěvek na úhradu volebních nákladů ve volebním roce. Přibližně ve stejných parametrech se hospodaření ČSSD pohybovalo i v následujících letech, přičemž celkové příjmy strany se

postupně snižovaly zejména s ohledem na výrazně nižší výnosy z darů a dědictví. Tento trend byl zastaven roku 2016, kdy celkové příjmy strany opět dosáhly výše téměř 500 milionů korun (konkrétně 448 218 022 Kč), přičemž příjmy ze státního rozpočtu se začaly snižovat, zejména s ohledem na pokles počtu senátorských mandátů a krajských zastupitelů (v roce 2016 činily 128 670 834 Kč). Celkové výdaje však začaly nabývat téměř dvoutřetinové výše všech příjmů strany, neboť roku 2016 činila jejich výše hodnoty 370 505 006 Kč. Výnosy z členských příspěvků a majetku představovaly stále srovnatelné částky ve výši cca 20 milionů korun (Výroční finanční zpráva ČSSD za rok 2016). V posledním sledovaném roce 2017 pak výše celkových příjmů ČSSD klesla na úroveň 322 677 275 Kč. Státní zdroje představovaly téměř polovinu této částky: příspěvek na činnost 105 500 000 Kč a příspěvek na úhradu volebních nákladů ve volebním roce 36 834 700 Kč. Příjmy z majetku činily 20 910 043 Kč a z darů a dědictví 4 774 803 Kč. Naopak výnos z členských příspěvků se snížil na úroveň pouze 16 334 905 Kč. Celkové výdaje činily opět téměř polovinu výše všech příjmů (mzdové prostředky 57 milionů a výdaje na volební kampaně 85 500 tisíc korun (Výroční finanční zpráva ČSSD za rok 2017).

Souhrnně lze konstatovat, že příjmy ze státního rozpočtu jsou významným zdrojem příjmů ČSSD, avšak pro chod jejího organizačního aparátu i samotnou politickou činnost strany jsou nezbytné i výnosy hlavně z rozsáhlého nemovitého majetku, kterým strana disponuje, většinou coby historickým dědictvím kdysi masové strany. Naopak samotný výnos z členských příspěvků představuje celkem zanedbatelnou součást stranického financování.

Třetí, strukturální aspekt externí dimenze je spojen s velikostí členské základny strany. Členská základna ČSSD se po jejím obnovení roku 1989 rozvíjela směrem k obnově pozůstatků masového politického stranictví období před nástupem komunistické diktatury. Její rozvoj je spojen v 90. letech se dvěma hlavními etapami: obnovou historické strany, a tedy nástupem členů s historickými osobními či rodinnými vazbami na sociální demokracii. Tato etapa trvala přibližně do voleb roku 1992, v nichž sociální demokracie poprvé získala parlamentní zastoupení. Druhá etapa růstu členské základny je pak postupný nástup ČSSD do pozice nejsilnější levicové strany a jednoho ze dvou hlavních pólů českého stranického systému, který započal zvolením Miloše Zemana do čela strany v březnu 1993 a vyvrcholil ziskem druhého místa a více než 26 % hlasů ve volbách roku 1996. V následujícím období členská základna rostla až na úroveň cca 18 tisíc členů na přelomu století. V námi sledovaném období zažila ČSSD exodus členů a mírné oslabování členské základny prakticky po celé

první decennium, avšak po roce 2010 začala její členská základna opět růst⁶⁹ a k roku 2014 vykazovala 22 881 členů (Rieger 2014). V následujících letech se však i s ohledem na posilující kriticismus vůči ČSSD v souvislosti s jejím vládním angažmá v Sobotkově vládě začala její členská základna zmenšovat. V roce 2016 ČSSD vykazovala 21 356 členů, což znamenalo meziroční pokles o cca 1 200 lidí.⁷⁰ V následujícím roce pak členská základna ČSSD po deseti letech klesla pod hranici 20 tisíc členů. Na konci roku 2017 evidovala ČSSD celkem 18 967 členů, což je o téměř 1 400 členů méně než o rok dříve. Právě ve volebním roce 2017 pak ČSSD ubylo celkem 33 místních organizací.⁷¹ Souvislost poklesu členské základny a počtu místních buněk s propadem voličské podpory strany ve sněmovních volbách v říjnu 2017 je vysoce pravděpodobná.

Konečně poslední postojový aspekt externí dimenze odkazuje na rovnoměrnost územního rozptylu členské základny i volebních výsledků ČSSD, přítomnost strany v médiích a v neposlední řadě i absenci frakčních aktivit a vnitrostranických štěpení. Členská základna ČSSD i volební výsledky strany jsou s ohledem na její velikost a systémové postavení rozloženy rovnoměrně po celém území ČR. Mezi silnější regiony tradičně patří moravské kraje a taky sever Čech. V absolutních číslech však počty členů v jednotlivých regionech odrážejí i celkové počty obyvatel. Mezi největší tři krajské členské základny ČSSD tak vedle tradičních bašt: Jihomoravského a Moravskoslezského kraje patří i hlavní město Praha. Na začátku roku 2018 měla ČSSD v Jihomoravském kraji 2 786 členů, v Praze 2 593 členů a v Moravskoslezském kraji 2 411 členů.⁷² Po celé sledované období byla ČSSD coby nejsilnější vládní či opoziční strana trvale přítomna ve sdělovacích prostředcích a její vrcholní představitelé navíc patřili k neznámějším politikům v zemi. Ohledně vnitrostranických poměrů zaznamenala několikeré vnitřní tenze, spojené se spory zejména mezi příznivci někdejšího premiéra a předsedy strany Miloše Zemana a jeho odpůrci, kteří roku 2003 stáli za jeho nezvolením prezidentem republiky. Dlouhodobý kritický Zemanův postoj k vedení strany oslabil po nástupu Jiřího Paroubka do čela vlády roku 2005, avšak po volbách

---

⁶⁹ Tento růst může souviset jednak s dominantní opoziční úlohou ČSSD v letech 2010 – 2014, ale též s faktem, že v krajských volbách roku 2008 se stala vládnoucí stranou ve všech krajích republiky v komunálních volbách roku 2010 a dosáhla úspěchu v tom, že s ohledem na fragmentaci pravé části spektra a erozi historické dominance ODS zejména ve středních a větších městech získala nové pozice ve vedením měst včetně funkcí starostů a primátorů několika velkých měst ČR (Balík, Gongala, Gregor 2015).

⁷⁰ Srov. *Základny tradičních politických stran klesají, mnohé partaje proto sbírají registrované příznivce*, EuroZprávy.cz 21. 8. 2016, Dostupné online In: <https://eurozpravy.cz/domaci/politika/166257-zakladny-tradicnich-politickych-stran-klesaji-mnohe-partaje-proto-sbiraji-registrovane-priznivce/> (cit. 15. 7. 2018)

⁷¹ Srov. *Členská základna sociální demokracie se zmenšuje. Poprvé po deseti letech je straniků méně než 20 tisíc*, IHNed.cz 17. 2. 2018, Dostupné online In: <https://domaci.ihned.cz/c1-66052780-clenska-zakladna-socialni-demokracie-se-zmensuje-poprve-po-deseti-letech-je-straniku-mene-nez-20-tisic> (cit. 15. 7. 2018)

⁷² Tamtéž

v následujícím roce se kritický vztah Zemana k vedení ČSSD opět posílil a vyvrcholil jeho odchodem ze strany v roce 2007. V roce 2009 pak Zeman a jeho političtí spojenci založili novou Stranu práv občanů ZEMANOVCI (SPOZ), kterou sice nelze považovat přímo za sociálnědemokratickou secesi s ohledem na skutečnost, že mezi jejími zakladateli byla celá řada činitelů, kteří členy ČSSD nikdy nebyly, ale taktéž s ohledem na fakt, že řada bývalých, Zemanovi blízkých sociálních demokratů do nové strany vstoupila až po několika letech od svého odchodu z řad ČSSD. Přesto však volební zisk ve výši 4,33% hlasů pro SPOZ ve sněmovních volbách v květnu 2010 mnozí pozorovatelé považují za příčinu neúspěchu ČSSD, která se ziskem 22,08% sice obsadila první místo, ale nebyla schopna sestavit většinovou koalici v Poslanecké sněmovně a skončila v opozici (Balík 2010). V roce 2011 pak opustil řady ČSSD i bývalý premiér a předseda strany Jiří Paroubek, který založil novou stranu Národní socialisté – LEVICE 21. století (krátce zvanou jako „LEV 21“). Strana však nezískala významnější vliv a systémovou pozici ČSSD nikterak neohrozila. Souhrnně lze konstatovat, že navzdory vysoké míře vnitřních konfliktů i individuálních odchodů předních politiků ČSSD ze strany je vnitrostranické štěpení v ČSSD výrazně slabší než ve stranách v pravé části spektra a systémová pozice ČSSD ani homogenita členské základny nebyla několika secesemi z řad strany nikterak ohrožena. Její postupná eroze, jejímž symptomem byl volební propad ČSSD na úroveň malé strany ve volbách roku 2017, není způsobena frakčními aktivitami či secesemi od strany, nýbrž souvisí s celkovou evolucí formátu českého stranického systému a nástupem nových protestních subjektů.

5.3.3 Komunistická strana Čech a Moravy

KSČM představuje pozůstatek masové politické strany v meziválečném a poválečném období, avšak ve specifické podobě s ohledem na funkci někdejší „státostrany“ v nedemokratickém režimu před rokem 1989. Jako taková získala registraci českým ministerstvem vnitřní záležitostí v červnu 1990 coby česká republiková složka federalizované KSČS a po zániku této federální struktury o rok později dále působila jako samostatná politická strana v ČR (Malíř, Marek 2005). Její kontinuita z předlistopadovou KSČ je tak z institucionálního hlediska absolutní. KSČM se po ustálení formátu českého stranického systému v polovině 90. let stala jeho trvalou relevantní součástí v pozici středně silné strany (její podpora se pohybovala v pásmu od 10 do 20% hlasů) coby vedlejší pól v levé části stranického spektra (Pšeja 2005). Výjimkou z tohoto pravidla jsou pak výsledky zatím posledních voleb do Poslanecké sněmovny v říjnu 2017, kdy se podpora KSČM propadla na úroveň malé strany. Její členská základna je pak i s ohledem na její historickou pozici pohybuje v řádu stovek až

desítek tisíc členů a dodnes tvoří nejpočetnější členskou základnu politické strany v ČR. Zásadní pro její systémové postavení je ovšem její donedávna izolovaná pozice, představující faktor relační antisystémovosti (Cappocia 2002, Linek 2010, Polášek et al. 2012). Tzv. průlomovou opci (Fiala, Strmiska 2005) v tomto směru představují úvahy o jejím zapojení do podílu na exekutivní moci coby parlamentního podporovatele menšinové vlády, které byly relevantní součástí českého politického diskursu nejpozději od poloviny prvního decennia. K faktickému uskutečnění této opce však došlo až v červnu 2018 vznikem menšinové vlády hnutí ANO a ČSSD, podporované KSČM.

Všem těmto individuálním i systémovým charakteristikám KSČM pak logicky odpovídá i podoba jednotlivých faktorů institucionalizace této politické strany, na kterou se nyní zaměříme.

Z hlediska prvního, strukturálního postoje interní dimenze, patřila KSČM k neúspěšnějším českým politickým stranám, pokud jde o schopnost stavět kandidátky v různých typech voleb. KSČM se pravidelně účastnila všech typů voleb, do nichž pravidelně stavěla plný počet kandidátů. V rámci početně nejnáročnějších, tedy voleb komunálních, byla poměrně široká členská základna oporou komunistů i v rámci obsazování kandidátek na úrovni obcí. Ve sledovaném období tak KSČM dlouhodobě obsazovala první příčky v počtu postavených kandidátů do komunálních voleb. Do komunálních voleb v roce 2002 postavila KSČM do všech typů zastupitelstev celkem 24 529 kandidátů, což bylo nejvíce mezi všemi politickými stranami. Z toho do zastupitelstev obcí to bylo 13 080 kandidátů, do zastupitelstev měst 8 501 kandidátů, do zastupitelstev statutárních měst (bez Prahy) 785 kandidátů a do zastupitelstev městských částí či městských obvodů 2 903 kandidátů.⁷³ Nejvíce kandidátů postavila KSČM v Jihomoravském kraji (3 638 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (742 kandidátů) (www.volby.cz).

V roce 2006 postavila KSČM do zastupitelstev obcí a měst celkem 20 843 kandidátů a do zastupitelstev městských částí a městských obvodů 2 018 kandidátů. Celkově to bylo tedy o něco méně než v předchozích komunálních volbách, ale i tak KSČM udržela největší počet postavených kandidátů mezi politickými stranami. Z pohledu krajského dělení postavila nejvíce kandidátů v Jihomoravském kraji (2 886 kandidátů) a nejméně opět v Karlovarském kraji (685 kandidátů) (www.volby.cz).

V roce 2010 postavila KSČM celkem 18 688 kandidátů na úrovni měst a obcí a dalších 1 912 kandidátů do zastupitelstev městských částí a městských obvodů. Zatímco na

---

⁷³ Pouze na této úrovni jí počtem kandidátů předstihla ODS.

této úrovni skončila až na čtvrtém místě, v první kategorii i celkově obsadila opět první místo mezi politickými stranami. Nejvíce kandidátů bylo opět v Jihomoravském kraji (2 560 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (621 kandidátů). Celkově tak KSČM opět zaznamenala mezivolební pokles počtu kandidátů do komunálních voleb (www.volby.cz).

Konečně v posledně sledovaných volbách roku 2014 postavila KSČM do zastupitelstev obcí, městysů a měst celkem 16 947 kandidátů a obsadila tak opět první příčku mezi politickými stranami. Do zastupitelstev městských částí a městských obvodů postavili komunisté celkem 1 839 kandidátů. Nejvíce kandidátů z celkového počtu v první kategorii bylo opět z Jihomoravského kraje (2 213 kandidátů) a nejméně z Karlovarského kraje (580 kandidátů) (www.volby.cz).

Celkově tak lze konstatovat, že jakkoliv se KSČM dlouhodobě dařilo udržet prvenství v počtu postavených kandidátů mezi politickými stranami, počty kandidátů se v absolutních číslech kontinuálně snižovaly, a to v podstatě rovnoměrně v jednotlivých krajích i v celostátním výsledku.

Druhý, postojový aspekt interní dimenze, je spojen s financování strany. KSČM je coby pozůstatek masové strany z období jak předúnorového, tak i předlistopadové role „státostrany“ stranou s početnou členskou základnou a propracovanou organizační strukturou, obsahující relativně mohutný stranický aparát, což se obráží i v jejím financování. Vyšší podíl v celkových příjmech strany tak zaujímají výnosy z členských příspěvků, jakož i z pronájmu a prodeje nemovitého majetku, který z velké části KSČM zdědila po své předlistopadové předchůdkyni. Celkové výnosy z tohoto majetku se přitom v čase kontinuálně zvyšovaly s ohledem na zvyšující se výši nájmu i ocenění nemovitostí podle tržních cen. Členové strany také představují významného sponzora strany, pokud jde o poskytování jednorázových darů ve vyšších částkách, byť tyto obvykle nepřevyšují desítky, maximálně stovky tisíc korun. Ohledně státního financování je s ohledem na dlouhodobou držbu relativně velkého množství poslaneckých mandátů a také mandátů krajských zastupitelů tato položka nezanedbatelná. Například ve volebním roce 2002, v kterém začíná námi sledované období, dosáhl příspěvek ze státního rozpočtu na činnost i na úhradu volebních nákladů s ohledem na historický volební úspěch KSČM (18,5 % ve volbách do Poslanecké sněmovny) výše 69 % všech příjmů strany (Rybářová 2006). Od roku 2002 se pak díky silnější pozici v zastupitelských sborech i pokračující vysoké míře využitelnosti vlastních zdrojů pohybovalo celkové hospodaření KSČM ve výrazně ziskových, resp. přebytkových položkách (Rybářová 2006: 82).

V období po roce 2010 se hospodaření KSČM pohybuje v relativně vyrovnané poloze, kdy strana vykazuje mírný zisk. V roce 2012 činily výnosy KSČM 135 051 656 Kč a výdaje

135 009 632 Kč. Celkový zisk tak činil pouhých 42 024 Kč. Státní příspěvky činily 48,71% celkových výnosů strany (celkem 65 765 tisíc korun), výnosy z vlastní podnikatelské činnosti 19,14% a příjmy z členských příspěvků 17,15% (celkem 23 161 849 Kč). Dále pak zúčtování fondů 9,7 %, finanční dary 4,18 %, ostatní výnosy 0,91 % a tržby z prodeje majetku 0,21 %. Celkové příjmy z pronájmu nemovitostí činily 25 400 603 Kč (Výroční zpráva KSČM za rok 2012). V následujícím volebním roce 2013 činily příjmy KSČM celkem 214 999 672,50 Kč, výdaje pak 130 934 285 Kč. Z toho pak příspěvky ze státního rozpočtu činily: na činnost 76 687 917 Kč a na úhradu volebních nákladů 74 104 400 Kč. Výnosy z členských příspěvků činily 22 163 421 Kč, příjmy z pronájmu movitého i nemovitého majetku 24 918 719 Kč, a na darech a dědictví získala KSČM celkem 8 821 418 Kč (Výroční zpráva KSČM za rok 2013).

V roce 2014 činily celkové příjmy KSČM 150 316 044 Kč a výdaje 137 502 651 Kč (převážná většina na provozní a mzdové náklady). Příspěvky ze státního rozpočtu činily: na činnost 83 779 375 Kč a na úhradu volebních nákladů 4 994 340 Kč. Na členských příspěvcích KSČM vybrala 18 807 544 Kč, na příjmech z pronájmů majetku 28 146 811 Kč a na darech a dědictví 11 505 764 Kč (Výroční zpráva KSČM za rok 2014). V roce 2015 dosáhly celkové příjmy KSČM výše 143 930 933 Kč a výdaje 121 754 282 Kč. Státní příspěvek na činnost činil 83 245 000 Kč, výnos z členských příspěvků 18 342 116 Kč, výnosy z pronájmu a prodeje majetku 29 707 958 Kč a na darech a dědictví KSČM získala 10 651 602 Kč (Výroční zpráva KSČM za rok 2015). Konečně posledním rokem, za který KSČM zveřejnila výroční zprávu, je volební rok 2017. V něm dosáhly celkové výnosy strany výše 158 451 457 Kč a výdaje byly rozepsány do jednotlivých položek (mzdové výdaje 51 836 487 Kč, výdaje na volby do Poslanecké sněmovny 28 825 035 Kč, výdaje na daně, poplatky a jiná obdobná peněžitá plnění 1 768 024 Kč a volby do Senátu 138 708 Kč). Z příjmů činily státní příspěvky: na činnost 60 400 000 Kč a na úhradu volebních nákladů 39 310 000 Kč. Výnos z členských příspěvků činil 23 974 515 Kč, z pronájmu a prodeje majetku 24 823 631 Kč a z darů, dědictví a bezúplatných plnění 9 509 673 Kč (Výroční zpráva KSČM za rok 2017).

Celkově lze konstatovat, že z pohledu financování patří KSČM k nejlépe institucionalizovaným politickým stranám v ČR s ohledem na udržitelně vysoký podíl výnosů z členských příspěvků na celkových příjmech strany, což platí i o položce dary a dědictví, neboť drtivou většinu dárců KSČM dlouhodobě představují její členové v regionech. Státní financování představuje významný podíl v celkových příjmech strany hlavně ve volebních letech, avšak absolutní částky odvisí od výše volebního zisku a počtu získaných mandátů.

Třetí, strukturální aspekt externí dimenze je spojen s velikostí členské základny strany. Členská základna KSČM představuje dlouhodobě nejpočetnější členstvo politické strany v ČR. Po masivní redukci členské základny někdejší KSČ, která na samém konci jejího mocenského monopolu v listopadu 1989 čítala více než půl druhého milionu členů, se členská základna KSČM v polovině roku 1990 ustálila na cca 400 000 tisících členů, přičemž postupně dále stagnovala. Na začátku námi sledovaného období měla KSČM roku 2004 více než 100 tisíc členů. O deset let později to bylo cca o polovinu méně, tj. 51 tisíc členů (Rieger 2014). V následujících čtyřech letech však přišla KSČM o dalších cca 14 tisíc členů. K 31.12.2017 vykazovala KSČM celkem 37 402 členů.⁷⁴ Navzdory razantnímu poklesu se ale i nadále jedná o nejpočetnější základnu politické strany v České republice.

Konečně poslední, postojový aspekt externí dimenze, je spojen s rovnoměrným rozptylem členské základny, přítomností strany v médiích a absencí vnitrostranických štěpení. Z tohoto hlediska patří KSČM taktéž k nejlépe institucionalizovaným politickým stranám, neboť její členská základna je rovnoměrně rozložena na celém území státu, v médiích se dlouhodobě vyskytuje s ohledem na trvalé parlamentní zastoupení a v neposlední řadě od 90. let nezažila žádné zásadnější vnitrostranické štěpení.

Nástupem Miroslava Grebeníčka do čela strany na jaře 1993 došlo k její ideové homogenizaci, spojené s pozicí reprezentanta zájmů voličského segmentu, jehož stmelujícím postojem je kladný vztah k celkovému obrazu společenské reality před rokem 1989. Vnitřně demokraticky artikulovaný důraz na tento postoj ze strany početné členské základny sice znemožnil modernizaci KSČM v kontextu výzev, kterým strana zvnějšku čelila (Polášek a kol. 2012), avšak zároveň fungoval jako tmel příslušného voličského segmentu i stranické organizace, který posiloval stupeň její institucionalizace ve všech čtyřech námi sledovaných dimenzích.

5.3.4 Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KDU-ČSL představuje dalšího víceméně stabilního aktéra českého stranického systému, který je z organizačního hlediska pozůstatkem masového politického stranictví z meziválečného, resp. předúnorového období. Díky působení v tzv. Národní frontě coby satelitní organizace KSČ mezi lety 1948 a 1989 se musela ČSL v polistopadovém období na jedné straně vyrovnávat s touto svou minulostí (Fiala 1995, Znoj, Pehr 2005), avšak zároveň

---

⁷⁴ *Levici trápí úbytek členů. KSČM ztratila tisíce, naopak „táhne“ SPD*, iDnes.cz 25. 2. 2018, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/politika-politicke-strany-snemovna-clenove-pirati-spd-kscm-cssd-ano-1gu-domaci.aspx?c=A180212_171920_domaci_bja (cit. 19. 7. 2018)

měla velkou výhodu s ohledem na absolutní kontinuitu své organizační báze, členské základny, jakož i reprodukce identitárních vazeb skalního elektorátu na stranu. Silná vazba stranické organizace na specifickou skalní voličskou základnu, kterou představují především katoličtí věřící s větší mírou koncentrace v tradičně religiózních oblastech ČR, představuje strukturální předpoklad k zaujetí příslušné systémové pozice. KDU-ČSL představuje malou relevantní stranu, jejíž podpora se (s jednou výjimkou roku 2010) pohybuje tradičně od 5% do 10% hlasů a je spojena se specifickou agendou, určenou v rokkanovském schématu štěpením církev vs. stát (Rokkan, Lipset 1967, von Beyme 1994, Ewans, Whitefield 1995, Hloušek 2002, Kopeček 2002), resp. náboženství vs. sekularismus (Novák, Vlachová 2001). S přestávkou v letech 2010 – 2013, kdy nebyla KDU-ČSL s ohledem na volební výsledek ve sněmovních volbách v květnu 2010 zúčastněna v Poslanecké sněmovně (obdržela 4,4% hlasů) tak představují lidovci stabilního aktéra českého stranického systému, jenž disponuje omezeným množstvím poslaneckých mandátů, avšak širokým koaličním potenciálem, díky němuž KDU-ČSL tendovala k pozici potenciálního pívota českého stranického systému (Pšeja 2005). Historická kontinuita existence strany i její systémová pozice výrazně predisponují KDU-ČSL, pokud jde o jednotlivé dimenze institucionalizace strany ve Stauberově schématu.

V rámci první, strukturálního aspektu interní dimenze, je důležité hodnocení schopnosti strany stavět kandidátky ve všech typech voleb a navíc na celém území státu. V případě KDU-ČSL je podmínka přítomnosti jejích kandidátů ve všech typech voleb splněna, avšak za specifické okolnosti, kdy v některých typech voleb strana vystupuje v koalicích s menšími stranami pravého středu. V jednom případě, ve sněmovních volbách roku 2002, kandidovala v koalici s (s US-DEU) i ve volbách prvního řádu. Ještě předtím kandidovala v historicky prvních krajských volbách ve všech krajích ve Čtyřkoalici s US, ODA a DEU. Později pak od roku 2004 kandidují lidovci tradičně v koalicích v krajských volbách především ve východních, středních, severních a západních Čechách, a to buď s menšími stranami pravého středu (US-DEU, SNK-ED, SZ) či s regionálními uskupeními. Podobný přístup zaujímají lidovci i v senátních volbách, kde tradičně stavějí kandidáty především v těch obvodech, kde je tradičně vyšší míra koncentrace skalních voličů KDU-ČSL a tedy i větší šance kandidáta uspět (především v moravských a východočeských obvodech a zčásti i v jižních Čechách a v Praze). Navzdory těmto disproporcím je však KDU-ČSL schopna stavět kandidáty ve všech typech voleb a její územní potenciál zastoupení ve všech oblastech republiky je potvrzen kandidátkami do komunálních voleb.

KDU-ČSL tradičně patří mezi nejsilnější strany v komunálních volbách, pokud jde o zisk zastupitelských mandátů, resp. jejich počty, což souvisí nejen s vysokou mírou úspěšnosti strany z hlediska voličské podpory v komunálních volbách, ale taktéž s vyšším množstvím postavených kandidátních listin v jednotlivých obcích. Na začátku námi sledovaného období postavila KDU-ČSL do komunálních voleb roku 2002 do všech typů zastupitelstev celkem 21 521 kandidátů a obsadila tak druhé místo za KSČM. Z toho bylo 12 597 do zastupitelstev obcí, 6 371 do zastupitelstev měst (zde obsadila až 4. příčku za KSČM, ODS a ČSSD), 666 do zastupitelstev statutárních měst, a 1817 do zastupitelstev městských částí a městských obvodů. Podobně jako obě levicové strany, postavila KDU-ČSL nejvíce kandidátů v Jihomoravském kraji (4 079 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (334 kandidátů). Na rozdíl od obou levicových stran však počty kandidátů v jednotlivých krajích víceméně odrážejí voličské zastoupení KDU-ČSL i početnost členské základny. Je tak pravidlem, že ve směru jihovýchodním počty kandidátů KDU-ČSL posilují a naopak v severozápadních a středních Čechách se pohybují v nižších číslech. KDU-ČSL tak v komunálních volbách roku 2002 například postavila téměř o tisíc kandidátů více na Vysočině (celkem 2 152 kandidátů) než ve Středočeském kraji (celkem 1 148 kandidátů) (volby.cz).

V následujících komunálních volbách roku 2006 postavila KDU-ČSL celkem 20 867 kandidátů v celé ČR. Z toho do zastupitelstev měst a obcí to bylo 19 305 a do zastupitelstev městských částí a městských obvodů 1562 kandidátů. V první kategorii se tak opět umístila druhá za KSČM a ve druhé skončila na čtvrtém místě za ODS, KSČM a ČSSD. Do zastupitelstev měst a obcí pak nejvíce kandidátů postavila tradičně v Jihomoravském (celkem 3 755 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (267 kandidátů). Znovu se však potvrdilo výše uvedené pravidlo, že v oblastech s tradičně vyšší voličskou podporou KDU-ČSL byl počet kandidátů několikrát vyšší než v oblastech se spíše slabší voličskou podporou KDU-ČSL. Celkově se počty prakticky ve všech krajích pohybovaly v nižších hodnotách (volby.cz).

Stejný trend se potvrdil i v následujících komunálních volbách na podzim roku 2010, a to navzdory faktu, že se volby konaly jen půl roku poté, co KDU-ČSL skončila pod vstupním pětiprocentním prahem ve volbách do Poslanecké sněmovny. Do komunálních voleb roku 2010 postavila KDU-ČSL celkem 18 049 kandidátů, z toho do zastupitelstev obcí, městysů a měst celkem 16 137 kandidátů a do zastupitelstev městských částí a městských obvodů celkem 1 912 kandidátů. Jednalo se tak o relativně pozvolný pokles v diachronním srovnání s předchozími volbami, avšak mezi všemi politickými stranami skončila tentokrát KDU-ČSL až čtvrtá za KSČM, ODS a ČSSD. Výraznější pokles voličské podpory už ve sněmovních volbách, především v českých krajích, byl pak potvrzen i v množství postavených kandidátů

v jednotlivých krajích. Zatímco v moravských, východočeských krajích, na Vysočině a také v jižních Čechách se jednalo o pokles relativně pozvolný, ve zbytku republiky to bylo o zhruba třetinu až polovinu kandidátů méně než v roce 2006. Nejvíce kandidátů do zastupitelstev měst, městysů a obcí opět lidovci postavili v Jihomoravském kraji (celkem 3 348 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (celkem 235 kandidátů) (volby.cz).

V posledně sledovaných komunálních volbách roku 2014 se pak potvrdil nastoupený trend. V nich KDU-ČSL postavila do všech typů zastupitelstev celkem 16 621 kandidátů. Z toho do zastupitelstev obcí, městysů a měst to bylo 15 601 kandidátů (v této kategorii skončila KDU-ČSL třetí za KSČM a ČSSD) a do zastupitelstev městských částí a městských obvodů 1 020 kandidátů (zde skončila až na 6. místě za ODS, ČSSD, KSČM, TOP 09 a ANO 2011). Z hlediska územního rozložení jde ovšem konstatovat, že počty v jednotlivých krajích s tradičně vyšší voličskou podporou KDU-ČSL zaznamenaly vesměs setrvalý stav, maximálně mírný pokles, počty ve slabších krajích představovali pokles o zhruba stejné počty jako před čtyřmi lety, avšak s ohledem na absolutní čísla se nejednalo o výrazně velké množství v celostátním vyjádření. Nejvíce kandidátů do zastupitelstev obcí, městysů a měst postavila KDU-ČSL opět v Jihomoravském kraji (3 112) a nejméně v Karlovarském kraji (123 kandidátů) (www.volby.cz).

Navzdory postupnému poklesu celkového počtu kandidátů KDU-ČSL v komunálních volbách i tradičně vyšší míře disproporce mezi tradičními oblastmi s vyšší koncentrací voličské podpory strany a kraji se slabší podporou nutno konstatovat, že z hlediska strukturálního aspektu interní dimenze patří KDU-ČSL k jedněm z nejlépe institucionalizovaných politických stran v ČR, schopných stavět velké množství kandidátek i v komunálních volbách.

Druhý, postojový aspekt interní dimenze, souvisí se způsobem stranického financování. Finanční kondice KDU-ČSL je dlouhodobě ovlivněna na jedné straně faktem, že jde o stranu historickou s nepřerušovanou organizační kontinuitou, která jí umožnila uchovat i vlastnickou strukturu včetně nemovitostí, které strana vlastní. Zároveň její relativně početná a rozvětvená členská základna rovněž tvoří důležitý vlastní zdroj příjmů do stranické pokladny. Na straně druhé je ovšem oproti dosud pojednávaným relevantním stranám ve specifické pozici s ohledem na nižší volební zisky a obdržené poslanecké mandáty, a tedy i nižší příjmy ze státního rozpočtu v obou položkách (celkově obvykle nepřesáhly 50% celkových ročních příjmů). Příjmy z pronájmu nemovitostí tvořily již od 90. let významnou součást stranického financování a v celkových příjmech dosahovaly výše až 20 %. Podíl výnosu z členských příspěvků se pohyboval cca kolem 3 – 5 % celkových příjmů KDU-ČSL, avšak postupně

klesal v relaci k poklesu členské základny. Oproti ostatním stranám se na výrazně nižších částkách pohybovaly v případě KDU-ČSL i dary dědictví (Rybářová 2006: 73 – 74).

I z pohledu stranického financování byl významným předělem rok 2010, kdy KDU-ČSL nedosáhla na pětiprocentní hranici nutnou pro vstup do Poslanecké sněmovny a skončila bez poslaneckých mandátů. Absence poslaneckých mandátů znamenala dle údajů ve výročních finančních zprávách meziroční pokles celkových finančních příjmů KDU-ČSL zhruba na polovinu. Zatímco ve volebním roce 2010 získala KDU-ČSL ze státního rozpočtu celkem 57 296 700 Kč (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2010), o rok později to bylo pouze 27 230 000 Kč (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2011). V stejné době strana zároveň čerpala dlouhodobý hypoteční úvěr v celkové výši 66 milionů korun (splatný do 31.7.2014) a úvěr na volby do Poslanecké sněmovny ve výši 25 milionů korun (splatný do 30.6.2012). Z nich ročně splácela cca 7, resp. 3 miliony korun. Změna politického postavení rovněž neblaze ovlivnila výši darů, kterou KDU-ČSL přijala od dárců. Zatímco v roce 2010 vybrala KDU-ČSL na darech celkem 9,8 milionu korun, o rok později to bylo pouhých 2,89 milionu korun. Výnos z členských příspěvků pak zůstal téměř stejný: 4,34 milionu korun, resp. 4,14 milionu korun. Strana však začala přistupovat k výraznějším úsporám ve svém hospodaření: v letech 2010 – 2011 ukončila činnost převážná část okresní kanceláří KDU-ČSL, především v českých okresech a byly propuštěni jejich okresní tajemníci. Propuštění byli i někteří zaměstnanci ústřední a krajských kanceláří. Celkový počet zaměstnanců strany se tak z 80 na konci roku 2010 snížil na 52 na konci roku 2011. Celkové mzdové prostředky poklesly 13 milionů korun roku 2010 (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2010) na 7,74 milionů korun roku 2011 (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2011). Celkové náklady se pak snížily z 75,78 milionů korun v roce 2010 na 32 milionů korun o rok později. Úsporné hospodaření v tomto režimu potom pokračovalo i v dalších letech. Mezi lety 2011 a 2012 se zrychlilo tempo snižování dluhu vzniklého splátkami obou výše zmíněných úvěrů u České spořitelny a.s. Ze státního rozpočtu KDU-ČSL ve druhém roce získala celkem 27 111 633 Kč. Strana také dokázala daleko více peněz vybrat na darech, kdy v roce 2012 obdržela celkem 10 355 tisíc korun. Výnos z členských příspěvků přitom činil 4 008 tisíc korun. Celkové výnosy činily 56 479 tisíc korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2012). V roce 2012 taktéž KDU-ČSL získala další úvěr na kampaň do krajských a senátních voleb ve výši 10 milionů korun.⁷⁵ V roce 2013 zažila KDU-ČSL návrat do Poslanecké

---

⁷⁵ Srov. *Lidovci zbrojí na volby, registrují si nové názvy*, Aktuálně.cz 31.7.2011, Dostupné online In: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/lidovci-zbroji-na-volby-registruji-si-nove-nazvy/r~i:article:708750/> (cit. 25.7.2018)

sněmovny v říjnových předčasných volbách. Úměrně tomuto stavu se zvýšily jednak stranické příjmy ze státního rozpočtu (celkem 62 690 542 Kč za rok 2013), jakož i výnosy z darů (celkem 15 322 tisíc korun). Na členských příspěvcích strana vybrala 4,75 milionu korun. Celkové výnosy činily 97 826 tisíc korun. Z úvěrového plnění v obou výše uvedených úvěrech zbývalo roku 2013 splatit necelých pět milionů korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2013). Roku 2014 činily příjmy KDU-ČSL ze státního rozpočtu celkem 46 206 260 Kč. Na darech strana vybrala 20,95 milionů korun a na členských příspěvcích 4,24 milionu korun. Celkové výnosy pak činily 89 366 tisíc korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2014). Oba výše uvedené úvěry pak KDU-ČSL splatila k 31. 7., resp. 31. 12. 2014. V listopadu tohoto roku pak strana získala osmimilionový úvěr na koupi nového sídla krajské kanceláře v Brně (splatný do 31. 7. 2019). Splátky však probíhaly podle pevně stanoveného splátkového kalendáře a v březnu následujícího roku vedení strany oficiálně oznámilo, že KDU-ČSL je stranou bez dluhů.⁷⁶ Roku 2015 činil příjem KDU-ČSL ze státního rozpočtu celkem 45 304 375 Kč. Příjem z darů činil 6,44 milionu korun a výnos z členských příspěvků 4,18 milionu korun. Celkové výnosy pak činily 74 756 tisíc korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2015). O rok později činil příjem KDU-ČSL ze státního rozpočtu celkem 46 159 375 Kč, příjem z darů 14 494 tisíc korun a výnos z členských příspěvků 4,1 milionu korun. Zároveň je třeba si všimnout, že se meziročně začal zvyšovat příjem strany z tržeb za vlastní výkony, konkrétně prodej služeb, který dosáhl výše bezmála 20 milionů korun. Celkové výnosy KDU-ČSL za rok 2016 činily 86 231 tisíc korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2016). Konečně ve volebním roce 2017 získala KDU-ČSL ze státního rozpočtu celkem 79 714 300 Kč, na darech získala 29 876 tisíc korun a na členských příspěvcích vybrala 4,53 milionu korun. Celkové stranické výnosy činily 134 894 tisíc korun (Výroční finanční zpráva KDU-ČSL za rok 2017).

Celkově lze konstatovat, že navzdory významnému zásahu do financování KDU-ČSL, který představovala neúčast v Poslanecké sněmovně mezi lety 2010 a 2013, jakož i dluhy, které vedení strany v čele s Pavlem Bělobrádkem zdědilo po předchozím vedení, se podařilo KDU-ČSL v následujících pěti letech finanční situaci stabilizovat, splatit všechny dluhy a následně nově nastavit výdajovou stranu stranického rozpočtu adekvátně novým příjmům, které po předčasných sněmovních volbách roku 2013 představovaly nové příjmy ze státního rozpočtu na činnost i na úhradu volebních nákladů, jakož i zvýšené příjmy z darů, spojené s opětovným návratem strany na parlamentní, a posléze i vládní scénu. Dary strana přitom

---

⁷⁶ Srov. *KDU-ČSL je stranou bez dluhů*, Tisková zpráva KDU-ČSL ze dne 21. 3. 2015, Dostupné online In: <https://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2015/kdu-csl-je-stranou-bez-dluhu> (cit. 25. 7. 2018)

čerpá obvykle ve výši v průměru maximálně ve výši desítek tisíc korun o fyzických dárců, které představují zejména její členové a sympatizanti. Dary od právnických osob nejobvykleji čítají statisícové částky a jedná se taktéž převážně o domácí obchodní společnosti, personálně propojené s členskou a voličskou základnou KDU-ČSL. Relativně vysoký příjem v celkovém stranickém financování pak představují výnosy z členských příspěvků, které navíc navzdory všem výkyvům celkových výnosů strany zůstávají i v absolutních částkách v zásadě stabilní. Ukazují přetrvávající sílu a početnost členské základny KDU-ČSL, což úzce souvisí s dalšími aspekty institucionalizace.

Třetí, strukturální aspekt externí dimenze, je spojen s velikostí členské základny. KDU-ČSL se dlouhodobě umísťuje na pozici druhé nejpočetnější politické strany v České republice. V období komunistického režimu byla členská základna ČSL limitována podřízeným postavením strany v Národní frontě pod dohledem KSČ, nemožností svobodného politického působení a vlastního podílu na moci, jakož i represemi vůči řadovým členům zejména na pracovištích (Lukeš 2005). Na samém konci komunistické éry roku 1989 čítala členská základna ČSL okolo 30 tisíc členů. Po vítězství tzv. Obrodného proudu a opětovnému návratu strany ke křesťanskodemokratické ideové orientaci a předúnorovým tradicím se začala masivně rozšiřovat i členská základna. V průběhu roku 1990 vstoupily do ČSL desítky tisíc nových členů a členská základna dosáhla výše 100 tisíc lidí. Posléze ovšem začal počet lidoveckých straníků postupně klesat, byť mezi lety 1992 – 1994 znovu vystoupal z 88 784 členů na 95 435 členů. Na konci 90. let čítala členská základna KDU-ČSL okolo 60 tisíc členů. Ani secese skupiny vlivných straníků kolem bývalého předsedy Miroslava Kalouska a založení TOP 09 v roce 2009 neznamenal zásadnější jednorázový propad členské základny KDU-ČSL. Úbytek straníků je v zásadě přirozené povahy a je dán především věkovou strukturou členů, mezi nimiž významně převažují lidé důchodového věku, jakkoliv paradoxně ztráta účasti v Poslanecké sněmovně ve volbách roku 2010 přinesla KDU-ČSL řadu nových zájemců o členství, především z řad mladší generace. Krátce po návratu strany do Poslanecké sněmovny březnu 2014 disponovala KDU-ČSL celkem 28 541 členy (Rieger 2014). V následujících letech se meziroční pokles pohyboval v rádech několika set členů. Na začátku roku 2018 vykazovala KDU-ČSL celkem 25 032 členů.⁷⁷

Konečně čtvrtý, postojový aspekt externí dimenze, je spojen s rovnoměrným rozptylem členské základny, přítomností strany v médiích i absencí vnitrostranických štěpení.

---

⁷⁷ Srov. *Nové straníky táhne do partají volební úspěch i propad*, Novinky.cz 9. 2. 2018, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/domaci/462842-nove-straniky-tahne-do-partaji-volebni-uspech-i-propad.html> (cit. 25. 7. 2018)

KDU-ČSL disponuje stovkami členů ve všech krajích ČR a její členská základna je navíc relativně rovnoměrně rozptýlena do všech typů sídel, k čemuž jí napomáhá primárně venkovský charakter jejích skalních členů a voličů. Disproporce představuje toliko skutečnost, že členská a voličská základna je ve větší míře koncentrována v oblastech s vyšší mírou religiozity a také s primárně zemědělským charakterem hospodářství. Zatímco v moravských a východočeských okresech tak KDU-ČSL disponuje počtem členů překračujících v některých případech i jeden tisíc, v českých okresech jsou počty řádově nižší a v oblastech bývalého německým obyvatelstvem osídleného pohraničí (tzv. Sudet) jde pouze po desítky členů. Naopak početná je členská základna KDU-ČSL i ve větších městech včetně hlavního města Prahy s ohledem na vyšší míru koncentrace jejích členů v těchto lokalitách. KDU-ČSL však patří mezi strany jednoznačně disponující členskou a voličskou základnou ve všech krajích i okresech ČR. Přítomnost strany v médiích byla vždy odvislá od její politické pozice. V době jejího parlamentního i vládního působení před rokem 2010 byla trvalým aktérem politického zpravodajství i publicistiky. Jiná situace nastala po její ztrátě systémové relevance ve volbách roku 2010. V následujících třech letech byla frekvence referencí o ní v médiích nepoměrně menší než v předchozím období. Ke zvýšenému mediálnímu zájmu oproti jiným mimoparlamentním stranám však přispívala jednak její historická pozice parlamentní a vládní strany a taktéž relativně vlivnou pozicí v Senátu a na úrovni krajů, kterou navíc posílily podzimní volby roku 2012. Nejpozději od tohoto období se pak KDU-ČSL znovu pohybovala v průzkumech voličských preferencí nad 5% hranicí, což usnadnilo její mediální přítomnost bezprostředně před volbami do Poslanecké sněmovny na podzim 2013 a tedy i její návrat na parlamentní a posléze i vládní scénu. V následujících letech je tak opět trvalou součástí mediálního pokrytí politického dění. Konečně početnost členské základny strany i její systémová pozice nevedly ve sledovaném období k frakčním aktivitám uvnitř KDU-ČSL. Jedinou, byť významnou výjimku představuje právě secese skupiny příslušníků stranické elity kolem expředsedy Miroslava Kalouska, která odešla ze strany po vsetínském sjezdu KDU-ČSL začátkem června roku 2009 a posléze založila novou stranu TOP 09. Konflikt mezi Miroslavem Kalouskem a jeho spojenci a dalším expředsedou Cyrilem Svobodou a jemu blízkými straníky začal již na začátku prvního decennia známým soudním sporem těchto dvou lidoveckých politiků, kdy Kalousek žaloval Svobodu za urážku na cti (Fiala, Foral, Konečný, 2005). Poté, co v listopadu 2003 nahradil na postu předsedy strany Kalousek právě Svobodu, tento spor latentně přetrvával a eskaloval po odchodu Miroslava Kalouska z pozice předsedy strany v srpnu 2006 a následném zvolení vsetínského senátora Jiřího Čunka do čela KDU-ČSL na mimořádném sjezdu v Brně v prosinci téhož roku.

Viditelným znakem vnitřního rozdělení strany byl i postoj lidovců při volbě prezidenta republiky v únoru 2008, kdy Kalouskovi blízcí zákonodárci volili Václava Klause (převážná většina z nich později odešla do TOP 09) a naopak zastánci druhé strany dali hlas Janu Švejnarovi. Po obchodu Kalouskovy skupiny už strana žádnou další vnitrostranickou secesi nezaznamenala.⁷⁸

Souhrnně lze konstatovat, že KDU-ČSL ve všech sledovaných dimenzích patří mezi nejlépe institucionalizované strany v České republice, jednak s ohledem na početnost členské základny a relativně velkou autonomii strany z hlediska disponibility vlastním majetkem a organizačními zdroji, avšak také s ohledem na relativně silné zastoupení lidovců v komunální politice a schopnost stavět mezi stranami nadprůměrné množství kandidátních listin na většině území státu. Výjimkou s pravidla trvalosti stavu účasti strany v médiích bylo pouze období po neúspěšných volbách roku 2010 s tím, že neúspěch v nich byl významně zapříčiněn i vnitřní nejednotou stranického vedení v předchozím mnohaletém období a vyústil v secesi Kalouskovy skupiny a vznik TOP 09 roku 2009. Návrat KDU-ČSL na parlamentní scénu ve volbách roku 2013 i setrvání na ní (navzdory poklesu voličské podpory) ve volbách roku 2017 znamená překonání těchto krizových tendencí a potvrzení vysokého stupně stranické institucionalizace.

5.3.5 Pátá klouzavá strana

Termínem „pátá klouzavá strana“⁷⁹ rozumíme setrvale přítomného relevantního aktéra českého stranického systému v pozici vedlejšího subjektu v pravé části spektra, který postupně procházel obměnou z hlediska konkrétní politické strany, která tuto pozici zaujímal, avšak představoval zároveň kontinuitu systémové pozice charakterizované vazbou na specifický elektorát velkoměstských liberálů, tj. voličské zakotvení především v Praze a velkých městech a také v rámci stranického vedení silnou pozici lídrů, pro jejichž politické působení je charakteristická nejen myšlenková a ideová inspirace, ale i osobní přátelství s prvním polistopadovým prezidentem Václavem Havlem. Do této pozice tak postupně započítáváme Občanskou demokratickou alianci (ODA) v letech 1996 – 1998, Unii svobody

---

⁷⁸ Výjimku tvoří odchody jednotlivců, jako např. někdejšího místopředsedy KDU-ČSL Davida Macka, jenž ze strany vystoupil v listopadu roku 2015 s odůvodněním, že nesouhlasí s oficiálním postojem vedení strany k řešení migrační krize, které obvinil z nedostatku solidarity s uprchlíky. Srov. *Lidovec Macek opustil KDU-ČSL kvůli názoru na migranty*, EuroZpravy.cz 3. 11. 2015, Dostupné online In: <https://eurozpravy.cz/domaci/politika/136020-lidovec-macek-opustil-kdu-csl-kvuli-nazoru-na-migranty/> (cit. 25. 7. 2018)

⁷⁹ Jakub Charvát používá označení „pátá střídavá strana“ (srov. Charvát 2016: 50).

(-Demokratickou unií) v letech 1998 – 2006, Stranu zelených v letech 2006 – 2010 a TOP 09 od roku 2010.

Občanská demokratická aliance

Prvním faktorem institucionalizace politické strany podle Randallové a Svasanda je strukturální aspekt interní dimenze, který Jakub Stauber spojuje nominací kandidátů do všech typů voleb. V případě ODA se potýkáme s dílčí komplikací, která je spojena s faktem, že příslušné období jejího relevantního postavení v českém stranickém systému se odehrávalo ještě v době, kdy v ČR existovaly pouze tři typy voleb: volby do Poslanecké sněmovny, do Senátu a do obecních zastupitelstev. První krajské volby a volby do EP se odehrály již v období její systémové irelevance a ODA se jich navíc zúčastnila jako součást volebních koalic.⁸⁰ Zároveň je hodnocení komplikováno faktem, že voleb do Poslanecké sněmovny se ODA účastnila pouze v roce 1996 a předčasných sněmovních voleb o dva roky později se nezúčastnila. Příčiny neúčasti však netkví v nedostatku kandidátů, nýbrž s vnitřními rozpory a skandálem s financováním strany z přelomu let 1997/1998.

V komunálních volbách v roce 1994⁸¹ získala ODA celostátně celkem 7 % hlasů a obsadila posty 615 zastupitelů. Celkový počet kandidátů ODA na jejích samostatných kandidátkách činil 3 603 kandidátů, celkový počet volených zastupitelů činil 62 160 zastupitelů. ODA tak dokázala postavit kandidáty na necelých 6% obsazovaných zastupitelských mandátů a obsadila necelé jedno procento z nich. Do tohoto počtu pak nejsou započteny mandáty, které získala v různých typech koalic, nejčastěji s ODS, KDU-ČSL, KDS a LSNS (www.volby.cz). Ve srovnání s ostatními relevantními stranami jde o nízký počet, svědčící o nižším stupni institucionalizace ODA.⁸² Ve sněmovních volbách v roce 1996 postavila ODA kandidátky ve všech volebních krajích s plným počtem kandidátů a ve všech osmi volebních krajích rovněž získala poslanecké mandáty. V historicky prvních volbách do

---

⁸⁰ První krajských voleb v roce 2000 se ODA účastnila jako součást Čtyřkoalice, prvních voleb do Evropského parlamentu v roce 2004 jakou součástí koalice *Unie liberálních demokratů* společně s US-DEU, Cestou změny a Liberální reformní stranou. Srov. In. www.volby.cz

⁸¹ Přestože se komunální volby v roce 1994 konaly ještě před termínem sněmovních voleb v roce 1996, po nichž došlo ke konsolidaci formátu českého stranického systému, lze s ohledem na vývojový trend volebních preferencí i samotné výsledky komunálních voleb tvrdit, že se v době konání těchto voleb ODA nacházela v pozici systémově relevantní politické strany.

⁸² Pro srovnání: KSČM navrhla celkem 19 516 kandidátů a obsadila 5 933 mandátů, KDU-ČSL navrhla 19 275 kandidátů a obsadila 7 614 mandátů, ODS navrhla celkem 17 586 kandidátů a obsadila 7 274 mandátů, ČSSD navrhla 7 468 kandidátů a obsadila 1 628 mandátů. Hůře než ODA dopadla z relevantních stran z voleb 1996 jen SPR-RSČ, která navrhla 138 kandidátů a obsadila 11 mandátů. Do těchto údajů nejsou započteny stranické nominace v rámci různých typů volebních koalic. Srov. Volby do zastupitelstev obcí 18. 11. – 19. 11. 1994 In: www.volby.cz

Senátu na podzim roku 1996 navrhla ODA celkem 50 kandidátů z celkových 81 volebních obvodů (www.volby.cz).

Druhým faktorem je postojový aspekt interní dimenze, tedy rozšiřování hodnot, kdy strana získává hodnotu sama o sobě. Ve Stauberově schématu je pak tento faktor spojen s indikátorem diferenciací zdrojů financování strany. Zde narážíme na zásadní komplikace, spojené s netransparentním financováním ODA v příslušném období, neboť seznam skutečných dárců ODA na tajný účet nikdy nebyl zveřejněn. Ve stejné době, kdy ODA nesplácela zmíněný bankovní úvěr z roku 1992 a dlužila státu na daňových odvodech, se objevilo několik později přiznaných sponzorů strany, kteří měli benefit na privatizačních projektech, realizovaných ministerstvy, řízenými ministry za ODA. Nejvýznamnějším sponzorem, jenž daroval ODA v polovině 90. let téměř 3 miliony korun, byl podnikatel Kamil Kolek, jenž koupil ostravský obchodní dům Breda za poloviční cenu, než mu původně nařídilo Ministerstvo průmyslu a obchodu, řízené místopředsedou ODA Vladimírem Dlouhým. Kolek později otevřeně přiznal, že jeho sponzorování ODA nebylo „čisté“.⁸³ Dalších 6 milionů korun poslaly dle slov někdejšího předsedy ODA Jiřího Skalického firmy TMC, PPF a Vítkovické železárny, které to ovšem popřely.⁸⁴ Nikdy nebylo zjištěno, kdo přesně přes tyto firmy peníze ODA poskytl.

V kontextu našeho výkladu je zásadním zjištěním fakt, že ODA s největší pravděpodobností nebyla závislá na jednom hlavním sponzorovi, jenž by skrze finanční závislost na něj stranu fakticky zevnitř ovládal. Zcela nepochybně však byla propojena s celou řadou „klientů“, jež skrze benefity z privatizačních projektů 90. let tajně poskytovaly straně „protislužbu“. Jak se ukázalo v první polovině roku 1998, byla tato finanční závislost natolik zásadní pro politickou činnost strany, že bez jejího pokračování se ODA nebyla schopna zúčastnit předčasných sněmovních voleb v roce 1998, kterážto neúčast stála ODA definitivně relevantní systémovou pozici. Nejde tedy primárně o otázku diverzifikace zdrojů financování z hlediska jednotlivých dárců, jako spíš původu peněz, které jsou pro financování strany základní. Závislost jednomu typu příjmů, navíc spojeným s problematickými klientelistickými strukturami privatizačních kauz 90. let, patří mezi faktory nízkého stupně institucionalizace ODA.

Strukturální faktor externí dimenze odkazuje na velikost členské základny. Podle vlastních údajů měla ODA roku 1996 asi 2 900 členů, poté jejich počet postupně klesal a na

---

⁸³ Srov. *I ODA měla tajná konta a tajné dary*, iDnes.cz 7. 8. 2001, Dostupné online In: http://zpravy.idnes.cz/i-oda-mela-tajna-konta-a-tajne-dary-dld-/domaci.aspx?c=A010806_222636_domaci_was (cit. 28. 7. 2018)

⁸⁴ Srov. Tamtéž

jaře 1998 měla ODA 2 600 členů. V souvislosti s finančním skandálem ODA o odchodem řady osobností ze strany pak začala členská základna razantně klesat; kolem roku 2000 se ustálil zhruba na počtu 1 500 členů (Pšeja, Mareš, 2005). Před svým zánikem na konci roku 2007 měla ODA několik set členů. Velikost členské základny ODA ve vztahu k zmíněnému faktoru institucionalizace je třeba hodnotit ze dvou hledisek. Ve srovnání s ostatními relevantními stranami, jejichž členská základna se pohybovala v daném období v počtu několik desítek tisíc⁸⁵, čítala členská základna ODA jen maximálně několik tisíc členů, který zřejmě nikdy nepřekročil počet 3 tisíc. Z hlediska organizačního modelu politické strany se tak jednalo o stranu elitní s absencí masové členské základny (Srov. Fiala, Strmiska, 2009). Povaha strany coby elitního klubu ještě nemusí nutně nasvědčovat nízkému stupni institucionalizace politické strany. Zásadní je však zhodnotit, nakolik byla členská základna stabilní v čase a především, zda odchody členů nepředstavovaly jeden z důležitých faktorů ztráty systémové relevance, což úzce souvisí i se čtvrtým níže zmíněným faktorem. Vzhledem k masivní redukci členské základny ODA v průběhu jarních měsíců roku 1998 po jejím tzv. politickém pádu o odchodech jejích vlivných vedoucích představitelů včetně předsedy Jiřího Skalického ze strany lze konstatovat, že neudrživost členské základny ODA byla dána především nemožností jejího kompaktního udržení v delším časovém horizontu, resp. jejího rozpadu v průběhu krátkého časového období. Právě odchod cca jedné třetiny všech členů ze strany v čase ztráty systémové relevance ODA je důležitým faktorem svědčícím o nízkém stupni institucionalizace ODA (Pšeja, Mareš, 2005).

Konečně poslední postojový faktor externí dimenze je spojen se třemi indikátory, odkazujícími na rovnoměrnost rozložení členské základny, resp. volebních výsledků, absenci vnitrostranického štěpení a skupinových secesí, jakož pravidelné reference o činnosti strany v médiích (Stauber 2015). Rovnoměrnost rozložení členské základny je s ohledem na absenci oficiálních dobových údajů o jejím rozložení složitě verifikovatelná. Podle dostupných informací měla ODA nejvíce členů v Praze a dalších velkých městech, naopak v obcích pod 5 tisíc obyvatel žilo naprosté minimum jejích členů. Snáže ověřit se tyto premisy dají dle a účasti a volebních výsledků ODA z komunálních voleb v roce 1994. Nejvíce mandátů ODA obsadila v Praze, a to na úrovni zastupitelstva hlavního města i na úrovni městských částí společně celkem 80 mandátů. Druhým nejsilnějším krajem byl Jihomoravský kraj, kde obsadila 106 mandátů. Dále v Severočeském kraji obsadila 96 mandátů, ve Východočeském kraji 89, v Severomoravském kraji 80, Středočeském kraji obsadila 74 mandátů,

---

⁸⁵ V případě KSČM pak pravděpodobně v polovině 90. let překračovala počet stovky tisíc členů.

v Západočeském kraji 61 a v Jihočeském kraji 29. I tato čísla potvrzují primárně velkoměstský charakter ODA, neboť největších zisků dosáhla v krajích, na jejichž území leží větší město. Naopak v krajích převážně venkovských zaznamenala slabší zisky (www.volby.cz). Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1996 získala ODA nejvíce hlasů v Praze (9,6 % celkem 67 623 hlasů). Co do absolutního zisku však nejvíc získala v Jihomoravském kraji (celkem 92 845, 7,5 %).⁸⁶ Třetí nejsilnější co do zisku i procentuálního vyjádření byl Východočeský kraj (celkem 48 696, 6,44 %). Nejslabší co procentuálního podílu byl Severomoravský kraj (3,92 %). Celkově lze konstatovat, že co do celkového teritoriálního rozložení byla podpora ODA vyrovnanější, větší propast pak tkvěla jednak mezi většími a středně velkými městy a obcemi do 5 tisíc obyvatel, jakož i mezi jádrovými oblastmi pravicové volební podpory v ČR, tj. socioekonomickým centrem a periferií (srov. Koubek 2006).

Co do štěpení členské základny pozorujeme výraznou stabilitu vnitřních poměrů v ODA až do sklonku roku 1997. Právě kauza nevyjasněného financování ODA umocnila štěpící vnitrostranické procesy, probíhající již od nástupu Michaela Žantovského do čela ODA na jaře 1997 a významně akcelerované vznikem tzv. *Pravé frakce ODA* v září 1997. Právě odchod této skupiny v čele s poslancem Ivanem Maškem ze strany na začátku roku 1998 a následné založení *Strany konzervativní smlouvy* znamenalo první faktickou secesi vedoucích představitelů ODA, vedoucí ke vzniku nového stranického subjektu, který však zůstal stranicko-systémovým outsiderem. Následné individuální odchody vedoucích politiků ODA pak tyto štěpící tendence umocnili. Někteří z nich se po odchodu ze strany již politicky neangažovali (J. Skalický, V. Dlouhý, D. Kulka), jiní posléze vstoupili do jiných relevantních stran (V. Parkanová do KDU-ČSL, K. Kühnl do US). Tyto stranické secese pak byly spojeny s oním politickým pádem ODA a následnou neúčastí v předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 1998. Mají tak přímou spojitost se ztrátou stranicko-systémové relevance ODA a svědčí o nízkém stupni institucionalizace v této fázi vývoje i podle tohoto indikátoru. Poslední indikátor, odkazující na přítomnost referencí o straně v médiích, je pak úzce spojen s otázkou, nakolik je zásadní pro vyšší stupeň institucionalizace politické strany přítomnost referencí pozitivních či alespoň neutrálních, či nakolik k ní přispívají i reference negativní. V případě ODA jde hlavně negativní reference spojené se skandálem ohledně financování strany. Obecně lze konstatovat, že negativní reference mohou významně umocnit právě

---

⁸⁶ Z toho celá pětina byla jen v Brně-městě, konkrétně 22 960.

procesy vnitřní deinstitucionalizace příslušné strany, což lze říci i o případě ODA z jara roku 1998.

Nutno podotknout, že chápeme-li míru institucionalizace politické strany jako výše zmíněné kontinuum, je vyšší či nižší stupeň institucionalizace dán poměrem jednotlivých faktorů a příslušných indikátorů. V případě ODA lze říct, že jediným faktorem svědčícím o naplnění vyššího stupně její institucionalizace je pouze rovnoměrnost agregované volební podpory v jednotlivých volebních krajích.⁸⁷ V případě ostatních faktorů i použitých indikátorů však vidíme dosažení nižšího stupně institucionalizace, který se v rozhodném krizovém období vnitřního vývoje ODA na přelomu let 1997/1998 projevil jako zásadní strukturální okolnost významně zapříčiňující neúčast ODA ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 1998 a tím i ztrátu její stranicko-systémové relevance, resp. nahrazení jiným aktérem.

Unie svobody

V případě Unie svobody se ve srovnání s ODA pohybujeme v delším časovém úseku, pokrývajícím relevantní systémovou pozici US. Konkrétně jde o dvě volební období Poslanecké sněmovny, počínající volbami v roce 1998 a končící volbami roku 2006. Situace je poté komplikována účastí US ve Čtyřkoalici i v Koalici s KDU-ČSL ve sněmovních volbách roku 2002. V tomto období tak nemáme k dispozici údaje o samostatných volebních ziscích US ve volbách prvního i druhého řádu (srov. Reif, Schmitt 1980, Šaradín 2008).

V rámci hodnocení prvního ukazatele insitucionalizace, tedy strukturálního faktoru vnitřní dimenze, tedy schopnosti nominovat kandidáty do všech typů voleb, zhodnotíme nejprve obecně účast kandidátů US ve všech volbách, které v tomto období proběhly, a to jak samostatně, tak v koalicích, a bližší kvantitativní upřesnění pak provedeme dle samostatné účasti strany ve sněmovních volbách v letech 1998 a 2006 a v komunálních volbách v letech 1998 a 2002, resp. krajských volbách v roce 2004.

V předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 1998 získala US celkem 513 596 hlasů, tj. 8,6 % v celostátním poměru. Kandidátky postavila ve všech osmi volebních krajích a nominovala do nich vždy takový počet kandidátů, kolik bylo přerozdělováno mandátů. Převážná většina jejích kandidátů pak byli samotní členové US (www.volby.cz).

V komunálních volbách na podzim 1998 kandidovala US na některých místech samostatně, v jiných ve dvou až tříčlenných koalicích. V Praze se pak poprvé objevila kandidátka čtyřkoalice. Samostatně navrhla US do těchto voleb celkem 5 331 kandidátů a obsadila 701

---

⁸⁷ Jde o osm tzv. velkých krajů dle správního členění z roku 1960, které v 90. letech tvořily volební obvody do Poslanecké sněmovny.

mandátů⁸⁸, což odpovídá 5,48 % všech zastupitelských mandátů. V rámci čtyřkoalice pak obsadila 29 mandátů, ve dvoučlenných koalicích: v koalici s ODA 229 mandátů, v koalici s KDU-ČSL 90 mandátů, v koalici s DEU 84 mandátů, v koalici s ODS 47 mandátů, v koalici s ČSNS 6 mandátů a v koalici s hnutím Nezávislí 2 mandáty. Dalších několik desítek mandátů pak US získala ve tří a vícečlenných koalicích. Celkově tak US v roce 1998 dokázala z celkového počtu 62 920 volených zastupitelských míst navrhnout samostatně kandidáty na necelých 8,5 % z nich a obsadila 1,1 % z nich. Ve srovnání s výsledkem ODA z roku 1998 tak byla mírně úspěšnější, avšak ve srovnání s ostatními relevantními stranami se pohybovala na číslech, odpovídajícím nižšímu stupni institucionalizace strany.

V komunálních volbách v roce 2002 postavila US-DEU samostatně celkem 5 457 kandidátů. Z dvojčlenných koalic pak celkem 477 v koalicích s KDU-ČSL, 216 ve Sdružení s nezávislými kandidáty, 147 v koalici s SNK, 67 v koalici s ODA, 16 v koalici s ODS, 12 v koalici se SZ, 5 v koalici s ČSSD. Ostatní koalice byly tří a vícečlenné. Celkově na samostatných kandidátkách obsadila US-DEU 452 zastupitelských mandátů (www.volby.cz). Z celkových 62 494 mandátů tak US-DEU navrhla samostatně kandidáty na 8,7 % mandátů a obsadila 0,72 % z nich.⁸⁹ Ve srovnání s rokem 1998 si tak mírně polepšila, pokud jde o počet navržených kandidátů, a to jak v absolutních číslech, tak v procentuálním poměru, jenž se vzhledem k menšímu celkovému počtu rozdělovaných mandátů ještě umocnil. Větší odstup mezi US-DEU a ostatními relevantními stranami v obou ukazatelích, tedy počtu navržených kandidátů i zvolených zastupitelů, stejně jako větší podíl zastupitelů za US-DEU v zastupitelstvech měst (celkově 198) oproti zastupitelstvům obcí (celkově 176)⁹⁰ potvrzuje přetrvávající nižší stupeň institucionalizace US-DEU co do schopnosti navrhnout kandidáty do komunálních voleb v přiměřeně vyrovnaném územním poměru.

V krajských volbách v roce 2004 postavila US-DEU kandidáty ve 12 krajích, přičemž v devíti krajích kandidovala samostatně, ve dvou v koalici s KDU-ČSL a v jednom v koalici s SZ. Pouze v jednom, konkrétně Karlovarském kraji, se US-DEU voleb nezúčastnila vůbec. Z hlediska výsledků obsadila celkově pouze 6 mandátů a všechny v koalicích s KDU-ČSL (ve Středočeském kraji jeden a v Pardubickém kraji pět mandátů) (volby.cz). Samostatně US-

---

⁸⁸ Pro srovnání s ostatními relevantními stranami: KSČM samostatně navrhla 22 207 kandidátů a obsadila 5 750 mandátů, KDU-ČSL navrhla 21 487 kandidátů a obsadila 7 121 mandátů, ODS navrhla 17 499 kandidátů a obsadila 5 697 mandátů a ČSSD navrhla 16 277 kandidátů a obsadila 4 259 mandátů. ODA v komunálních volbách v roce 1998 navrhla samostatně celkem 2 241 kandidátů a obsadila 154 mandátů (volby.cz).

⁸⁹ Pro srovnání s ostatními relevantními stranami: KSČM postavila samostatně celkem 24 529 kandidátů a obsadila 5 702 mandátů, KDU-ČSL navrhla 21 521 kandidátů a obsadila 6 013 mandátů, ODS navrhla 18 362 kandidátů a obsadila 5 729 mandátů, ČSSD navrhla 19 191 kandidátů a obsadila 4 666 mandátů (volby.cz).

⁹⁰ Tento zdánlivě vyrovnaný poměr je třeba hodnotit v kontextu skutečnosti, že celkový počet mandátů v zastupitelstvech obcí je nepoměrně větší než v zastupitelstvech měst.

DEU nikde neuspěla. Zatímco relativně vysoká schopnost postavit kandidátky (samostatně či v koalicích) ve většině krajů svědčí o vyšším stupni institucionalizace US-DEU oproti ostatním irelevantním stranám, samotný volební neúspěch lze přičítat postupné ztrátě stranicko-systémové relevance US-DEU, která byla naplněna o dva roky později. Ve srovnání se situací ODA před rokem 1998 pak nemají krajské volby vysokou výpovědní hodnotu s ohledem na jejich absenci v čase relevantní pozice ODA.

Zajímavé je též zamyšlení nad schopností příslušné politické strany stavět kandidáty v senátních volbách. Zatímco v letech 1998, 2000 a 2002 se US-DEU účastnila senátních voleb v rámci koaliční spolupráce v rámci Čtyřkoalice, resp. v koalici s KDU-ČSL, v roce 2004 se již voleb zúčastnila samostatně. Model koaliční, resp. přesněji alianční spolupráce mezi US-DEU a KDU-ČSL v roce 2002 je víceméně analogický modelu spolupráce mezi ODA a KDU-ČSL roku 1996, tedy vzájemné rozdělení volebních obvodů po celé ČR a nekonkurování si kandidátů těchto stran navzájem. US-DEU postavila kandidáty v celkem 12 volebních obvodech a v jednom z nich uspěla. V roce 2004 pak již kandidovala zcela samostatně v celkem pěti obvodech a v jednom v přímé koalici s ODA. Zatímco koaliční kandidát US-DEU a ODA Karel Schwarzenberg uspěl a byl v obvodě Praha 6 zvolen senátorem, všech pět navržených samostatných kandidátů US-DEU neuspělo (volby.cz). I tento výsledek, jakož i celkově nízký počet navržených kandidátů lze přikládat spíše než stupni institucionalizace strany postupné faktické ztrátě stranicko-systémové relevance US-DEU.

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 2006 postavila US-DEU kandidátky ve všech volebních obvodech a naplnila přesný požadovaný počet kandidátů. I přesto však s výsledkem 0,3% hlasů ve volbách zcela propadla (www.volby.cz).

Zde vidíme první zásadní rozdíl mezi osudy ODA a US-DEU v pozici páté klouzavé strany českého stranického systému. V obou případech byla ztráta relevance v příslušných volbách definitivní. Zatímco však v případě ODA byla dána vnitřním vývojem ve straně, mající za následek její absenci ve sněmovních volbách v roce 1998, tedy i s ohledem na ostatní faktory v přímé vazbě na nízký stupeň institucionalizace ODA, v případě US-DEU nelze i přes nižší stupeň institucionalizace US-DEU v rámci strukturálního faktoru interní dimenze tvrdit, že ztráta stranicko-systémové relevance byla dána v přímé vazbě na tuto skutečnost. Roli zde hrály i další faktory, a je tedy na místě dále posoudit, zda byly spojeny s otázkou stupně institucionalizace US-DEU či souviseli s relační dimenzí jejich zapojení do mezistranické soutěže a politických procesů, spojených s účastí strany ve vládní koalici v letech 2002 – 2006.

Druhý faktor, spojující postojový aspekt s interní dimenzí, je charakterizován diverzifikací zdrojů financování. V případě US třeba konstatovat, že za celou dobu její přítomnosti v relevantní systémové pozici byly výrazně dominantním zdrojem jejích příjmů příspěvky od státu za hlasy a mandáty. Podíl těchto příjmů na celkovém financování nikdy neklesl pod 50 % a v roce 2003 dosáhl celkem 96 %, z toho 84 % příspěvky za mandáty a 12 % stálý příspěvek (Rybářová 2006: 85). US-DEU nedisponovala žádným nemovitým majetkem, a proto neměla ani žádné samostatné příjmy z pronájmu či prodeje. Výnos z členských příspěvků pak vzhledem k malému množství členů strany činil jen malý zlomek celkových příjmů a z výjimkou jednoho roku nikdy celkově nepřesáhl 1 milion korun. Od soukromých dárců obdržela US-DEU největší částku roku 2002 od České spořitelny, a.s. (1 250 tisíc korun). Ostatní dary se pohybovaly pouze v řádu stovek tisíc korun. V roce 1998 získala US dar od společnosti APP Group, a.s. (300 tisíc korun), dále od FEMAX, a.s. (200 tisíc korun), European Business Consulting (160 tisíc korun) a Friedrich Naumann Stiftung (156 tisíc korun).⁹¹ US-DEU pak dále získávala dary od drobných dárců, např. v roce 2002 získala na darech od fyzických osob celkem více než 2 miliony korun (Rybářová 2006: 85).

Diverzifikace financování US-DEU naznačuje na jedné straně absenci konkrétní silné vazby (*linkage*) na jednoho velkého sponzora, čímž by mohla vznikat politická závislost strany na něm. Na druhé straně však slabé vlastní zdroje a faktická závislost na příjmech od státu naznačují nízký stupeň institucionalizace strany v rámci postojového aspektu interní dimenze. Tato závislost je jednak úzce spojena s absencí početné členské základny, jež by se významně podílela na financování strany, a zároveň naznačuje, že v případě ztráty relevantní pozice je samostatná činnost strany, resp. schopností jí financovat, významně ohrožena, kterážto situace po volbách v roce 2006 fakticky nastala. Z hlediska zhodnocení stupně institucionalizace v počátcích existence strany je však rozhodující faktická přítomnost US-DEU v Poslanecké sněmovně, která sice nebyla před volbami v roce 1998 příjemcem příspěvků za poslanecké mandáty jejích členů, neboť ti byli zvoleni v roce 1996 za ODS. Schopnost fakticky parlamentní strany obsadit uprázdněnou systémovou pozici po ODA však zároveň naznačovala možnost počítat s budoucím příjmem za poslanecké mandáty, s čímž představitelé US jistě kalkulovali i v situaci, kdy rozhodli o využití bankovního úvěru ve výši 29 tisíc korun před volbami v roce 1998, který později splatili a v roce 2002 pak využili další úvěr ve výši 26 tisíc korun, kterým hradili náklady volební kampaně Koalice KDU-ČSL a US-DEU (Rybářová 2006: 85).

---

⁹¹ Dar této německé nadace liberální ideové orientace byl zřejmě využit na financování konkrétní veřejné konference (Rybářová 2006: 85).

Třetí, systémový faktor externí dimenze souvisí s početností členské základny. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, členská základna US (-DEU) po celou dobu její existence nepřesáhla počet 3 a půl tisíce členů. Nejvíce členů strana dosáhla v roce 2002, kdy její členská základna čítala zhruba 3 200 členů (Fiala, Mareš 2005: 1570). Ve srovnání s ostatními relevantními stranami, jejichž členská základna dosahovala alespoň několika desítek tisíc členů, tak podobně jako ODA i US-DEU setrvala na pozicích strany elitního typu (srov. Fiala, Strmiska 2009). Nižší stupeň institucionalizace US-DEU, spojený s tímto faktorem, je pak umocněn i skutečností, že postupná ztráta relevantní systémové pozice strany byla provázena setrvačným úbytkem již tak málo početné členské základny.

Čtvrtý, tj. postojový faktor externí dimenze je spojen se třemi výše uvedenými indikátory: rovnoměrném rozložení členské základny, absenci vnitrostranických štěpení a dostatečné přítomnosti v médiích. První indikátor je spojen s přítomností stranických buněk na jednotlivých úrovních územních celků ČR. Stanovy US-DEU obsahovaly čtyřstupňovou vnitrostranickou organizační strukturu, čítající místní (městské), okresní, krajské a republikové orgány (Fiala, Mareš 2005: 1570). Jakkoliv měla US-DEU své buňky prakticky ve všech okresech ČR, rozložení členské základny bylo nerovnoměrné a existovala disproporce rozložení členů mezi většími městy a venkovskými oblastmi ve prospěch prvně jmenovaných, jak jsme již naznačili v souvislosti s účastí v komunálních volbách. Právě primárně velkoměstský charakter US-DEU byl nejen společným znakem s ODA, ale taktéž jedním ze zásadních určujících znaků páte klouzavé strany. Je patrné, že nižší stupeň institucionalizace s ním spojený obecně usnadňoval stranickou substituci v příslušné systémové pozici. Samostatnou kapitolou je pak vysoká míra centralizace řízení strany, která byla spojena s otázkou vyrovnávání se vnitrostranickými aférami a zapojením tzv. „černých duší“, tj. fiktivních členů strany. V roce 2002 vypukla taková aféra v Brně a vyvrcholila rozhodnutím celostátního vedení zrušit brněnskou organizaci a vyloučit původce aféry. Stejná situace pak následovala o rok později v Blansku, kde byla pro zapojení fiktivních straníků taktéž rozpuštěna okresní organizace strany a vyloučen její předseda, poslanec Vladimír Paulík (Fiala, Mareš 2005: 1574). Tato praxe by sice nasvědčovala vysokému stupni institucionalizace strany, pokud jde o schopnost vymáhat vnitrostranickou disciplínu, avšak zároveň znamená nevyhnutí se fenoménu náboru fiktivních straníků s ambicí ovlivnit vnitrostranické procesy rozhodování, což je jev, svědčící o neúčinnosti celé členské základny strany (srov. Klíma 2015).

Druhý indikátor v rámci čtvrtého faktoru se týká absence štěpení. US-DEU po celou dobu její existence neopustila žádná skupina, která by po odchodu z ní založila vlastní

alternativní stranu. US-DEU se však po celou dobu její existence nevyhnuly četné secese jednotlivců, včetně výrazných osobností strany. Někteří z nich se pak angažovali v jiných politických stranách. První významnější osobností, která opustila řady US, byla v říjnu 1999 poslankyně Marie Machatá, která se později stala členkou České strany národně sociální (Fiala, Mareš 2005: 1574).⁹² V červnu 2002 pak ze strany odešel zakladatel US a bývalý poslanec, sociolog Petr Matějů. Na sklonku roku 2003 pak odchod oznámil i bývalý předseda DEU a po sloučení obou stran místopředseda US-DEU Ratibor Majzlík, jenž avizoval odchod celé platformy DEU ze strany. Na jaře 2004 pak pro nesouhlas s vládní politikou a účastí US-DEU ve vládě Vladimíra Špidly opustili stranu poslanci Tomáš Vrbík a Marian Bielesz či senátor Robert Kolář. Naopak do US-DEU vstoupil bezpartijní poslanec Svatopluk Karásek, který pak v červnu 2004 vyzval Pavla Němce v souboji o předsednické křeslo US-DEU (Fiala, Mareš 2005: 1575). Později se vnitrostranická struktura stabilizovala žádné další odchody výrazných politiků z US-DEU až do jejího volebního propadu v červnu 2006 nenásledovaly. Po volbách 2006 pak stranu opustili mnozí další význační straníci, avšak již v situaci její systémové irelevance. I tyto individuální secese se však dotýkaly nejvyšších pater vnitrostranické struktury a čítaly její vedoucí představitele a zákonodárce, což mělo, zejména s ohledem na těsnou koaliční většinu v Poslanecké sněmovně v poměru 101:99 velký dopad na vládní stabilitu. I tyto odchody tak lze vnímat jako projev nižšího stupně institucionalizace US-DEU.

Posledním indikátorem je přítomnost US-DEU v médiích. Po celou dobu přítomnosti US-DEU na politické scéně v systémově relevantní pozici lze usuzovat na její setrvalou přítomnost v médiích a vysoký počet referencí o ní. Výrazná mediální pozornost již jejímu vzniku v lednu 1998 byla dána skutečností, že stranu zakládali z velké míry bývalí význační členové ODS a díky odchodu celkem 30 poslanců ODS do nové strany se stala fakticky vládní stranou již od počátku své existence. Tento fakt měl významný vliv na získání vlastní relevantní pozice v českém stranickém systému ve volbách roku 1998, ale na samotný stupeň institucionalizace, související s mediálními referencemi měl dopad spíše nepřímý.

Později byla US (-DEU) coby parlamentní a od roku 2002 coby vládní strana trvale přítomná v médiích. Stejně jako v případě ODA lze však uvažovat o významu negativních referencí na celkový obraz strany, související s jejím postupným politickým úpadkem. Takto lze hovořit například o působení předsedy US-DEU v letech 2004 – 2006 a soudobém ministrov

---

⁹² Machatá svůj odchod z US zdůvodnila nedůslednou opoziční pravicovou politikou strany (Fiala, Mareš 2005: 1574).

spravedlnosti Pavlu Němcovi, jenž byl osobně spojován s kauzou tzv. justiční mafie.⁹³ Nepříjemností byla též aféra špatného podání kandidátních listin US-DEU před krajskými volbami v roce 2004, kdy volební zmocněnkyně strany odevzdala kandidátky nikoliv na krajském úřadě, ale v sousední budově Ředitelství silnic a dálnic. Na chybu se přišlo až po zmeškání řádného termínu k podání kandidátek.⁹⁴

Můžeme obecně usuzovat, že frekvence negativních referencí o US-DEU v médiích po roce 2002 souvisela především s jejím vládním angažmá. Postojový faktor externí dimenze se však ve vztahu k její ztrátě relevance v roce 2006 i nižšímu stupni institucionalizace v dalších dimenzích nejeví jako zcela nejzásadnější.

Strana zelených

Z perspektivy teorie institucionalizace politických stran z hlediska Stauberovy modifikace přístupu Randallové a Svasanda pak narážíme na podobnou překážku jako v případě typologického určení nové strany, tj. že SZ byla v době získání relevantní pozice v českém stranickém systému stranou rozvíjející vlastní organizační strukturu již zhruba 16 let, byť coby strana marginální a systémové irelevantní. Z tohoto zjištění ovšem též vyplývá, že rozvoj vnitřní struktury strany i její zapojení do různých typů voleb v letech 1990 – 2006 můžeme považovat za významně určující dosažený stupeň institucionalizace ve fázi jejího relevantního postavení. Abychom tento předpoklad verifikovali, musíme zhodnotit jednotlivé indikátory nejen z perspektivy jejího časového působení na půdě Poslanecké sněmovny v letech 2006 – 2010, ale i v období předchozím.

Strana zelených se od roku 1990 až do roku 2006 účastnila všech typů voleb, přičemž v parlamentních volbách se jednalo vždy o samostatnou kandidaturu s výjimkou roku 1992, kdy byla SZ součástí koalice LSU. V roce 1996 pak, jak už bylo výše uvedeno, z voleb nakonec odstoupila a podpořila jinou stranu – ČMUS. V komunálních volbách pak SZ stavěla kandidátky především ve větších a středně velkých městech samostatně či v koalicích (volby.cz).

V komunálních volbách na podzim roku 2006 pak vystupovala SZ již jako strana zastoupená v Poslanecké sněmovně. Strana zelených v nich samostatně nominovala celkem 3 825 kandidátů, tj. 2,06 % ze všech, a další desítky kandidátů pak v koalicích, nejčastěji

---

⁹³ Srov. *Unii svobody zazvonil umíráček – od ledna přestává existovat*, Česká televize 1. 1. 2011, Online dostupné In: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1294574-unii-svobody-zazvonil-umiracek-od-ledna-prestava-existovat> (cit. 28. 7. 2018).

⁹⁴ Tamtéž

s nezávislými kandidáty.⁹⁵ Získala celkem 298 zastupitelských mandátů, což činí 0,5% všech mandátů (volby.cz). Největších úspěchů dosáhly kandidátky SZ především v obou největších městech ČR, a to jak ve volbách do zastupitelstva Prahy a Brna (v Praze v koalici s SNK ED), tak do zastupitelstev městských částí. Tradičně silnou pozici však potvrdila SZ i v severních Čechách, kdy její zástupci usedli též v zastupitelstvech např. Chomutova, Litvínova nebo Žatce (volby.cz). Obecně lze konstatovat, že SZ zaznamenala nepoměrně větší úspěšnost ve městech nad 10 tisíc obyvatel než v sídlech s menším počtem obyvatel. V krajských volbách v roce 2008 postavila SZ kandidátky ve všech 13 krajích ČR. Ani v jednom kraji však nezískala potřebných 5 % hlasů k zisku zastupitelských mandátů. Nejblíže této hranici byla v Libereckém kraji, kde získala 4,94 % hlasů. V senátních volbách na podzim 2008 postavila SZ stejně jako v roce 2006 celkem 19 kandidátů, což je v celkem 27 volebních obvodech nadpoloviční většina. Ani jeden z jejích kandidátů však v prvním kole neuspěl. Ve volbách do Evropského parlamentu v květnu 2009 nominovala SZ kandidátku s celkem 25 kandidáty, což činí stoprocentní obsazení. V neúspěšných sněmovních volbách v květnu 2010 pak SZ postavila kandidátky ve všech volebních krajích (volby.cz).

Druhý, postojový faktor interní dimenze, je spojen s otázkou financování příslušné strany. Ve volebním roce 2006 činily příjmy SZ celkem 47 671 043 Kč, přičemž z toho příspěvek ze státního rozpočtu ČR na úhradu volebních nákladů činil 33 648 700 Kč a příspěvek na činnost strany ze státního rozpočtu ČR celkem 10 758 333 Kč. Výnos z členských příspěvků SZ činil 549 969 Kč a příjmy z pořádání tombol, kulturních, společenských, sportovních, rekreačních, vzdělávacích a politických akcí 154 408 Kč. Ostatní příjmy, tj. z pronájmu a prodeje movitého a nemovitého majetku činili 36 915 Kč a úroky z vkladů 18 765 Kč. Na darech a dědictvích získala SZ celkem 2 503 953 Kč (www.zeleni.cz, Výroční zpráva SZ za rok 2006). Ve volebním roce 2006 tak činil příjem SZ ze státního rozpočtu celých 93% veškerých příjmů SZ. Mezi dárci SZ pak patřily fyzické i právnické osoby. Mezi nimi pak figurovali němečtí a rakouští zelení, kteří darovali SZ finanční dary v řádu několika desítek tisíc korun (www.zeleni.cz, Výroční zpráva SZ za rok 2006).

V následujícím roce 2007 se celkové příjmy SZ snížily na úroveň méně než poloviny příjmů z předchozího roku. Celkově SZ získala 19 939 997 Kč, z toho příjem ze státního rozpočtu na činnost strany činil 18 300 000 Kč. Příjem z členských příspěvků zůstal zhruba na stejné úrovni jako v předchozím roce a příjem z pronájmu a prodeje movitého a nemovitého

---

⁹⁵ Pro srovnání: ODS v roce 2006 navrhla 18 847 kandidátů (10,13 %) a obsadila 5 946 (9,93 %) mandátů, ČSSD navrhla 16 591 kandidátů (8,92 %) a obsadila 3 962 (6,61%) mandátů, KSČM navrhla 20 843 kandidátů (11,21 %) a obsadila 4 066 mandátů (6,79%), KDU-ČSL navrhla 19 305 kandidátů (10,38 %) a obsadila 4 926 (8,22 %), US-DEU navrhla 328 kandidátů (0,18 %) a obsadila 46 (0,08 %) mandátů. Srov. volby.cz

majetku se zvýšil na 56 915 Kč. Poměrně výrazně se zvýšil počet soukromých dárců straně v podobě fyzických osob, což lze dávat do souvislosti s nástupem SZ do vlády v příslušném roce. Mezi dárci právníckými osobami již nefigurují zahraniční subjekty (www.zeleni.cz Výroční zpráva SZ za rok 2007). Celkově tak příjmy ze státního rozpočtu činily v roce 2007 necelých 92 % veškerých příjmů SZ.

V roce 2008 činily celkové příjmy SZ 29 249 559 Kč, z toho příjem ze státního rozpočtu na činnost 18 216 667 Kč. Výnos z členských příspěvků činil 761 448 Kč. Na darech od dárců získala SZ v roce 2008 2 003 930 Kč, avšak z pronájmu a prodeje majetku nezískala v tomto roce SZ žádný příjem. Celých 7 999 848 Kč z celkových příjmů SZ pokryly půjčky a úvěry (www.zeleni.cz, Výroční zpráva SZ za rok 2008). V roce 2008 tak příjmy ze státního rozpočtu činily pouze 62 % celkových příjmů SZ.

Jak se však ukázalo již v následujícím roce, jednalo se o jednorázový výkyv, způsobený navýšením příjmů o výši půjček a úvěrů. V roce 2009 SZ získala celkem 21 539 435 Kč, z toho celých 17 800 000 Kč činil příspěvek ze státního rozpočtu na činnost strany. Výnos z členských příspěvků činil 568 994 Kč, příjmy z pronájmu a prodeje majetku 60 tisíc korun a z darů a dědictví 1 460 924 Kč. Výrazně se zvýšil počet soukromých dárců z řad fyzických osob (www.zeleni.cz, Výroční zpráva SZ za rok 2009). Příjem ze státního rozpočtu tak dosahoval v roce 2009 celých 82% celkových příjmů strany.

Ve volebním roce 2010 pak SZ obdržela celkem 26 255 815 Kč, z toho příspěvek ze státního rozpočtu na úhradu volebních nákladů činil 12 783 100 Kč a příspěvek ze státního rozpočtu na činnost strany 8 416 667 Kč. Výnos z členských příspěvků pak 673 954 Kč, příjem z pronájmu a prodeje majetku 38 731 Kč, z pořádání akcí dosáhl téměř milionu, tj. 970 720 Kč a z darů a dědictví 3 363 899 Kč. Počet soukromých dárců z řad fyzických osob zůstal výrazně vyšší než před 4 lety a výnos z darů celkově činil 3 164 998,50 Kč. Mezi právníckými osobami, které v roce 2010 poskytly SZ dary figurují vedle českých subjektů opět i němečtí zelení (Bündnis 90/Die Grünen) (www.zeleni.cz, Výroční zpráva SZ za rok 2010). Celkový podíl příjmů ze státního rozpočtu SZ činil v roce 2010 necelých 81%, přičemž pokles výnosu z příspěvku na činnost v souvislosti se ztrátou zastoupení v Poslanecké sněmovně po květnových volbách byl kompenzován jednorázovým příjmem na úhradu volebních nákladů.

Celkově tak lze konstatovat, že příjem ze státního rozpočtu činil v případě SZ po celé období její relevantní pozice v českém stranickém systému výrazně nadpoloviční, neřkuli přímo hegemonní podíl jejich celkových příjmů v příslušných letech a závislost na něm je v rámci financování strany a hodnocení podílu jejich výdajů na celkových příjmech více než

patrná. Jedinou větší výjimku z pravidla činil rok 2008, kdy se příjem strany „uměle“ navýšil o zisk z půjček a úvěrů.

Třetím faktorem je strukturální aspekt externí dimenze, jenž je spojen s výší členské základny. Podobně jako v případě ODA a US-DEU nedosáhla ani členská základna SZ masivnějšího rozměru a po celou dobu existence strany včetně období její relevantní pozice v českém stranickém systému čítala pouze několik tisíc členů. Ještě v roce 1992 čítala dle vyjádření tehdejšího předsedy SZ J. Čejky členská základna strany 12 000 členů. V roce 2001 před nástupem skupiny kolem J. Patočky do strany už ale měla SZ jen 1400 členů. V roce 2004 pak pouhých 740 členů (Kopeček 2005: 1589). Po roce 2010 se již pohybuje zhruba v rozmezí 1200 – 1400 členů. V roce 2016 měla SZ podle vlastních údajů 1274 členů.⁹⁶

Poslední strukturální faktor externí dimenze odkazuje na rovnoměrné územní rozložení členské základny a volebních výsledků strany, přítomnost strany v médiích i absenci frakčních aktivit a vnitrostranických štěpení. Z hlediska rovnoměrnosti rozložení členské základny lze v případě SZ konstatovat, že její nízký počet členů fakticky ovlivňuje i proporčnost zastoupení členské základny v jednotlivých místech. Jasná ideová profilace i vazba na občanské aktivity se zaměřením především na oblast ekologie umožňovali SZ získávat členy napříč regiony. Nepoměrně vyšší podíly hlasů v tradičních jádrových oblastech podpory SZ, především pak v obou největších městech ČR a v severních Čechách však odhalují primárně velkoměstský charakter strany a také odvislost voličské základny od koncentrace ekologických občanských aktivistů především v regionech strukturálně postižených. To platí především o nadprůměrném zastoupení i výsledcích strany v Ústeckém kraji, který mezi jádrové oblasti podpory předchozích nositelů identity páte klouzavé strany rozhodně nepatří. Nepoměrně slabší výsledky i nedostatečné zastoupení jednotlivých místních organizací SZ v tradičních venkovských oblastech ČR, definovaných především historickým osídlením a minimálními přesuny obyvatelstva v průběhu posledních sta let, pak ukazuje spíše nerovnoměrné územní rozložení členské základny i volební podpory SZ.

Přítomnost SZ v médiích je stejně jako v případě ODA a US-DEU odvislá od toho, zda se v danou dobu strana nachází v systémově relevantním postavení. V období před nabytím této pozice ve volbách 2006 se mediální přítomnost SZ vázala na některé výrazné osobnosti, které stranu reprezentovali a které se na základě vlastních osobnostních faktorů dokázaly mediálně prosadit. Platí to především o někdejším ministrovi životního prostředí

---

⁹⁶ Srov. *Základny tradičních politických stran klesají, mnohé partaje proto sbírají registrované příznivce*. EuroZprávy.cz 21. 8. 2016, Dostupné online In: <http://domaci.eurozpravy.cz/politika/166257-zakladny-tradicnich-politickych-stran-klesaji-mnohe-partaje-proto-sbiraji-registrovane-priznivce/> (cit. 27. 9. 2018)

Ivanu Dejmalovi, ale též o Jakubu Patočkovi a Martinu Bursíkovi. Před volbami v roce 2006 pak coby člen SZ vystupoval veřejně i známý publicista a někdejší disident Petr Uhl.⁹⁷ V období sněmovní přítomnost a následné vládní účasti pak byla SZ trvale přítomna v hlavních zpravodajských i publicistických výstupech předních českých médií.

Konečně poslední indikátor, tj. absence vnitrostranických štěpení je v případě SZ pro pochopení jejího stupně institucionalizace coby politické strany zcela zásadní. O jeho nižší úrovni svědčí fakt, že vnitřní spory a frakční aktivita před nabytí systémově-relevantního postavení byly, jak z výše popsaného vývoje strany před rokem 2006 vyplývá, trvalým koloritem politického působení SZ. V období sněmovního a vládního působení SZ se pak tento faktor projevil nejprve vnitřní názorovou nejednotou, spojenou s hlavními otázkami vládní politiky a souvisícími i s personálními faktory (rezignace ministryně Kuchtové a nespokojenost předsedy Bursíka s její prací), posléze pak v reálné vnitřní souboje Bursíkovy skupiny s jeho odpůrci ve straně v čele s Kuchtovou a Čáslavkou, a konečně v lednu 2009 ve vznik vnitrostranické platformy Demokratická výzva, vrcholící vyloučením jejích členů včetně poslankyň Zubové a Jakubkové ze strany, kterýžto stav měl posléze dohru v podobě hlasování obou poslankyň pro vyslovení nedůvěry vládě Mirka Topolánka, která jí 24. 3. 2009 byla vyslovena. Jak již bylo výše řečeno, v této situaci došlo též ke vzniku nové konkurenční strany v podobě *Demokratické strany zelených (DSZ)*, která sice zůstala marginální formací, ale její samostatná kandidatura např. už v následných volbách druhého řádu, tj. volbách do Evropského parlamentu v červnu 2009 mohla mít vliv na volební neúspěch SZ

Jak připomíná Jakub Charvát (2010), nejen vládní angažmá a nucená spolupráce především s neoliberální pravicí v podobě ODS, ale též silové řešení vyvstanuvších vnitřních rozporů uvnitř SZ mezi Bursíkovým vedením a jeho oponenty vedlo k faktickému vnitřnímu rozkolu ve straně, který významně ovlivnil další volební výsledky SZ v následných volbách prvního i druhého řádu v letech 2009 – 2010 a ztrátu její relevantní systémové pozice. Na rozdíl od US-DEU, u níž vnitřní rozpory po celou dobu jejího vládního angažmá v letech 2002 – 2006 nevedly k významnějším skupinovým secesím, vedoucím ke vzniku nových konkurenčních stran, v případě SZ procesy vnitřního pnutí vyvrcholily faktickým vnitřním rozkolem v SZ, vedoucím k secesi skupiny významných členů strany, díky jejichž aktivitám dokonce došlo k vyslovení nedůvěry vládě. Jakkoliv všechny předchozí i pozdější pokusy

---

⁹⁷ Petr Uhl vystoupil ze SZ v lednu 2007 na protest proti jejímu vstupu do vládní koalice společně s ODS a KDU-ČSL. Srov. In: *Uhl vystoupil ze Strany zelených*, Lidovky.cz 23.1.2007, Dostupné online In: https://www.lidovky.cz/uhl-vystoupil-ze-strany-zelenych-dl7-/zpravy-domov.aspx?c=A070123_142410_ln_domov_znk (cit. 2. 10. 2018)

vytvářet alternativní zelené subjekty konkurenční vůči SZ byly vždy odkázány k volebnímu nezdaru, k návratu SZ do relevantní pozice v rámci českého stranického systému po roce 2010 již nedošlo významněji ani ve volbách druhého řádu.

TOP 09

Hodnocení institucionalizace TOP 09 prizmatem výše užitého Stauerova schématu v modifikaci přístupu Randallové a Svasanda odpovídá časovému určení relevantní pozice TOP 09 v českém stranickém systému. Ta byla verifikována sněmovními volbami v květnu 2010 a trvá dodnes, tj. do října roku 2017.

Strukturální faktor interní dimenze odkazuje na účast strany v jednotlivých typech voleb a schopnost obsadit je adekvátním počtem kandidátů. TOP 09 se od roku 2010 účastnila všech proběhnuvších voleb. Ve volbách do Poslanecké sněmovny vždy vystupovala samostatně, jakkoliv na jejích kandidátkách stáli též kandidáti navržení hnutím STAN. V krajských volbách a ve volbách do Evropského parlamentu a pak až do roku 2016 vystupovala vždy v koalici se STAN. V krajských volbách roku 2016 pak volila různé varianty spolupráce od širších koalic až po samostatnou kandidaturu, jak bylo popsáno výše. Podobné schéma platilo i pro volby do Senátu.

Stěžejní pro zjištění příslušného stupně institucionalizace je územní zastoupení v případě komunálních voleb, tedy schopnost strany postavit co nejvíce kandidátek v jednotlivých městech a obcích, které se pak promítají do zisku zastupitelských mandátů. Do komunálních voleb v říjnu 2010 postavila TOP 09 celkem 8 626 kandidátů do zastupitelstev obcí a měst, což činilo 4,15% celkového počtu všech. V koalicích s nezávislými kandidáty pak postavila 664 kandidátů a v koalicích se STAN 136 kandidátů. Pozoruhodné je, že další varianty koaliční spolupráce, především pak se SZ, US-DEU a VV zůstaly na marginálních počtech. Samostatně pak získala TOP 09 celkem 1 171 zastupitelských mandátů, což činí 1,96 % všech rozdělovaných zastupitelských míst.⁹⁸ Výsledky TOP 09 tak ukazují nižší stupeň institucionalizace strany než u čtyř tradičních stran, naopak ale nepoměrně silnější pozici jako co do počtu navržených kandidátů, tak co do počtu získaných mandátů než měla SZ v roce 2006. V paralelním srovnání jejich volebních výsledků z komunálních voleb 2010 se pak jedná o jednoznačnou převahu TOP 09. Totéž ovšem platí i ve vztahu ke straně *Věci veřejné*

---

⁹⁸ Pro srovnání: ODS nominovala 18 036 kandidátů a obdržela 4 413 mandátů, ČSSD postavila 16 722 kandidátů a obsadila 4 075 mandátů, KSČM nominovala 18 688 kandidátů a získala 3 025 mandátů, KDU-ČSL navrhla 16 137 kandidátů a obsadila 3 643 mandátů, Věci veřejné postavily 4 500 kandidátů a obsadily 267 mandátů a Strana zelených navrhla 1 998 kandidátů a získala 101 zastupitelských křesel. Starostové a nezávislí pak samostatně navrhli 3 077 kandidátů a získali 1 221 mandátů. Srov. online In: www.volby.cz (cit. 2. 8. 2018)

(VV), která byla od léta roku 2010 stranou parlamentní a vládní. V případě komparativního náhledu pozice dvou spolupracujících subjektů, tedy TOP 09 a STAN, je pozoruhodné, že druhému jmenovanému se podařilo postavit výrazně méně kandidátů, ale získal o něco víc zastupitelských mandátů (www.volby.cz) Tuto skutečnost lze vysvětlit vyšší mírou zastoupení kandidátek STAN v menších obcích, kde jsou obecně nižší náklady na získání jednoho zastupitelského mandátu, přičemž TOP 09 se profilovala jako strana především městská.

V dalších komunálních volbách v roce 2014 pak TOP 09 postavila 5 259 kandidátek, což je 2,49 % všech. V koalici pak měla největší podíl zastoupení se STAN a nezávislími kandidáty (105 kandidátů), s KDU-ČSL (102 kandidátů), s ODS a nezávislími kandidáty (49 kandidátů) a se STAN samostatně (36 kandidátů).⁹⁹ Celkově pak samostatně získala 517 mandátů, což činilo 0,87% všech rozdělovaných mandátů (volby.cz). Komunální volby 2014 tak přinesly TOP 09 výraznější pokles její podpory, avšak jdoucí ruku v ruce i s poklesem počtu postavených kandidátních listin. Ve srovnání se čtyřmi zavedenými stranami opět představuje podpora TOP 09 řádově nižší úroveň typickou i pro předchozí pozice příslušných mutací páte klouzavé strany. V celkových počtech jak postavených kandidátek, tak získání mandátů pak TOP 09 předčilo nově i Babišovo hnutí ANO. Ve slabší pozici pak setrvala SZ a objevila se v ní i nová parlamentní strana Úsvit – národní koalice. STAN potvrdil svou schopnost získat výrazně více komunálních zastupitelů a náskok nad TOP 09 z předchozích voleb ještě navýšil. Poněkud lépe si TOP 09 vedla na úrovni zastupitelstev městských částí statutárních měst, kde z celkových 1 800 kandidátů dokázala získat mandát pro 209 z nich, což činilo 8,7% zastupitelských míst. I tento údaj však potvrzuje primárně městský, resp. velkoměstský charakter TOP 09, což je charakteristika svědčící o nižším stupni institucionalizace strany z hlediska rovnoměrnosti územního zastoupení voličské podpory i schopnosti generovat vlastní kandidáty, avšak není nikterak zvláštní i ve srovnání s předchozími nositelkami identity páte klouzavé strany.

Druhý postojový faktor interní dimenze odkazuje na diverzifikaci zdrojů financování strany. TOP 09 každoročně zveřejňuje informace o příjmech ve svých výročních finančních zprávách.¹⁰⁰ V prvním kalendářním roce své existence, tedy v roce 2009, získala TOP 09 na darech od fyzických osob celkem 27 630 824,77 Kč, přičemž jejich počet se pohybuje v řádu

---

⁹⁹ Pro srovnání: ODS postavila 10 763 kandidátů a obsadila 1 869 mandátů, ČSSD navrhla 16 053 kandidátů a získala 3 441 mandátů, KSČM nominovala 16 947 kandidátů a obsadila 2 371 mandátů, KDU-ČSL nabídla 15 601 kandidátů a obsadila 3 668 mandátů, hnutí ANO 2011 navrhlo 7 063 kandidátů a obsadilo 1 256 mandátů, Úsvit – národní koalice navrhl 1 273 kandidátů a obsadil pouhých 53 mandátů a SZ nominovala 771 kandidátů a obsadila 74 mandátů. STAN samostatně nominoval 3 489 kandidátů a získal 1 275 mandátů. Srov. online In: www.volby.cz (cit. 2. 8. 2018)

¹⁰⁰ Srov. online In: <https://www.top09.cz/dokumenty/vyrocnni-financi-zprava/> (cit. 2. 8. 2018)

stovek lidí. Na darech od právnických osob získala TOP 09 celkem 12 159 138 Kč, přičemž jejich počet je menší a dosahuje několika desítek dárců. Žádné zahraniční subjekty mezi nimi zastoupeny nebyly. Výnos z členských příspěvků činil 1 217 650 Kč a státní příspěvky v roce 2009 ještě strana nečerpala. Celkové příjmy strany činily za rok 2009 celkem 42 121 570 Kč. Podíl příjmů z darů fyzických osob tak činí v roce 2009 nejvýznamnější součást příjmů strany a zároveň je jejich počet dostatečně široký, aby nevznikala závislost na jednom velkém dárci. Důležitými dárci však byli i čtyři vrcholní představitelé strany, z nich Miroslav Kalousek, Stanislav Motyčka a Pavel Severa poskytli TOP 09 po 202 tisících Kč a Vlasta Parkanová 103 tisíc Kč (www.top09.cz, Výroční finanční zpráva za rok 2009). V následujícím roce 2010 příjmy TOP 09 výrazně vzrostly v souvislosti se ziskem 41 poslaneckých mandátů a také díky vyplácenému příspěvku na úhradu volebních nákladů. Celkově činily příjmy 180 681 275 Kč. Na členských příspěvcích strana vybrala 2 266 469 Kč. Příjmy z pronájmu činily pouze 64 tisíc Kč a úroky z vkladů 139 447 Kč. Od soukromých dárců z řad fyzických osob strana získala 38 270 861 Kč a jejich počet stále zůstával na úrovni několika set lidí. Od právnických osob získala TOP 09 celkem 14 433 000 Kč a jejich počet se o něco rozšířil. Stále mezi nimi zůstávaly pouze české subjekty bez zahraniční účasti. Z řad členů strany, kteří jí poskytli příspěvek vyšší než 50 tisíc korun, patřil k jediným dárcům pouze předseda Karel Schwarzenberg, jenž daroval své straně 100 000 Kč. Ze státního rozpočtu pak strana získala celkem 120 499 967 Kč, přičemž příspěvek na úhradu volebních nákladů činil 87 383 000 Kč (www.top09.cz, Výroční finanční zpráva za rok 2010). Z tohoto přehledu jasně vidíme, že jakkoliv nebyl pro celkové příjmy TOP 09 zanedbatelný výnos z darů fyzických a právnických osob a jejich diverzifikace přetrvávala, staly se významným podílem příjmů právě příspěvky ze státního rozpočtu. Stejná situace pak přetrvávala i v dalších letech. V roce 2011 dosahovaly celkové příjmy TOP 09 výše 64 061 273,39 Kč, z toho výnos z příspěvků ze státního rozpočtu 52 085 000 Kč, výnos z členských příspěvků 4 136 285, 80 Kč, celkové příjmy z darů fyzických osob 3 672 034 Kč a z darů právnických osob 2 675 456 Kč (www.top09.cz, Výroční finanční zpráva za rok 2011).

V roce 2012 činily celkové příjmy TOP 09 85 140 671,57 Kč, z toho výnos z příspěvků ze státního rozpočtu 53 213 125 Kč, z členských příspěvků 2 991 878,60 Kč, z darů fyzických osob 11 280 840 Kč a právnických osob 16 654 998 Kč (www.top09.cz, Výroční finanční zpráva za rok 2012). V roce 2013 činily celkové příjmy TOP 09 celkem 152 410 430,79 Kč, z toho ve volebním roce příspěvek ze státního rozpočtu ČR na úhradu volebních nákladů 59 635 700 a příspěvek ze státního rozpočtu na činnost strany a hnutí 49 373 437 Kč. Výnos z členských příspěvků činil 4 732 812 Kč, z darů fyzických osob

13 940 741 Kč a z darů právnických osob 5 955 903 Kč (www.top09.cz, Výroční zpráva za rok 2013).¹⁰¹

V roce 2014 činili celkové příjmy TOP 09 celkem 84 461 804,26 Kč, z toho příspěvek ze státního rozpočtu na úhradu volebních nákladů 7 252 410 Kč, na činnost strany a hnutí 42 530 988 Kč, z členských příspěvků 4 923 981,39 Kč, z darů fyzických osob 20 309 460 Kč a z darů právnických osob 7 148 910 Kč (www.top09.cz, Výroční zpráva za rok 2014). V roce 2015 dosáhly celkové příjmy TOP 09 výše 46 409 550,94 Kč, z toho ze státního rozpočtu na činnost strany a hnutí 40 067 500 Kč, z členských příspěvků 2 321 374 Kč, z darů fyzických osob 2 703 793 Kč, přičemž jejich počet se oproti předchozím letům výrazněji snížil, a z darů právnických osob tentokrát pouze 765 897 Kč (www.top09.cz, Výroční zpráva za rok 2015). Výrazně nižší výnosy z darů oproti předchozím letům mohou úzce souviset s opoziční rolí TOP 09, která se tak jako strana neúčastníci se vládní politiky může z pohled dárců jevit neatraktivní.

V poslední dosud zveřejněné výroční zprávě TOP 09 za rok 2016 zjišťujeme celkový příjem ve výši 53 548 048,95 Kč, z toho výnos z příspěvků ze státního rozpočtu na činnost 40 613 750 Kč, z členských příspěvků 3 097 820 Kč, z darů fyzických osob 7 950 072 Kč a z darů právnických osob 1 654 601 Kč (www.top09.cz, Výroční zpráva za rok 2016).

Celkově lze konstatovat, že podíly příjmů TOP 09 z příspěvků ze státního rozpočtu činí dlouhodobě většinové, v některých letech dokonce drtivě většinové podíly na celkových příjmech strany. Faktická finanční závislost na státních příspěvcích v tomto směru není nikterak ojedinělým jevem u všech relevantních aktérů českého stranického systému. Na stranu druhou ale indikuje nižší stupeň institucionalizace příslušné strany. Na rozdíl od SZ v čase jejího relevantního působení se TOP 09 více daří alespoň částečná diverzifikace příjmů směrem k vyššímu podílu výnosů z darů i velké množství dárců a jejich obměny v čase, nevytvářející finanční závislost na jednom či několika externích dárcích. Při jejich snižujícím se počtu je pak riziko podobného jevu nepoměrně větší.

---

¹⁰¹ Politickou perličkou účetních výkazů TOP 09 za rok 2013 je v rámci položky dary nepeněžitě plnění, poskytnuté Stranou práv občanů ZEMANOVCI. Ve výroční zprávě je k tomu na str. 13 uvedeno: „Položka přijaté dary obsahuje ostatní nepeněžní plnění bez právního důvodu od politické strany Strana Práv Občanů ZEMANOVCI ve výši 5 000 tis. Kč, které svým charakterem odpovídá nejvíce nepeněžnímu daru. Plnění spočívá v poskytnutí reklamního prostoru na venkovních reklamních plochách propagující 1. místopředsedu TOP 09 Miroslava Kalouska. Poskytovatel toto plnění nezamýšlel, účetní jednotka se však domnívá, že plnění proběhlo a protože se jedná o významnou položku, muselo být v účetnictví jednotky zohledněno. Poskytovatel plnění neposkytnul informaci o přesném rozsahu reklamy a ceny, částka tak vychází z veřejně dostupných informací a odborného odhadu. Odhad výše plnění také zohledňuje náklady, které by musela účetní jednotka k obdobné propagaci vynaložit, pokud by si ji chtěla obstarat sama.“ Srov. In: www.top09.cz, Výroční zpráva za rok 2013

Třetím faktorem je strukturální aspekt interní dimenze, hodnotící výši členské základny. V této otázce lze obecně říct, že se TOP 09 nikterak neodchyluje nejen od SZ v čase její relevantní systémové pozice, ale ani všech předchozích nositelek identity páté klouzavé strany. Členská základna TOP 09 do jejího vzniku v červnu 2009 nezaznamenala nikdy masivnější růst a dosahovala max. úroveň několika tisíc členů. V době svého vzniku evidovala strana zhruba 1 900 zájemců o členství, na konci roku 2009 už měla přes 2 500 členů. Vrcholu dosáhla členská základna TOP 09 v době jejího vládního působení v roce 2012, kdy dosáhla 4 400 členů (Rieger 2014). Poté začalo docházet k úbytku členů. V dubnu 2014 měla po odchodu do opozice 3 831 členů, o rok později již jen 3 560 členů.¹⁰² Poslední velký úbytek po ukončení roční splatnosti členských příspěvků nastal v polovině roku 2017, kdy členská základna TOP 09 dosáhla počtu 2 631 členů. Zatímco mluvčí strany Jakub Hnát zdůvodnil tento pokles každoročním „přirozeným“ odchodem zhruba 242 členů, mnozí odchodivší členové hovořili dle zjištění Hospodářských novin o protestním odchodu ze strany kvůli nesouhlasu s politikou jejího předsedy Miroslava Kalouska.¹⁰³

Konečně strukturální aspekt externí dimenze je spojen s územním rozptylem členské základny i volebních výsledků TOP 09, přítomností strany v médiích i absencí frakčního štěpení uvnitř strany. Z hlediska rozptylu členské základny i volebních výsledků TOP 09 můžeme hovořit o nastavení zcela identickém s předchozími aktéry v systémové pozici páté klouzavé strany, tedy rozptylem početně omezené členské základny prakticky do všech regionů ČR s tím, že větší míra koncentrace členů a voličů je přímo úměrná růstu velikosti sídla. Jinými slovy, TOP 09 zaznamenávala tradičně vyšší voličskou podporu v městech od okresní úrovně výše a nejvyšších volebních zisků dosahuje tradičně v hlavním městě Praze. Výjimku tvoří jen některé mikroregiony, kde žijí někteří významní představitelé strany. Není ovšem bez zajímavosti, že tento jev byl zřejmě dočasně spojen s přítomností především kandidátů hnutí STAN na kandidátkách strany. Ve venkovských oblastech spojených se životem a působením těchto osobností, kandidujících za TOP 09, pak byla podpora strany nepoměrně vyšší než v kolik činil průměr srovnatelných mikroregionů v jiných částech země nebo i stejného kraje.¹⁰⁴ Vyšší míra koncentrace členů i voličů strany do větších měst souvisí s dominantně velkoměstským profilem nositelů identity páté klouzavé strany, což je jev

---

¹⁰² Srov. *Stranám prudce ubývají členové, brzy mohou mít existenční potíže*, iDnes.cz 5.4.2015, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/pocet-clenu-cxz-/domaci.aspx?c=A150401_183007_domaci_hv (cit. 2. 8. 2018)

¹⁰³ Srov. *Exodus kvůli Kalouskovi: TOP 09 přišla o desetinu členů. Antibabiš nestačí, říkají odcházející rebelové*, ihned.cz 4.7.2017, Dostupné online In: <https://archiv.ihned.cz/c1-65790190-exodus-kvuli-kalouskovi> (cit. 2. 8. 2018)

¹⁰⁴ Typickými příklady ze sněmovních voleb v letech 2010 a 2013 jsou např. Suchá Loz, Nová Paka, Vlašim a další. Srov. In: www.volby.cz

odkazující na nižší stupeň institucionalizace těchto stran, ale zároveň představuje konzistentní ukazatel jejich vnitřních charakteristik.

Z hlediska přítomnosti strany v médiích sehrávají prakticky po celé období jejího politického působení zásadní úlohu dva její vedoucí představitelé: Karel Schwarzenberg a Miroslav Kalousek. Schopnost obou lídrů strany zaujmout ve svých veřejných vystoupeních jde ruku v ruce se zájmem hlavních sdělovacích prostředků o jejich vyjádření i aktivní podíl na nastolování agendy v rámci mediálního pokrytí politických výstupů. Mediální pozornost je spojena též s kvalitními marketingovými aktivitami strany a dobrou funkčností tiskového oddělení směrem k prezentaci výstupů politiky strany v médiích. Tato schopnost je ale též zároveň limitující, neboť výrazně posiluje personalizaci strany v pozicích jejích dvou hlavních lídrů, upozaduje potenciální další adepty na ztělesnění strany na veřejnosti a vytváří tak stav závislosti mediální publicity TOP 09 na zájmu médií o vystoupení dvou hlavních lídrů, vznikající nezávisle na jejich stranické příslušnosti.

Konečně poslední dimenzí je otázka vnitřní stranické jednoty a absence významných vnitrostranických štěpení. Zde vidíme zásadní odlišnost oproti předchozímu působení SZ, neboť TOP 09 se frakční aktivity a vnitřní pnutí spojené se secesemi významných skupin prakticky kompletně vyhnuly. Výjimku tvoří pouze dva případy: prvním byl začátkem roku 2016 odchod bývalého místopředsedy TOP 09 a starosty Čeladné na Frýdecko-Místecku Pavola Lukši ze strany. Sám Lukša ho zdůvodnil nesouladem jeho názorů s politikou nového předsedy strany Miroslava Kalouska. Tento argument byl o to víc překvapující, že Lukša patřil nejbližší Kalouskovy spojence, kteří stranu v roce 2009 zakládali, ale blízká spolupráce charakterizovala i jejich předchozí politické působení v KDU-ČSL.¹⁰⁵ Miroslav Kalousek ve svém vyjádření spojil Lukšův odchod ze strany jeho dlouhodobými proruskými a protiislámskými postoji.¹⁰⁶ Lukša později založil marginální stranu *Dobrá volba*.¹⁰⁷ Druhý případ byl odchod poslance za TOP 09 Karla Turečka, jenž byl zvolen poslancem v roce 2013. V červnu 2015 vystoupil z TOP 09 a následně začal v Poslanecké sněmovně úžeji spolupracovat s Babišovým hnutím ANO 2011. Poslanecký klub TOP 09 a Starostové ho

---

¹⁰⁵ Pavol Lukša byl místopředsedou KDU-ČSL v letech 2005 – 2006, tedy v době, kdy jejím předsedou byl Miroslav Kalousek. Po Kalouskově rezignaci z postu předsedy strany rezignoval na svůj post také. Místopředsedou TOP 09 byl Lukša v letech 2009 – 2015.

¹⁰⁶ Miroslav Kalousek doslova uvedl: „Ten krok je logický, já ho vítám a v zásadě je to od pana Lukši hezké. Neunesl svoji zjevnou nepodporu ve straně. Jednak neuspěl na sněmu a jednak neměl většinovou podporu pro své sympatie k proruské orientaci a Bloku proti islámu.“, Srov. *TOP 09 opouští exmístopředseda Lukša, pryč kvůli Kalouskovi*, Echo24.cz 31.3.2016, Dostupné online In: <https://echo24.cz/a/wsBzC/top-09-opousti-exmístopředseda-luksa-pry-kvuli-kalouskovi> (cit. 2. 8. 2018)

¹⁰⁷ Srov. *Miliardář Krupa zasáhne do voleb. Podpoří stranu bývalého místopředsedy TOP 09*, Forum24.cz 2.8.2017, Dostupné online In: <http://forum24.cz/miliardar-krupa-zasahne-do-voleb-podpori-stranu-byvaleho-místopředsedy-top-09/> (cit. 2. 8. 2018)

v polovině března 2016 vyloučil ze svých řad. Tureček později vstoupil do poslaneckého klubu ANO 2011.¹⁰⁸

V obou těchto případech se však jednalo o zcela nepodstatné personální přesuny, které pozici TOP 09 z hlediska vnitrostranických poměrů nikterak nepoznamenaly. O jejich dopadech na výši volební podpory TOP 09 lze spekulovat. Nejednalo se však o alternativní projekty, jež by samy o sobě významně proměňovaly formát českého stranického systému. Právě schopnost lídrů TOP 09 a především pak Miroslava Kalouska udržet celou stranickou elitu včetně drtivé většiny zákonodárců TOP 09 za sebou je v rámci čtvrtého faktoru symptomem vyššího stupně institucionalizace TOP 09, který minimálně z hlediska časové trvalosti nebyl v předchozích případech páté klouzavé strany přítomen.

5.3.6 Nové protestní strany

Nástup nových protestních stran datujeme do období počínajícího volbami do Poslanecké sněmovny v květnu roku 2010. V nich poprvé došlo k významnějšímu volebnímu „zemětřesení“ v podobě obměny dvou relevantních aktérů. Jednou z nových stran, která se se ziskem 10,9% hlasů objevila v Poslanecké sněmovně, byly Věci veřejné (VV). V následujících předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu roku 2013 tato strana již nekandidovala, avšak v dolní komoře se objevily noví dva nositelé identity nové protestní strany v podobě Babišova hnutí ANO 2011 a Úsvitu přímé demokracie Tomia Okamury. Tyto tři subjekty tak v příslušném časovém rámci zahrnujeme do naší analýzy institucionalizace relevantních aktérů českého stranického systému.

Základním východiskem analýzy stupně institucionalizace těchto formací je samozřejmě vědomí skutečnosti, že nástup těchto subjektů je spojen se samotnou destrukcí českého stranického systému a lze ho tudíž považovat za symptom samotných krizových tendencí uvnitř systému. Vývojové tendence, které přítomnost těchto subjektů přinesla, jsou tak spíše důsledkem než příčinou zásadních strukturálních změn, ke kterým začalo v českém stranickém systému v období po roce 2010 docházet a které zásadním způsobem ovlivnily stupeň systémové institucionalizace. Faktory stability či naopak další postupné změny v čase, kterým došlo a dochází i v dalším období jsou však významně odvislé

---

¹⁰⁸ Srov. *Od lidovců k TOP 09. Ted' míří poslanec Tureček k Babišovi*, Echo24.cz 16. 3. 2016, Dostupné online In: <https://echo24.cz/a/iL3tQ/od-lidovcu-k-top09-ted-miri-poslanec-turecek-k-babisovi> (cit. 2. 8. 2018) Nutno dodat, že počty poslanců v jednotlivých poslaneckých klubech poté nedoznaly významnějších změn, neboť do klubu TOP 09 a Starostové se přidala poslankyně Kristýna Zeliénková, zvolená za ANO 2011. Srov. In: www.psp.cz

od vnitřního vývoje i v těchto stranách samotných, a tudíž je třeba stupeň jejich institucionalizace dle výše nastíněných indikátorů zhodnotit.

Teoretické vymezení nových protestních stran

Výzkumné pole nových protestních stran představuje novou a dosud nedostatečně zpracovanou oblast, navíc velmi dynamicky se vyvíjející. Fenomén nástupu těchto aktérů je významně spojen právě s destrukcí stranických systémů v dotčených zemích. Jejich analýza se dotýká dvou úrovní, od nichž jsou pak také odvozena jejich typologická určení: obsah ústředního volebního apelu a taky organizační rámec jejich vnitřního uspořádání.

V souvislosti s konstrukcí volebního apelu hovoříme o tzv. *antiestablishmentu*. Pojem *antiestablishment* se v politologické literatuře objevuje paralelně s dalšími různě sémanticky zabarvenými pojmy, jejichž účelem je najít analyticky vhodný nástroj včetně pojmosloví pro identifikaci nového typu politických stran, objevivších se v řadě zemí západní Evropy především v období od poloviny 80. let. V obecnější rovině je nástup těchto nových formací analyzován skrze konceptuální vymezení pojmu *populismu* jako tradičního obsahu podobných politických sdělení. Kromě výše uvedených pojmů *nový populismus* či *neopopulismus* se zde připojují ještě další přívlastky, jako *pravicový populismus*, *nacionální populismus* či *telepopulismus* (Schedler 1996: 292).

Pojem *antiestablishment* zmiňuje v této souvislosti Samuel Huntington (Huntington 1991: 266) podobně jako Francisco de Oliveira či William Schneider (Schedler 1996: 292). Rakouský politolog Andreas Schedler přirovnává pojem *antiestablishment* k pojmu *antipolitika* a používá je synonymicky. Na rozdíl od populistických obsahů, které byly dle Schedlera tradičně namířeny především proti ekonomické elitě, tedy získávaly specificky například antikapitalistický, antioligarchický či antiimperialistický náboj, nové „antipoliticko-establishmentové“ formace vidí cíl svého útoku v celé dosavadní politické třídě (Schedler 1996: 292 – 293). Ta má být kompletně nahrazena v rámci procesu veřejného rozhodování operativními principy jiných sociálních sfér, kteréžto jsou voleny podle hodnotových důrazů příslušného *antiestablishmentového* subjektu a příslušné společenské poptávky.¹⁰⁹

Antiestablishmentoví aktéři konstruují dvojí typ štěpení, na jehož základě se snaží definovat, a to dělicí linii mezi politickou třídou a lidem, a opozici mezi dosavadními politickými činiteli a sebou samými. Tradiční dělení na vládu a opozici v rámci politické elity

---

¹⁰⁹ Může zde jít například o stylizaci do pozice „svatých bojovníků“ (náboženská antipolitika), projevy „neviditelné ruky trhu“ (liberální antipolitika), jednotnou a uvědomělou vůli lidu (komunitaristická antipolitika) či uplatnění vědy, technologie či administrativy (technokratická antipolitika) (Schedler 1996: 293).

je nositeli tohoto apelu odmítnuto skrze snahu deklasovat představitele obou stran politického konfliktu. Představitelé vlády i opozice jsou *en bloc* identifikováni jako kasta profesionálních politiků a v *antiestablishmentovém* diskurzu následně dehonestováni různými pejorativními označeními.¹¹⁰ Jsou obviňováni z nekompetence, morálních poklesků (korupce, zrada vlastních slibů, sebeobohacování atd.) a konspiračních úmyslů, které realizují skrytě tak říkajíc „za zády“ voličů. Svou expresivní rétorikou se nositelé *antiestablishmentového* apelu sami stylizují do pozice antiautoritářských hnutí. Stávající politický systém označují za nedemokratický a sami se tak vykreslují jako hybná síla demokratizačního procesu (Schedler 1996: 295 – 297). Jejich cílem je konstrukce zcela nové politické identity, jež by stála vně stávajícího stranického systému a institucionálního rámce stranické politiky.

Empiricky jde často o nové strany, ať už budované na principu personalizovaného apelu či skrze saturování konjunkturální poptávky po určitém typu sdělení („strany na jedno použití“), či na principu secesí od zavedených stran, vzestupu regionální formace na celostátní úroveň skrze tento typ mobilizace, vzestupu doposud marginálních aktérů skrze redefinici jejich identity či poněkud akrobatickou snahu některé se zavedených stran naskočit skrze osobnost konkrétního lídra na vzrůstající se *antiestablishmentovou* emocionální vlnu ve společnosti (Schedler 1996: 298 – 299).

Je třeba zdůraznit, že ačkoliv *antiestablishmentoví* aktéři používají velmi expresivních, namnoze vulgárních či hrubých výrazů na adresu svých „politických“ protivníků, neuchylují se k fyzickému násilí a použití zbraní jakožto prostředků politického boje. Své protivníky však tradičně označují jako „nepřátele“ (Schedler 1996: 300).

Antiestablishmentoví aktéři sami sebe neoznačují jako „ztělesňovatele lidu“, nicméně stylizují se do pozice obětí bezprecedentního politického násilí ze strany dosavadní politické třídy a tím se připodobňují k „těm dole“, s nimiž sdílejí stejný osud. Významným nástrojem mobilizace voličů je v případě *antiestablishmentových* formací specifická podoba volebního apelu, postaveného na charismatu jednotlivých lídrů daných stran. V ideové rovině se pak *antiestablishmentové* subjekty pohybují téměř na celé ose pravolevého kontinua a pravolevá ideová diference je některými z nich často odmítána úplně (Schedler 1996, 302).

Ve vztahu *antiestablishmentových* aktérů k politickému systému označuje Schedler v návaznosti na Juana Linze jejich pozici jako *semiloajální*, což znamená, že na rozdíl od „normální“ opozice se nositelé *antiestablishmentového* apelu pohybují na rovině principiálního odmítání mnoha atributů dosavadního politického systému, avšak na druhé

---

¹¹⁰ Např. maháradžové, političtí bosové, političtí potentáti, političtí banditi, politická mafie atp. (Schedler 1996: 295).

straně nepředstavují reálné ohrožení demokratické podstaty systému, jelikož jejich útoky proti politické třídě a prostředky, jichž k sebeprosazení užívají, se principiálně nepohybují mimo mantinely demokracie (Schedler 1996: 303).

Kromě již výše uvedených empirických příkladů, jež jsou jinými autory označováni například jako *noví populisté* (Le Pen, Haider, Bossi, Perot) uvádí Schedler jakožto protagonisty *antiestablishmentového* apelu též některé činitele z prostředí latinskoamerických zemí, jako například Fernanda Collora de Mello, Alberta Fujimoriho, Carlose Menema a některé další.

Osud *antiestablishmentových* formací po jejich volebním úspěchu se dle Schedlera dá identifikovat s trojím možným scénářem: buď tyto formace změní ideovou orientaci (což je častá cesta sebezachování v rámci stranického systému), nebo se radikalizují směrem ke krajně pravicovým antidemokratickým pozicím, třetí možností je pak úplné opuštění *antiestablishmentového* apelu a asimilace s „establishmentovými“ aktéry (Schedler 1996, 304). Joost van Spanje v této souvislosti podotýká, že daň za podíl na vládnutí a ztráta získaných pozic *antiestablishmentových* stran není dána ani toliko jejich účasti ve vládě či děláním politických kompromisů v rámci sdílení moci, jako spíš aktem faktického „sebepopření“ skrze opuštění izolované pozice a přiblížení se zavedeným stranám namnoze skrze vládní účast. Tím tyto formace fakticky ztrácejí původní zdroje vlastní legitimace a v původní *antiestablishmentové* podobě zanikají (Van Spanje 2011: 627 – 628).

Organizační rámec se dotýká způsobu jejich vnitřní organizační výstavby a stupně jejich zakotvení ve společnosti s ohledem na počet členů. Vzhledem k právě značně omezené členské základně a absenci rozsáhlejší organizační struktury, spojené s územní působností a vertikální soustavou vnitrostranických orgánů hovoříme o tzv. nových elitních stranách (Klíma 2015, Poguntke, Scarrow, Webb, 2016), tedy politických formacích budovaných coby silně personalizované platformy spojené s osobností jednoho výrazného lídra, jenž ztělesňuje právě onen *antiestablishmentový* apel coby jeho ústřední nositel, jakož absencí propracovanějšího ideového a programového zakotvení sebe sama, spojeného s výše zmíněnou vágností a obecností protestního *antiestablishmentového* zacílení svého volebního apelu. Podmnožinou nových elitních stran jsou pak tzv. podnikatelské strany (business-firm parties)¹¹¹, představující fakticky podnikatelské projekty v politice, tj. skutečnost, že stranu založil jeden vlivný a zámožný podnikatel, jenž pojal politické zapojení své strany coby „pokračování svého byznysu jinými prostředky“. Manažerské řízení strany, silná centralizace

---

¹¹¹ Michal Klíma používá označení *strany – firmy* (Klíma 2015: 46).

rozhodování, podřízenost nižších složek stranické struktury centrálnímu vedení (Dalton, Wattenberg 2002), jakož i vnášení logiky zcela jiné sociální sféry než je stranická politika, tj. logiky tržně-ekonomického chování do politického rozhodování, jsou významnými definičními znaky podnikatelských stran. Společným definičním znakem je pak také absence početnější členské základny a značně omezené personální obsazení klíčových stranických postů lidmi osobně blízkými ústřednímu politickému podnikateli coby lídrovi strany, sahající až na úroveň zaměstnanecké loajality (nezřídka jde přímo o zaměstnance jeho obchodních společností a ekonomických subjektů). Do této kategorie lze v českém prostředí zařadit jak Věci veřejné, úzce spojené s podnikatelem Vítem Bártou a jeho bezpečnostní agenturou (ve své době největší v ČR), jejichž působení spadá do období let 2010 – 2013 a taktéž Babišova ANO 2011 a Okamurova Úsvitu přímé demokracie po volbách roku 2013 (Klíma 2015: 233).

Věci veřejné (VV)

Politická strana Věci veřejné byla zaregistrována v červenci roku 2002 a už na podzim tohoto roku se účastnila komunálních voleb v hlavním městě v městské části Praha 1. Jakožto komunální subjekt působila následující dvě volební období a teprve v letech 2008 – 2009 rozšířila svoji působnost na celostátní úroveň. Nejprve se na jaře 2009 zúčastnila voleb do Evropského parlamentu, ve kterých však obdržela pouze 2,4 % hlasů (www.volby.cz). Krátce po těchto volbách byl však na konci června 2009 zvolen předsedou strany známý novinář a televizní moderátor Radek John a v únoru 2010 se preference VV dostaly nad 5% hlasů. V samotných volbách do Poslanecké sněmovny na konci května 2010 získaly Věci veřejné 10,88 % hlasů a obsadili 24 mandátů v Poslanecké sněmovně. Tím započala jejich systémové relevance a období trvající do předčasných sněmovních voleb v říjnu roku 2013, které pro nás vymezuje časový úsek analýzy stupně institucionalizace VV coby relevantního aktéra českého stranického systému.

Politolog Jakub Stauber upozorňuje na skutečnost, že pro hodnocení stupně institucionalizace VV v období po volbách roku 2010 je třeba vnímat jejich předchozí vývoj a zejména pak vliv pozdějšího vrcholného představitele VV Víta Bárty, do té doby majitele největší bezpečnostní agentury v zemi ABL, jenž se po volbách roku 2010 stal poslancem a ministrem dopravy v Nečasově vládě, na vnitřní fungování a politiku strany (Stauber 2015). Z hlediska první, postojového faktoru interní dimenze, hodnotíme účast VV ve volbách druhého řádu v období let 2010 – 2013. Na podzim roku 2010 proběhly komunální a senátní volby, jichž se VV účastnily již jako vládní strana. V nich do zastupitelstev obcí, městysů a

měst postavily VV celkem 4 500 kandidátů.¹¹² Do zastupitelstev městských částí a městských obvodů pak dalších 1 293 kandidátů. Další kandidáty stavěly VV v koalicích, především s TOP 09, Stranou zelených a Volbou pro město. Celkovým počtem samostatných kandidátů se VV zdaleka nevyrovnaly čtveřici zavedených politických stran (KSČM, ODS, ČSSD a KDU-ČSL), jejichž počty kandidátů několikanásobně předčily počty VV, ale i TOP 09, která postavila skoro jednou tolik kandidátů jako VV. Věci veřejné se tak staly z pohledu srovnání s ostatními parlamentními stranami subjektem na počet postavených kandidátů suverénně nejslabším. Největší počet kandidátů postavily VV v Praze (63 do zastupitelstva hlavního města Prahy a 709 do zastupitelstev městských částí) a nejméně na Vysočině (74 kandidátů). Z hlediska volebního výsledku v první kategorii municipalit skončily VV s počtem 267 mandátů mezi politickými stranami až na osmém místě, když je kromě výše jmenovaných pěti stran předčili i Starostové a nezávislí a SNK Evropští demokraté (volby.cz). V senátních volbách 2010 postavily VV celkem 19 kandidátů z 27 obvodů, kde volby probíhaly. Do druhého kola postoupil pouze jeden a senátorem se nestal žádný (volby.cz).

V roce 2012 se VV účastnily krajských voleb, ovšem pouze v pěti krajích, konkrétně Středočeském, Jihočeském, Karlovarském, Královéhradeckém a Jihomoravském. V Ústeckém kraji se VV účastnily voleb v koalici s hnutím Nespokojení občané! (NO!). Ve všech případech kandidátky nepřekročily potřebný pětiprocentní práh pro vstup do krajského zastupitelstva a ve všech případech získaly samostatné kandidátky VV počty hlasů pod hranicí jednoho procenta. Nejúspěšnější byla zmíněná koaliční kandidátka v Ústeckém kraji, která obdržela 1,93 % hlasů (volby.cz, Stauber 2015, 139). Do senátních voleb na podzim 2012 postavily VV ze 27 obvodů pouze 7 kandidátů a ani jeden nepostoupil ani do druhého kola voleb (volby.cz).

Neschopnost VV postavit kandidátky ve všech krajích a kandidáty ve všech senátních obvodech v těchto volbách je dokladem nejen nízkého stupně institucionalizace strany dle prvního indikátoru, nýbrž taktéž postupné ztráty relevance, k níž začalo docházet po zásadním rozkolu v poslaneckém klubu VV na jaře roku 2012 a následném odchodu „zbytku“ poslanců VV do opozice.

Druhým faktorem je postojový aspekt interní dimenze, jenž je spojen s otázkou financování dané politické strany. Analýzu finančních zdrojů VV provádí ve svém pojednání sám Jakub Stauber a upozorňuje na důležitou skutečnost spojenou se stranickým financováním ještě v období před vstupem strany do Poslanecké sněmovny, tj. na silnou

---

¹¹² Jakub Stauber upozorňuje, že z tohoto počtu bylo celkem 1 364 členů VV (Stauber 2015: 139).

osobní provazbu mezi vedením VV a podnikatelem Vítem Bártou, majitelem bezpečnostní agentury ABL. Zatímco před nástupem Bárty do pozice ústředního donora VV se částky, s nimiž strana hospodařila, pohybovaly v řádu jednotek milionů korun a významně byly posilovány především čerpáním půjček a úvěrů, v roce 2009 začaly být stranické finance významně posilovány právě dary, poskytnutými tzv. *Klubem angažovaných podnikatelů*, v jehož řadách figurovali pozdější významní představitelé VV. Vedle Víta Bárty to byli především Kamil Jankovský, Michal Babák a Lukáš Semerák. Tito podnikatelé poskytli straně v roce 2009 téměř 10 milionů korun (celkem 9 400 tisíc Kč), které činily celkem 84% všech darů poskytnutých straně v daném roce a celkem 72 % celkových ročních příjmů VV (Jarmara 2011: 69, Stauber 2015: 140). V následujícím roce 2010 získaly VV parlamentní zastoupení a stranické financování tak bylo významně posíleno příjmy ze státního rozpočtu na činnost a na úhradu volebních nákladů. V následujících letech pak došlo k omezení poskytování finančních darů straně v takovém rozsahu, že se VV staly prakticky finančně závislými na příjmech ze státního rozpočtu a tudíž i na držbě poslaneckých mandátů (Stauber 2015: 141). Těto závislosti odpovídá i skutečnost, že krátce po ztrátě parlamentního zastoupení VV ve volbách roku 2013 a neúspěchu strany ve volbách druhého řádu v následujícím roce se již v létě 2015 politická strana Věci veřejné transformovala na spolek (Just, Charvát 2016). Finanční závislost nejprve na jednom silném sponzorovi ze soukromého sektoru a posléze po zisku poslaneckých mandátů na veřejných zdrojích je dokladem velmi slabého stupně institucionalizace a navíc, jak upozorňuje i Jakub Stauber, postupné deinstitucionalizace strany ještě v době její systémové relevance dle druhého indikátoru.

Třetí faktor, tj. strukturální aspekt externí dimenze je spojen s otázkou velikostí členské základny a také její autonomie na vnějších aktérech, poskytujících jí zdroj legitimacy. Počet členů VV se v čase měnil v závislosti na postavení strany v systému. V období jejich omezené působnosti na komunální úrovni na Praze 1 čítala strana maximálně desítky členů. S postupným rozšiřováním působnosti na celostátní úroveň se počet členů zvýšil na 500 roku 2009 a následně po zisku sněmovního zastoupení a následné vládní účasti v následujícím roce stoupl na 1 700 členů. V roce 2011, kdy vypukl skandál s podplácením poslanců VV ministrem Vítem Bártou, počet členů začal opět klesat a jejich úbytek byl poté umocněn rozkladem poslaneckého klubu VV a deklarovaným odchodem do parlamentní opozice ze strany vedení VV na jaře roku 2012. Jakub Stauber uvádí, že podle vyjádření tiskové mluvčí VV dosahoval před předčasnými sněmovními volbami roku 2013 počet členů výše 843 lidí. Vedle oficiálních členů však VV vytvořili síť registrovaných příznivců (tzv. Věčkařů), které se v duchu své programové priority zavádění prvků přímé demokracie snažili mobilizovat

skrze systém vnitrostranických referend. Hlasování o klíčových programových tématech mělo probíhat prostřednictvím internetového rozhraní. Součástí vlivu registrovaných příznivců na politiku strany mělo být i ovlivnění volby vedení strany skrze elektronické hlasování o postu předsedy a místopředsedů VV, kdy po proběhnutí volby mělo dojít k následnému potvrzení vybraného kandidáta ve funkci skrze hlasování členů strany na sjezdu. Takto byl také v roce 2011 potvrzen ve funkci dosavadní předseda VV Radek John. Mezi lety 2009 – 2013 proběhlo celkem 135 vnitrostranických referend, přičemž 80 z nich proběhlo již do konce roku 2009 a jejich smyslem bylo dotváření ideové a programové profilace strany. V referendech byly také odmítnuty dva záměry stranického vedení: v lednu 2010 změna názvu strany na „Věci veřejné s Radkem Johnem“ a na jaře 2010 ukončení činnosti tzv. sociálně-intervenčních hlídek na pražských ulicích coby součásti předvolební kampaně strany (Stauber 2015, 143). Počet vypisovaných referend postupně klesal a vrcholní představitelé strany postupně identifikovali nejslabší místo celého systému registrovaných příznivců, tj. možnost zapojení členů a příznivců i dalších politických stran a tím i možnost přímého ovlivnění výsledků vnitrostranického hlasování VV v jejich prospěch (Stauber 2015, 143). Celkově lze konstatovat, že při počtu členů nepřesahujícím dva tisíce ani v období parlamentního zastoupení a vládní účasti VV v letech 2010 – 2012 patří Věci veřejné dle druhého indikátoru mezi nejméně institucionalizované politické strany v ČR, které kdy získaly relevantní pozici v českém stranickém systému. S otázkou míry autonomie členské základny a personálního obsazení vedení VV souvisí i otázka závislosti strany na bezpečnostní agentuře ABL. Na jaře 2011 vypuknuvší skandál odhalil Bártovu motivaci vstoupit do politiky kvůli zajištění přístupu k veřejným zakázkám pro svou bezpečnostní agenturu, ke kterým v minulosti neměl přístup.¹¹³ Část personálního obsazení vedení strany poté pokryl zaměstnanci své bezpečnostní agentury, jejíž vlastnictví po vstupu do politiky převedl na svého bratra. Mezi zaměstnance agentury v minulosti patřili ministři Nečasovy vlády Josef Dobeš a Kamil Jankovský či poslanci Michal Babák a David Kádner. Druhou část stranického vedení však tvořili členové a členky, kteří vedli VV již v době jejich předchozího mimoparlamentního a ryze komunálního působení. Do této kategorie politiků patřila i pozdější Bártova manželka Kateřina Klasnová či vicepremiérka Nečasovy vlády Karolína Peake. Intervence ABL a Klubu angažovaných podnikatelů do chodu strany od roku 2009 tak sice znamenala zásadní posun pozice strany z hlediska disponibilních finančních

---

¹¹³ Srov. *Bárta šel do politiky kvůli zakázkám, vyplývá z jeho tajného plánu*, iDnes.cz 7.4.2011, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/barta-byznys-politika-veci-verejne-dum-domaci.aspx?c=A110407_194147_domaci_cem (cit. 27. 9. 2018)

prostředků i know-how z hlediska politického marketingu, avšak nelze tvrdit, že by samotná členská základna vyrůstala z prostředí ABL, která by fungovala jako vnější patron strany, legitimizující její činnost bezzbytku (Stauber 2015: 146). Absence vnější legitimacy VV ze strany ABL je pak spojena s omezenou ochotou především poslanců VV vykazovat vyšší stupeň loajality vůči samotnému Vítu Bártovi. Právě neochota některých poslanců Bártu poslouchat vedla ke snaze vynutit si jejich loajalitu úplatky a nakonec bezprostředně zapříčinila rozklad poslaneckého klubu VV, o čemž se ještě zmíníme níže.

Konečně čtvrtý, postojový faktor externí dimenze úzce souvisí s přítomností strany v médiích a absencí vnitrostranických štěpení. VV se staly mediálně viditelnou stranou teprve na přelomu let 2009/2010, a to ze dvou hlavních důvodů: jednak v jejich čele stanula mediálně známá osobnost novináře Radka Johna, jehož přímý přístup do médií úzce souvisel s jeho předchozím působením moderátora komerční televize. Druhým faktorem pak byla zvýšená mobilizace potenciálních příznivců skrze masivní předvolební kampaň, silně využívající tradičních nástrojů politického marketingu protestních antiestablishmentových stran, tj. prvků negativní kampaně.¹¹⁴ Díky zvýšené poptávce veřejnosti po tomto typu volebního apelu překročily voličské preference VV v předvolebních průzkumech v únoru 2010 poprvé hranici 5% a postupně se zvyšovaly až do květnových voleb. Z tohoto důvodu poskytla zejména veřejnoprávní média poměrně masivní prostor prezentaci předsedy strany Radka Johna i lídrů v jednotlivých krajích v předvolebních debatách. Po zisku parlamentního zastoupení a následně i vládní účasti v létě roku 2010 byla v následujících letech mediální prezentace VV přímo úměrná této jejich zásadní politické roli. Mediální prezentace VV začala postupně slábnout po jejich oficiálně deklarovaném odchodu do opozice na jaře roku 2012. Zcela zmizeli z mediální scény potom v létě roku 2013 po samorozpuštění Poslanecké sněmovny a vypsání předčasných voleb, v nichž již VV nekandidovaly, byť média naposledy obrátila pozornost na někdejšího předsedu VV Víta Bártu v souvislosti s jeho později neúspěšnou kandidaturou do Poslanecké sněmovny na kandidátce Okamurova hnutí Úsvit přímé demokracie coby lídra v Plzeňském kraji a naposledy se pozastavila po volbách nad skutečností, že mezi zvolenými poslanci Úsvitu byli zastoupeni hned tři členové VV: David Kádner, Jiří Štětina a Olga Havlová (www.volby.cz).

Ve věci vnitrostranických štěpení představují VV na české politické scéně zcela ojedinělý příklad faktického rozkladu politické strany v době jejího parlamentního zastoupení.

---

¹¹⁴ Mezi ústřední symbol negativní antiestablishmentově zacílené kampaně VV před volbami do Poslanecké sněmovny roku 2010 patřila vizualizace tématu „vyžeňme dinosaury“, spojená s grafickým znázorněním dinosaura přeškrtnutého zákazovou dopravní značkou (srov. Balík 2010).

Jak jsme již uvedli výše, odhalení Víta Bárty coby politického podnikatele a „provozovatele“ VV coby „politické divize“ vlastní bezpečnostní agentury v zájmu jejího přístupu k veřejným zakázkám vedl na jaře 2011 k prvnímu rozkolu v poslaneckém klubu VV, kdy jej opustili poslanci Kristýna Kočí, Jaroslav Škárka a Stanislav Huml. Posléze vyplynula na povrch Bártova snaha získat zpět jejich loajalitu skrze úplatky v podobě finanční hotovosti, kterou jim měl Bárta předávat v obálce.¹¹⁵ Krátce po vypuknutí skandálu s údajným uplácením poslanců byl zveřejněn článek Jaroslava Kmenty v MF Dnes, jenž odhaloval Bártovu podnikatelsko-politickou strategii. Skandál posléze vedl k Bártově rezignaci na post ministra dopravy a nakonec i odchodu předsedy VV a Radka Johna z postu ministra vnitra a posléze i z vlády.¹¹⁶ Změna personálního obsazení ministrů Nečasovy vlády, nominovaných VV, nebyla nepodstatná z hlediska pozdějšího rozkolu v poslaneckém klubu VV. Na jaře roku 2012 totiž oznámila vicepremiérka pro boj s korupcí Karolína Peake, že odchází z VV a následně založila novou stranu LIDEM (název odvozen od slov liberální demokraté). Podporu jí vyslovili i další poslanci VV Viktor Paggio, Lenka Andrášová, Jana Suchá, Dagmar Navrátilová, Jiří Rusnok.¹¹⁷ Novou stranu Karolíny Peake podpořili i dva další ministři původně za VV: Pavel Dobeš a Kamil Jankovský. Řady VV posléze opustili i další tři poslanci Otto Chaloupka, Michal Babák a Jana Drastichová, kteří založili novou stranu Republika (Stauber 2015: 148). Tyto secese poslanců a vznik nových politických subjektů založených dosavadními politiky VV vedl k tomu, že před rozpuštěním Poslanecké sněmovny v srpnu 2013 čítal původně čtyřiaadvacetičlenný poslanecký klub VV pouze jedenáct poslanců (www.psp.cz). Personální rozklad VV pak vedení strany v čele s Vítem Bártou, který v únoru 2013 nahradil na postu předsedy Radka Johna, že rozhodlo o neúčasti strany v předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013. Šest jejich členů pak v nich stanulo na kandidátkách Úsvitů přímé demokracie Tomia Okamury (volby.cz).

Celkově lze konstatovat, že VV dle všech faktorů a v rámci všech indikátorů institucionalizace politických stran působí jako nejméně institucionalizovaná politická strana v rámci českého stranického systému ve sledovaném období. Příčin tohoto zjištění lze identifikovat celou řadu, avšak nejdůležitější je skutečnost, že strana se coby relevantní aktér

---

¹¹⁵ Srov. *Bártův řidič: přivezl jsem do restaurace obálku, nevím, co v ní bylo*, Novinky.cz 6. 3. 2012, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/domaci/261067-bartuv-ridic-privezl-jsem-do-restaurace-obalku-nevim-co-v-ni-bylo.html> (cit. 27. 9. 2018)

¹¹⁶ John nejprve 21. 4. 2011 rezignoval na post ministra vnitra a posléze 11.5.2011 oznámil svůj odchod i z postu místopředsedy vlády. Srov. *Radek John odchází z vlády, koalice ale bude pokračovat*, Dostupné online In: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/radek-john-odchazi-z-vlady-koalice-ale-bude-pokracovat_201105112342_imanour (cit. 27. 9. 2018)

¹¹⁷ *S Peake odchází z VV i další poslanci. Kolik jich potřebuje k udržení vlády?*, iHNed.cz 17. 4. 2012, Dostupné online In: <https://ihned.cz/c1-55470840-s-peake-odchazi-z-vv-i-dalsi-poslanci-kolik-jich-po-> (cit. 27. 9. 2018)

stranického systému ustavila bez jasné ideové a programové profilace jako ryze protestní antiestablishmentový subjekt, jenž byl navíc (možná i pro mnohé její zvolené poslance) skrytě řízen majitelem bezpečnostní agentury ABL Vítem Bártou jako její „politická divize“. Malý počet členů a nevyvinutost vnitřních rozhodovacích mechanismů, stejně jako jejich velmi nestandardní úprava (hlasování registrovaných příznivců v referendech) vedly k vypovězení loajality řady poslanců a vlivných politiků strany Vítu Bártovi a četným stranickým secesím, které vedly k faktickému rozkladu původního poslaneckého klubu VV, vzešlého z voleb v roce 2010 a posléze i marginalizaci strany samotné, spojené s poklesem jejích preferencí pod 5% hranici a nakonec neúčast v předčasných sněmovních volbách v říjnu 2013, ztrátu systémové relevance VV.

Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury

Politické hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury vzniklo v červnu 2013 jako subjekt založený tehdejším nezávislým senátorem Tomiem Okamurou, s jehož jménem bylo od samého počátku úzce spojeno. V následných předčasných volbách do Poslanecké sněmovny poté získalo 6,88 % hlasů a obsadilo 14 mandátů v Poslanecké sněmovně. Ideová profilace hnutí od počátku sledovala podobnou filozofii jako v případě Věcí veřejných¹¹⁸, tj. především téma antiestablishmentového vymezení se vůči tradičním politickým stranám a důraz na zavádění prvků přímé demokracie. V detailech byl tento cíl koncipován jako poměrně zásadní institucionální proměna celého politického systému ČR. Zejména v rétorice lídra Tomia Okamury pak byla již v předvolebním období zřetelná i nacionálně-populistická linie, mířící k požadavku na udržení kulturní i etnické homogenity české společnosti a odmítání konceptů multikulturalismu a otevřené společnosti. Tento akcent pak v politice hnutí postupně posiloval v rámci parlamentního působení a vyústil v srpnu 2015 ke změně názvu hnutí na Úsvit – Národní koalice. To však stranu již opustil zakladatel Tomio Okamura, který spolu s několika dalšími poslanci Úsvitu založil novou stranu Svoboda a přímá demokracie (SPD). Předsedou Úsvitu – Národní koalice byl poté vysloužilý armádní důstojník a válečný veterán Miroslav Lidinský. Po celé volební období 2013 – 2018 působil Úsvit coby opoziční subjekt vůči vládě Bohuslava Sobotky. V následných volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2017 již hnutí Úsvit nekandidovalo a svojí činnost posléze definitivně ukončilo v březnu roku 2018.

---

¹¹⁸ Jak již bylo výše uvedeno, pět členů a bývalých poslanců VV stálo na kandidátkách Úsvitu přímé demokracie Tomia Okamury ve sněmovních volbách roku 2013 a tři z nich získali v barvách této strany poslanecký mandát.

První, strukturální aspekt interní dimenze souvisí se schopností politické strany postavit kandidáty ve všech typech voleb. Relevantní pozice strany Úsvit v rámci českého stranického systému čítá období mezi volbami do Poslanecké sněmovny v letech 2013 a 2017. V tomto mezidobí proběhly všechny typy voleb, v nichž kandidují politické strany. Prvními byly volby do Evropského parlamentu v květnu roku 2014. V nich Úsvit postavil vlastní samostatnou kandidátku čítající plný počet 21 kandidátů, avšak obdržel pouze 3,12 % hlasů a žádný jeho zástupce v Evropském parlamentu neusednul. Jiná situace již byla na podzim roku 2014 ve volbách senátních a komunálních. Do senátních voleb postavil Úsvit celkem 10 kandidátů ze 27 obvodů, což lze považovat za počet dosti nízký. V komunálních volbách postavil Úsvit ve volbách do zastupitelstev měst, městysů a obcí celkem 1 273 kandidátů, což bylo nejen řádově o více než deset tisíc kandidátů méně než u čtyř tradičních zavedených stran (KSČM, ČSSD, KDU-ČSL a ODS), ale zároveň o jednotky tisíc méně než ostatní nové relevantní strany (ANO 2011, TOP 09) a o stovky méně než některé mimoparlamentní strany (Strana svobodných občanů, Nezávislí, SNK Evropští demokraté, Starostové a osobnosti pro Moravu). Podobný poměr pak byl i do zastupitelstev městských částí a městských obvodů, do kterých postavil celkem 300 kandidátů. Z hlediska volebních výsledků pak v první kategorii obsadil Úsvit pouze 53 zastupitelských mandátů a zaostal tak i za některými čistě regionálními či lokálními stranami (Starostové a osobnosti pro Moravu, Starostové pro Liberecký kraj, Moravané). Nejvíce kandidátů postavil Úsvit ve Zlínském kraji (celkem 217), nejméně v Plzeňském a Královéhradeckém kraji (pouhých 9 kandidátů). Takto nízký počet postavených kandidátů do komunálních voleb i úspěšnost zvolených zastupitelů na kandidátkách Úsvitu svědčila o nízké institucionalizaci hnutí, avšak taktéž dosvědčovala jeho postupný ústup z relevantních pozic, neboť v druhé polovině roku 2014 se Úsvit již kontinuálně pohyboval v průzkumech voličských preferencí pod pětiprocentní hranicí.¹¹⁹ O dva roky později, na podzim roku 2016 se konaly volby do krajských zastupitelstev. Strana Úsvit – Národní koalice v nich postavila kandidátky ve všech volebních krajích, avšak nikde nepřekročila hranici 2% hlasů a zcela v nich propadla. To však bylo již v době, kdy členem strany nebyl její zakladatel Tomio Okamura a jeho nejbližší političtí spojenci. V následujících sněmovních volbách v říjnu 2017 již Úsvit vůbec nekandidoval (www.volby.cz). Druhý, postojový aspekt interní dimenze, je spojen se stranickým financováním. V tomto směru představuje hnutí Úsvit zcela specifický případ nestandardních jevů spojených

---

¹¹⁹ Např. ve volebním modelu agentury CVVM v září 2014, tj. měsíc před komunálními volbami, obdržel Úsvit – Národní koalice pouze 1,5% preferencí. Srov. online zde: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1786/f9/pv140924.pdf (cit. 30. 9. 2018)

s financováním politické strany. V roce svého vzniku hnutí Úsvit rovněž uspělo ve sněmovních volbách a obdrželo tak od státu příspěvek 42,3 mil. Kč na úhradu volebních nákladů a dalších 10,8 mil. Kč na činnost. V následujícím volebním období pak měl celkový příjem hnutí od státu činit částku v celkové výši 122 mil. Kč.¹²⁰ Státní zdroj financování hnutí byl přítom ve výročních zprávách jediný přiznaný. Daleko větší pozornost však budila výdajová stránka hospodaření hnutí Úsvit. Ze smluv, které strana uzavřela na samém začátku své existence bylo zřejmé, že z hlediska výdajů je strana poněkud monotypově vázána na mediální poradenské služby, které jí měly zprostředkovávat firmy ATM, 10 Minutes a Celsius. Tyto dvě firmy měly v průběhu čtyř let od hnutí získat celkem 116 – 118 mil. Kč, přičemž u prvních dvou, které měly obdržet částku 46 mil. Kč, figuroval jako jednatel sám předseda hnutí Tomio Okamura.¹²¹ Vlastníkem třetí firmy pak byl zakladatel Úsvitu, advokát Josef Pisak. Jeho firma měla obdržet celkem 70 mil. Kč. Poté, co mediální zájem o tyto výdaje vyvolal podezření z toho, že Tomio Okamura ve dvojediné pozici dodavatele a zároveň odběratele fakticky tuneluje svoje hnutí, vrátil Okamura již vyplacené čtyři miliony korun na účet hnutí a následně vypukl spor mezi ním a některými dalšími poslanci strany, který přímo vedl k rozkolu uvnitř hnutí Úsvit na jaře roku 2015 a odchodu Tomia Okamury z hnutí, které sám založil.¹²²

S výrazně netransparentním modelem financování Úsvitu a vázanosti z hlediska příjmů i výdajů dominantně na předsedu hnutí souvisí i kritérium třetího, strukturálního aspektu externí dimenze, kterým je výše členské základny. Hnutí Úsvit totiž mělo v prvních dvou letech existence stabilní číslo počtu členů, kterých bylo pouhých devět. Úsvit tak paradoxně disponoval více poslanci než samotnými členy. Po rozkolu v hnutí a odchodu Tomia Okamury a jeho spojenců ze strany byl uvolněn přístup nových členů, avšak jejich celkový počet zřejmě nepřesáhl desítky až stovky. K pokusu o externí posílení pozic hnutí došlo na přelomu let 2015/2016 skrze spojení hnutí Úsvit s Blokem proti islámu Martina Konvičky, které vedlo k přejmenování hnutí na Úsvit s Blokem proti islámu, přičemž entomolog a předák Martin Konvička byl označen za „superlídra“ strany pro podzimní

---

¹²⁰ Srov. *Smlouvy ukázaly, jak chtěl Okamura zatočit s penězi Úsvitu. 46 milionů mělo jít přímo jemu*, Info.cz 12.2.2018. Dostupné online In: <https://www.info.cz/cesko/smlouvy-ukazaly-jak-chtel-okamura-zatocit-s-penezi-uvitu-46-milionu-melo-jit-primo-jemu-24022.html> (cit. 2. 11. 2018)

¹²¹ Tomio Okamura dokonce podepsal sám se sebou dodavatelské smlouvy, kde figuroval jako statutární orgán strany a zároveň jako zástupce dodavatele. Srov. Tamtéž

¹²² Okamura byl následně žádán členy hnutí, aby vrátil i zbývajících 760 tisíc korun. Následně bylo představiteli hnutí na Okamuru podáno trestní oznámení. Záležitost však byla později odložena. Srov. *Úsvit prošel faktury. At Okamura vrátí 760 tisíc, žádají spolustraníci*, Lidovky.cz 24.3.2015, Dostupné online In: https://www.lidovky.cz/domov/ucetnictvi-hnuti-uvit-tomio-okamura.A150324_104358_ln_domov_ele (cit. 2. 11. 2018)

krajské a senátní volby v roce 2016.¹²³ Již po dvou měsících, v dubnu 2016 však Blok proti islámu vypověděl spolupráci s Úsvitem¹²⁴ a ten se pak vrátil k původnímu názvu: Úsvit – Národní koalice. Další perioda existence hnutí je už spojena s jeho postupnou absolutní marginalizací, spojenou se ztrátou systémové relevance.

Konečně čtvrtý, postojový faktor externí dimenze úzce souvisí s přítomností strany v médiích a absencí vnitrostranických štěpení. Zde je nutno podotknout, že pro medializaci postavení Úsvitu coby potenciálně relevantní strany ještě před předčasnými sněmovními volbami v říjnu 2013 hrála roli skutečnost, že stranu založil nezávislý senátor a již před vstupem do politiky mediálně známý podnikatel Tomio Okamura. Výrazná personalizace strany v osobě lídra, navíc v samém začátku existence stvrzená v samotném názvu hnutí, je charakteristická i pro další mediální přítomnost Úsvitu již v období jeho parlamentního zastoupení. Tomio Okamura byl i v následném roce a půl nejvýraznější mediální tváří Úsvitu, přičemž mírně se mu dorovnali jen další dva poslanci, předseda poslaneckého klubu Radim Fiala a poslanec Marek Černocho. Po rozkolu ve straně a odchodu skupiny kolem Tomia Okamury (do které patřil i zmíněný Radim Fiala) došlo v Úsvitu k přeskupení personálních poměrů a nejviditelnější tváří a mediálním mluvčím strany se stal právě poslanec Marek Černocho. Po spojení strany s Blokem proti islámu ho začal doplňovat právě jeho předák Martin Konvička. I po následném rozchodu Úsvitu s Blokem proti islámu však zůstal nejvýraznější tváří strany právě Marek Černocho s ohledem na svojí přítomnost v poslanecké lavici. Naopak předseda strany Miroslav Lidinský poslancem nebyl a v médiích se objevoval zřídka. Černocho však z Úsvitu v červnu 2017 odešel, což bylo již v době jeho faktické ztráty systémové relevance a jeho další absence jedné známé tváře, která by přitahovala mediální pozornost, byla spojena s marginalizací strany, spojenou s faktem, že Úsvit již v říjnových sněmovních volbách roku 2017 nekandidoval.¹²⁵

Pokud jde o otázku vnitrostranických štěpení, tak autokratické řízení strany Tomiem Okamurou a jeho následná secese po rozkolu ve straně na jaře 2017, jakož i vznik nové strany SPD, která po následných volbách v říjnu 2017 Úsvit fakticky nahradila v jeho systémovém postavení, se dají označit za faktickou závislost strany na svém zakladateli Tomio Okamurovi

---

¹²³ Srov. *Úsvit znovu mění název, bude z něj Úsvit s Blokem proti islámu*, Dostupné online In: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1701292-usvit-znovu-meni-nazev-bude-z-nej-usvit-s-blokem-proti-islam> (cit. 3. 11. 2018)

¹²⁴ Srov. *Blok proti islámu vypověděl smlouvu s Úsvitem, nejdneji feroově, řekl Konvička*, Aktuálně.cz 25. 4. 2016, Dostupné online In: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/blok-proti-islam-vypovedel-smlouvu-s-usvitem-nejdneji-fero/r~2f0b5b120ab11e6a2e00025900fea04/?redirected=1543944086> (ověřeno 3. 11. 2018)

¹²⁵ Srov. *Černocho opouští potápějící se Úsvit. Nechce být spojován s extrémisty*, iDnes.cz 7. 6. 2017, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/poslanec-cernoch-opousti-usvit-d3h-/domaci.aspx?c=A170607_140402_domaci_kop (cit. 3. 11. 2018)

a jeho osobní publicitě a charismatu. Rozkol ve straně pocházel z nespokojenosti velké části poslaneckého klubu Úsvitu se způsobem řízení ze strany předsedy a hospodařením strany, znamenajícím faktické zneužívání stranických prostředků pro předsedův byznys. Odchod části poslanců v čele s Tomiem Okamurou z hnutí a vytvoření nového subjektu SPD na jaře 2015 znamenalo faktické rozštěpení Úsvitu, představující počátek jeho následného zániku. Ze strany však později odešla i značná část dalších poslanců. Důvodem jejich odchodu byly paradoxně i kritické hlasy pro přílišné propojení s podle nich extrémistickými skupinami.¹²⁶ Na samém konci volebního období na podzim 2017 tak v řadách poslaneckého klubu Úsvitu zůstalo ze 14 zvolených poslanců roku 2013 pouhých pět poslanců (www.psp.cz), a to někteří navíc již stranu stejně opustili (jako např. již zmíněný Marek Černošič), nebo jejími členy nikdy nebyli. Přítomnost vnitrostranického rozkolu a secesí jednotlivců tak v případě Úsvitu znamená přímou příčinu vnitřní krize ve straně a ztrátu její systémové relevance.

Celkově lze konstatovat, ve všech sledovaných aspektech patří hnutí Úsvit mezi nejméně institucionalizované subjekty, které kdy v českém stranickém systému dosáhly relevantního zastoupení. Jak jeho přílišná centralizace a neschopnost rozšířit vlastní působnost v regionech a na nižších úrovních vládnutí, kontroverze kolem stranického financování a nakládání z prostředky strany, představující fakticky politický byznys předsedy hnutí, úplná absence početné členské základny a v neposlední řadě i četné vnitřní rozkoly ve straně a její faktické rozštěpení představují ukazatele mimořádně nízkého stupně institucionalizace strany, která ovlivnila z dlouhodobého hlediska její systémové postavení.

ANO 2011

Hnutí ANO 2011 vzniklo coby politická strana na jaře roku 2012 a navázalo na občanskou iniciativu s názvem Akce nespokojených občanů, kterou rok předtím založil miliardář, velkopodnikatel a majitel firmy Agrofert Andrej Babiš. Systémové relevance dosáhlo již v předčasných volbách v říjnu roku 2013, kdy obdrželo 18,65 % hlasů a skončilo tak na druhém místě v pořadí se ziskem 47 poslaneckých mandátů. Vstupem do Sobotkovy vlády coby koaliční strana v lednu roku 2014 pak započal vzestup preferencí Babišova hnutí, měřitelný jak volebními modely, tak výsledky voleb druhého řádu. V následujících volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2017 pak hnutí ANO zvítězilo se ziskem 29,64 % hlasů (volby.cz).

---

¹²⁶ S podobným argumentem odešel v září 2015 z Úsvitu poslanec Petr Adam poté, co strana vyhlásila spojení s Blokem proti islámu. Srov. *Za Konvičku jsem zvolen nebyl, řekl poslanec Adam po odchodu z Úsvitu*, Novinky.cz 15. 9. 2015, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/domaci/380678-za-konvicku-jsem-zvolen-nebyl-rekl-poslanec-adam-po-odchodu-z-usvitu.html> (cit. 3. 11. 2018)

Z hlediska typologie politické strany se ANO 2011 bezesporu řadí do kategorie podnikatelské strany či strany-firmy (Klíma 2015, Kopeček, Svačinová 2015, Charvát, Just 2016). Základní charakteristika hnutí ANO je spojena především s ústřední rolí zakladatele a zatím jediného předsedy hnutí Andreje Babiše, s jehož politickým působením a jeho podnikatelskými zájmy je hnutí úzce spojeno. Zejména finanční zdroje, materiální zázemí a částečně i personální základna vedoucích postů v hnutí je generována skrze ekonomický konglomerát Babišova holdingu, obsahujícího více než dvě stě firem (Kopeček, Svačinová 2015). Babiš ohlásil svůj vstup do politiky v situaci, kdy již patřil mezi nejbohatší občany ČR a jeho firmy zaujímaly dominantní postavení na trhu, zejména v zemědělské prvovýrobě, potravinářském a zpracovatelském průmyslu. V červnu 2013 navíc Babiš koupil vydavatelský dům MAFRA, vydávající přední česká tištěná periodika MF Dnes a Lidové noviny. Hnutí ANO je podřízeno vůli svého předsedy nejen z hlediska vnitřního rozhodování, ale i z pohledu politických kroků v rámci legislativního a exekutivního působení. Babiš vystupuje doslova coby „majitel“ hnutí, pro jehož vůli nemůže být v jeho orgánech nic prosazeno. Souvisí s tím nižší míra autonomie rozhodování územních článků hnutí i řadových poslanců v rámci poslaneckého klubu ANO, jakož kompetence sněmu hnutí ve vztahu k rozhodnutím volených nejvyšších orgánů ANO mezi sněmy (Kopeček, Svačinová 2015). Andrej Babiš dosud nikdy neměl protikandidáta na post předsedy hnutí ANO a jeho volba na sněmech v letech 2015 a 2017 měla vždy charakter spíše téměř jednomyslného jmenování. Pozice hnutí ANO je však bezprecedentní z hlediska výše volební podpory v příslušném období ve volbách prvního i druhého řádu a taktéž z hlediska vlivu přítomnosti hnutí na vzorce interakcí mezi aktéry v rámci systémového mechanismu. Nástup Babišova ANO 2011 znamenal zásadní systémovou proměnu v podobě konce dominance dvou nejsilnějších stran ČSSD a ODS v rámci českého stranického systému.

Jak vnitřní organizační principy, tak systémové postavení významným způsobem ovlivňují stupeň institucionalizace hnutí ANO dle námi sledovaných faktorů.

První, strukturální aspekt interní dimenze se vztahuje k schopnosti hnutí ANO účastnit se všech typů voleb. Ve sledovaném období systémové relevance hnutí ANO, tedy mezi lety 2013 a 2017 se ANO 2011 účastnilo všech typů voleb. Nutno podtrhnout, že v období mezi volbami do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 a 2017 proběhly všechny typy voleb s výjimkou prezidentských, které však s ohledem na nevyhnutelnou personalizaci volby tvoří specifický případ. Hnutí ANO 2011 se v tomto období nejen všech voleb účastnilo, ale dokonce ve všech i uspělo a obsadilo v daných volených orgánech příslušné mandáty. Počínaje volbami do Evropského parlamentu na jaře roku 2014, přes komunální volby na

podzim téhož roku ve třech největších městech ČR až po krajské volby v říjnu 2016, v nichž ANO zvítězilo celkem v devíti krajích, pak volby znamenaly vítězství Babišova hnutí. Z hlediska ukazatelů institucionalizace jsou nejdůležitější především volby komunální a schopnost dané strany postavit kandidátky nejen ve městech, ale v menších obcích ve venkovských regionech. V komunálních volbách v říjnu 2014 postavilo hnutí ANO 2011 celkem 7 063 kandidátů, což byl pátý největší počet mezi politickými stranami. ANO 2011 se tak umístilo těsně za čtyřmi dlouhodobě nejsilnějšími tradičními stranami (KSČM, ČSSD, KDU-ČSL a ODS) a v kategorii voleb do zastupitelstev obcí, městysů a měst předčilo počtem kandidátů i další dvě relevantní strany (TOP 09 a Úsvit). Podobnou pozici zaujalo ANO 2011 i ve volbách do zastupitelstev městských částí a městských obvodů, do kterých postavilo celkem 1 624 kandidátů. Nejvíce kandidátů v prvně jmenované kategorii postavilo ANO 2011 ve Středočeském kraji (1038 kandidátů) a nejméně v Karlovarském kraji (250 kandidátů). Z hlediska procentuálního podílu kandidátů ANO však byla nejúspěšnější Praha (6,98 % kandidátů) a nejhorší Vysočina (2,36 % kandidátů). Do zastupitelstev obcí, městysů a měst pak bylo v samotných volbách zvoleno 1 256 zástupců ANO, což znamenalo šesté místo v pořadí politických stran a v kategorii zastupitelstev městských částí a městských obvodů dokonce druhé místo za ODS pouze o jediný mandát (celkem 344 zvolených zastupitelů za ANO 2011) (volby.cz).

Lze konstatovat, že celkové počty postavených kandidátek a výrazná převaha jejich zastoupení především na úrovni středně velkých a velkých měst a jejich městských částí svědčí o nižším stupni institucionalizace hnutí ANO 2011 oproti čtyřem tradičním politickým stranám, ale naopak oproti ostatním vykazovalo Babišovo hnutí vyšší schopnost generovat kandidátní listiny i ve větším počtu menších sídel, čemuž odpovídají i absolutní zisky mandátů na úrovni všech zastupitelstev.

Druhý, postojový aspekt interní dimenze je spojen se stranickým financováním. V prvním roce existence ANO 2011 činily celkové příjmy hnutí celkem 64 058 064 Kč, z toho na darech a dědictví získalo ANO celých 63 981 964 Kč. Na členských příspěvcích pouhých 75 801 Kč. Zakladatel a předseda hnutí Andrej Babiš daroval ANO v roce 2012 celkem 28 milionů korun coby fyzická osoba. Dary od dalších fyzických osob se pak pohybovaly již v řádu jednotek tisíc či pouhých stovek korun. Milion korun poskytl ANO 2011 též karlovarský podnikatel a majitel společnosti Hopi Holding František Piškanin. Dalšími významnými dárci pak byly právnické osoby, firmy sdružené v Babišově holdingu Agrofert: DEZA, a.s. - 10 milionů korun, Lovochemie, a.s. – 6 milionů korun, PRECHEZA, a.s. – 6

miliónů korun, Synthesia, a.s. – 3 miliony korun, Fatra, a.s – 3 miliony korun a PM Oil, s.r.o - 1 milion korun. Jeden milion korun pak poskytla i pražská firma podnikatele Zdeňka Říčaře R SPOL. S.R.O. (Výroční finanční zpráva hnutí ANO 2011 za rok 2012). Z uvedených čísel je navýsost patrné, že hnutí ANO 2011 bylo v samotném začátku své existence finančně zcela závislé na svém zakladateli a předsedovi Andreji Babišovi a jeho holdingu Agrofert. V následujícím pro ANO úspěšném volebním roce 2013 už vidíme v hospodaření strany čísla poněkud jiná. Celkové příjmy hnutí ANO činily v tomto roce 235 565 215 Kč. Z toho příspěvek ze státního rozpočtu na úhradu volebních nákladů činil 92 724 000 Kč a příspěvek na činnost 12 546 250 Kč. Členské příspěvky vynesly ANO celkem 381 416 Kč a dary a dědictví už pouhých 7 912 118 Kč. Z celkových více než 265 milionů korun na výdajích utratilo ANO za náklady volební kampaně celkem 119 080 399 Kč. Mezi soukromými dárci hnutí již prakticky nefigurují jeho vedoucí představitelé a nejvyšší výše daru činí 101 tisíc korun. Ani přední velkopodniky z Babišova holdingu již nepatří k dárcům hnutí. Objevují se zde pouze některé menší zemědělské podniky, které darovaly ANO řádově výrazně nižší částky, než tomu bylo v předchozím roce (Výroční finanční zpráva hnutí ANO 2011 za rok 2013). Podobná situace platila i o rok později. Celkové příjmy hnutí ANO činily 157 335 608 Kč, z toho příspěvek ze státního rozpočtu na úhradu volebních nákladů činil 7 335 030 Kč a na činnost 52 049 375 Kč. Členské příspěvky vynesly ANO celkem 1 390 243 Kč a dary a dědictví 31 453 671 Kč. Z celkových výdajů hnutí ve výši 153 772 816 Kč činily volební náklady celkem 88 722 278 Kč. Ze soukromých dárců poskytly ANO po jednom milionu korun jeho brněnští politici Richard Mrázek a Petr Vokřál. Půl milionu korun poskytl též podnikatel z Roudnice nad Labem Pavel Eliáš, jenž kdysi figuroval coby vlastník místního masokombinátu, který prodal holdingu Agrofert. Mezi právníckými osobami opět figuruje DEZA, a.s., která ANO poskytla dar ve výši 1 331 000 Kč a Passerinvest Group, a.s., který poskytl jeden milion korun (Výroční finanční zpráva hnutí ANO 2011 za rok 2014). V roce 2015 činily celkové příjmy hnutí ANO celkem 88 175 461 Kč, z toho příspěvek ze státního rozpočtu na činnost 57 642 500 Kč, členské příspěvky 3 769 013 Kč a dary a dědictví 8 914 004 Kč. Největší částky na darech od fyzických osob opět poskytli především samotní politici hnutí: Robert Bezděk 500 tisíc korun a Richard Mrázek 400 tisíc korun, obchodník Pavel Kubíček 400 tisíc korun a podnikatel Karel Losenický 300 tisíc korun (Výroční finanční zpráva hnutí ANO 2011 za rok 2015). V následujícím roce 2016 získalo ANO celkem 253 666 190 Kč, z toho příspěvek ze státního rozpočtu na činnost ve výši 68 773 750 Kč, na členských příspěvcích 3 149 608 Kč a na darech a dědictví 44 772 202 Kč. Nejvyšší příjmovou položku činily přijaté půjčky a úvěry ve výši 137 milionů korun. Z celkových

výdajů 178 108 825 Kč činila výše výdajů na volby celkem 111 071 127 Kč. Dary od fyzických osob se pohybovaly v průměru v řádu desítek tisíc korun a dary od právnických osob v řádu stovek tisíc korun (Výroční finanční zpráva hnutí ANO 2011 za rok 2016). Konečně ve volebním roce 2017 činily příjmy hnutí ANO celkem 301 589 229,01 Kč, z toho příjem ze státního rozpočtu na úhradu volebních nákladů 150 011 300 Kč a příspěvek na činnost 113 675 000 Kč. Členské příspěvky vynesly hnutí ANO celkem 3 950 671 Kč, dary a dědictví 33 952 246,35 Kč. Dary od fyzických i právnických osob se opět pohybovaly v podobných relacích jako v předchozích letech.

Shrneme-li zjištěné skutečnosti o financování hnutí ANO 2011, je třeba poukázat na dva značně odlišné modely stranického financování v samém začátku existence subjekty a v jeho dalším působení. Zatímco v počátečním roce existence ANO 2011, tedy v roce 2012 bylo hnutí finančně zcela závislé na svém zakladateli a předsedovi Andreji Babišovi a jeho holdingu, v následujících letech můžeme vidět významnou finanční závislost ANO na příjmech ze státního rozpočtu, které činily výrazně nadpoloviční položku ve stranickém financování. Ostatní příjmy byly pak i v dalších letech závislé především na sponzorských darech, které poskytovaly především komunální, regionální i celostátní politici hnutí ANO i s nimi spříznění podnikatele a obchodní společnosti. Naopak výnos z členských příspěvků zůstával po celou dobu působení hnutí ANO v českém stranickém systému výrazně minoritním zdrojem příjmů hnutí. Tato dvojí finanční závislost v čase poukazuje na dosti nízký stupeň institucionalizace hnutí ANO 2011 dle druhého kritéria.

Třetí, strukturální aspekt externí dimenze, je spojen s výší členské základny. Po roce své existence, v polovině roku 2013 mělo ANO 2011 ještě jako mimoparlamentní strana celkem 732 členů. O rok později vlivem úspěchu ve sněmovních volbách a následném vstupu do vlády se počet členů ANO zvýšil na 1 564. Dalších 6,5 tisíce lidí však na členství čekalo, neboť Babišovo hnutí rozvinulo model přijímání členů skrze regionální kanceláře strany, kde každý zájemce o členství prošel procesem relativně zdlouhavého prověřování, zda nejde o účelovou snahu stát se členem úspěšného politického subjektu. ANO tak v následujícím období podle vyjádření jeho tiskové mluvčí nabíralo cca pouze desítky členů měsíčně.¹²⁷ Počet členů ANO v dalších dvou letech postupně rostl, avšak zásadně nepřekonal hranici,

---

¹²⁷ Srov. *Počet členů ANO strmě roste. Okamurův Úsvit zamrzl na devíti členech*, iDnes.cz 11.4.2014, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/pocty-clenu-politickyh-stran-usvit-dvs-domaci.aspx?c=A140409_171109_domaci_hv (cit. 5. 11. 2018)

kteří i v minulosti obvykle dosahovaly malé parlamentní strany. Na konci roku 2016 mělo ANO necelé 3 tisíce členů, o rok později to bylo přesně 3 039 členů.¹²⁸

Konečně poslední, postojový aspekt externí dimenze, je spojen s přítomností strany v médiích a absencí vnitrostranických štěpení. Hnutí ANO se objevilo v médiích již v době svého vzniku na základě publicity, které se dlouhodobě dostávalo jeho zakladateli Andreji Babišovi coby velkopodnikateli a jednomu z nejbohatších Čechů. I díky mediální známosti lídra došlo k masivnímu mediálnímu zviditelnění hnutí před volbami roku 2013. Následně po vstupu do Poslanecké sněmovny i do vlády se hnutí ANO stalo trvalou součástí mediální scény a jeho představitelé jsou součástí téměř veškerého mediálního pokrytí politiky. Mediální pozice lídra Andreje Babiše je navíc umocněna jeho vlastnictvím vydavatelského domu MAFRA, který vydává přední česká tištěná periodika: deníky MF Dnes a Lidové noviny, zpravodajské servery iDnes.cz a Lidovky.cz a bulvární deník Blesk.

Vnitřní jednota hnutí ANO je významným způsobem spojena se silnou personální vazbou významných představitelů hnutí na postavu předsedy Andreje Babiše. Babišův politický zájem je úzce vázán na vnitřní loajalitu a jednotu zejména poslanců hnutí. Jedinou secesí z řad poslaneckého klubu ANO byl odchod poslankyně Kristýny Zeliénkové v létě 2016, který byl spojen právě s hodnocením Babišova vlivu uvnitř hnutí a možnost samostatného postupu poslanců ANO.¹²⁹ Počet poslanců ANO však zůstal oproti výsledkům voleb nezměněn, neboť do řad hnutí již na jaře 2016 vstoupil poslanec zvolený za TOP 09 Karel Tureček.¹³⁰ K početnějším secesím zástupců hnutí ANO došlo ve stejné době na komunální úrovni. Na jaře 2016 opustilo hnutí ANO všech pět jeho zastupitelů krajského města Karlovy Vary.¹³¹ V Prostějově opustilo hnutí ANO 12 členů včetně tří zastupitelů.¹³²

---

¹²⁸ Srov. *Levici trápí úbytek členů. KSČM ztratila tisíce, naopak „táhne“ SPD*, iDnes.cz 25.2.2018, Dostupné online In: https://zpravy.idnes.cz/politika-politicke-strany-snemovna-clenove-pirati-spd-kscm-cssd-ano-1gu-domaci.aspx?c=A180212_171920_domaci_bja (cit. 5. 11. 2018)

¹²⁹ Srov. *Poslankyně Zeliénková odchází z Babišova hnutí ANO*, Novinky.cz 22.7.2016, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/domaci/409977-poslankyne-zelienkova-odchazi-z-babisova-hnuti-ano.html> (cit. 7. 11. 2018)

¹³⁰ Srov. *Bývalý člen TOP 09 Tureček zřejmě vstoupí do klubu ANO*, Novinky.cz 16.3.2016, Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/domaci/397830-byvaly-clen-top-09-turecek-zrejme-vstoupi-do-klubu-ano.html> (cit. 7. 11. 2018)

¹³¹ Srov. *Hnutí ANO opouští v Karlových Varech všichni jeho zastupitelé. Nesouhlasí s postoji krajského vedení*, iHNed.cz 16. 3. 2016, Dostupné online In: <https://domaci.ihned.cz/c1-65211270-hnuti-ano-opousti-v-karlovych-varech-vsichni-jeji-zastupitele-nesouhlasí-s-postoji-krajskeho-vedeni> (cit. 7. 11. 2018)

¹³² Srov. *ANO v Prostějově se rozpadá. Hnutí opustilo kvůli neshodám 12 členů včetně lídryně*, Aktuálně.cz 11. 4. 2016, Dostupné online In: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/ano-v-prostejove-se-rozpada-hnuti-opustilo-kvuli-neshodam-12/r~23014e0a000511e698e60025900fea04/?redirected=1544551825> (cit. 7. 11. 2018)

V prosinci 2016 zrušilo vedení ANO místní organizace v Liberci a Frýdlantu.¹³³ Zastupitelka Kladna za ANO Renáta Luxová rezignovala po svém odchodu z hnutí krátké po ustavujícím zastupitelstvu statutárního města v listopadu 2014.¹³⁴ Významné byly i odchody zástupců hnutí ANO v jižních Čechách. Sedm členů odešlo na Prachaticku, pět na Strakonicku včetně dvou zastupitelů okresního města.¹³⁵ Významnou praxí byly i odvolání zástupců ANO z vedoucích pozic v místních samosprávách. Tři zastupitelé za ANO v čele s radním Pavlem Matouškem se například podíleli na (dočasném) českobudějovického primátora Jiřího Svobody. V Ústí nad Labem stáli zástupci ANO za odvoláním vlastního primátora Josefa Zikmunda. V Hodoníně zase odvolali zastupitelé za ANO starostku z vlastního hnutí Milanu Graovou.¹³⁶ Z těchto secesí obvykle nevznikly žádné další politické formace a maximálně se daní politici v dalším období uplatnili v barvách lokálních (nezávislých) uskupení. Nejvýznamnější stranickou formací, kterou vytvořili „odpadlíci“ z řad hnutí ANO na komunální úrovni a skrze teritoriální difúzi vytvořili celostátní strukturu, bylo hnutí PRO 2016, které vzniklo na přelomu května a června 2016. V jeho čele stanula radní Prachatic Radka Paulová a místopředsedkyní se stala zastupitelka Prostějova Hana Naiclerová.¹³⁷ Hnutí se však v následujících krajských i sněmovních volbách nikterak voličsky neprosadilo.

Celkově lze konstatovat, že v případě hnutí ANO platí v rámci jednotlivých aspektů institucionalizace charakteristika vyvěrající už ze samotné typologizace hnutí coby podnikatelské strany či strany-firmy. Vnitřní jednota a disciplína členů a především zákonodárců je dána loajalitou a konformitou vůči ústřednímu lídrovi hnutí Andreji Babišovi coby politickému podnikateli, pro něhož politika představuje „pokračování byznysu jinými prostředky“. Tomu odpovídá schopnost hnutí penetrovat nižší úrovně vládnutí skrze nabídku kandidátů v první řadě loajálních centrálnímu lídrovi. Tam, kde se zástupci hnutí významněji odchýlili od tohoto zájmu, resp. vytvořili vlastní způsob naplňování mnohdy vzájemně protichůdných cílů, došlo ke konfliktům na lokální úrovni i četným secesím. Vnitřní

---

¹³³ Srov. *Hnutí ANO zrušilo místní organizace v Liberci a Frýdlantu*, Deník.cz 21. 12. 2016. Dostupné online In: https://www.denik.cz/z_domova/hnuti-ano-zrusilo-mistni-organizace-v-liberci-a-frydlantu-20161220.html (cit. 7.11.2018)

¹³⁴ Srov. *Malé zeměřesení ustálo ANO v Kladně výměnou zastupitele*, Deník.cz 24. 11. 2014. Dostupné online In: https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/male-zemetreseni-ustalo-ano-v-kladne-vymenou-zastupitele-20141123.html (cit. 7. 11. 2018)

¹³⁵ Srov. *ANO na jihu Čech opouští členové. Je to boj o trůny, říká zastupitel*, iDnes.cz 7. 3. 2016. Dostupné online In: https://budejovice.idnes.cz/ano-v-jihoceskem-kraji-opousteji-clenove-fpf-/budejovice-zpravy.aspx?c=A160304_2230115_budejovice-zpravy_mbe (cit. 7. 11. 2018)

¹³⁶ Srov. *KOMENTÁŘ: ANO, s ženskými je potíž*, Novinky.cz 2. 8. 2016. Dostupné online In: <https://www.novinky.cz/komentare/410798-komentar-ano-s-zenskymi-je-potiz-jiri-pehe.html> (cit. 7. 11. 2018)

¹³⁷ Srov. *V Brně vzniklo nové politické hnutí. PRO 2016 založili bývalí členové ANO*, iRozhlas.cz 4.6.2016. Dostupné online In: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/v-brne-vzniklo-nove-politicke-hnuti-pro-2016-zalozili-byvali-clenove-ano_201606041701_akottova2 (cit. 7. 11. 2018)

disciplína poslaneckého klubu ANO je však dána adresným osobním vlivem Andreje Babiše na jednotlivé zákonodárce. Závislost hnutí na svém zakladateli, resp. na státních příspěvcích daných držbou poslaneckých mandátů, je patrná ze struktury příjmů stranického financování. Nízký počet členů pak posiluje roli ústředních orgánů i schopnost jednotlivců ovládnout buňky hnutí na místní úrovni. I zde se však stabilita zastoupení měří především konformitou k zájmům ústředí, které je schopno energicky zasáhnout vůči odchylkám a rušit celé místní organizace hnutí ANO i na úrovni krajských a okresních měst. Navzdory nízkému stupni institucionalizace ve všech zkoumaných aspektech však hnutí ANO zůstává stabilním dominantním aktérem českého stranického systému i po sněmovních volbách roku 2017 právě s ohledem na vnitřní organizační a personální výstavbu a roli ideologicky značně beztvareho protestního subjektu v metrickém středu stranického kontinua.

6. Hodnocení institucionalizace českého stranického systému 2002 – 2017

S ohledem na výše analyzované determinanty institucionalizace českého stranického systému ve sledovaném období v perspektivě holistické i individuální se nyní pokusme zhodnotit stupeň jeho institucionalizace s ohledem na definici Mainwaringových dimenzí institucionalizace. Roli zde hrají především první dvě (stabilita aktérů a zakořenění stran ve společnosti) a pak čtvrtá (rozvinutost vnitrostranických organizačních mechanismů) dimenze institucionalizace stranického systému v Mainwaringově podání (Mainwaring 1999, Strmiska 2000).

6.1 První dimenze institucionalizace – stabilita mezistranických aktérů

Na základě zhodnocení stupně voličské volatility v rámci provedených analýz byl zjištěna vyšší míra stability mezistranických aktérů v po sobě následujících volbách prvního řádu v letech 2002 a 2006. Naopak zásadnější předěl z hlediska míry voličské volatility představují volby v roce 2010, kdy se více než pětinasobně zvýšila vněsystemová volatilita. Naopak v následujících dvojích sněmovních volbách v letech 2013 a 2017 pak lze stupeň vněsystemové volatility spatřovat jako v zásadě setrvalý stav. To však také znamená, že vněsystemová volatilita, spojená s nástupem nových relevantních aktérů, zůstává oproti situaci před rokem 2010 výrazně vysoká. Nestabilita aktérů odpovídá též vysokému stupni nestability mezistranických interakcí, kdy v každém z dosud trvajících volebních období dochází k realizaci fakticky zcela nové koaličně-opoziční opce a tedy i opakující se přestavbě

mezistranických interakcí z hlediska mechanismu stranického systému (Sartori 2005, Pšejja 2005, Havlík 2014).

První dimenze institucionalizace v Mainwaringově pojetí tak představuje analytické pole, na němž lze empiricky identifikovat zásadní strukturální změny formátu i mechanismu českého stranického systému, které indikují krizové tendence a tedy i proces jeho postupné deinstitucionalizace. Ptáme-li se však po příčinách tohoto stavu, je nutné zaměřit se taktéž na dvě dalších výše zmiňované Mainwaringovy dimenze.

6.2. Druhá dimenze institucionalizace – zakořenění stran ve společnosti

Ke zhodnocení stupně institucionalizace stranického systému dle míry jejich zakořenění ve společnosti se již ocitáme na poli primární analýzy politických stran jakožto jednotek systému. Pozice jednotlivých stran významně odvisí jak od délky jejich stáří, což v případě relevantních českých stran znamená zejména z hlediska jejich délky přítomnosti v systému, avšak také s ohledem na velikost jejich členské základny, která je významně umocněna též dlouhodobostí či krátkodobostí jejich organizačního trvání a také vazby na specifické sociálně-morální milieu, které představuje významnou predispozici pro početní růst jejich členské základny.

Z pěti českých relevantních stran v období před rokem 2010 byly čtyři stabilní aktéři českého stranického systému jeho trvalou součástí již od počátku 90. let. Tři z nich přitom představovaly tzv. historické strany, jejichž působnost sahá až do období meziválečného Československa. Dvě z nich (tedy KSČM a KDU-ČSL) přitom disponovaly nepřerušenu organizační kontinuitou i v období komunistického režimu mezi lety 1948 a 1989. Tento faktor měl v rámci druhé dimenze zásadní vliv především na početnost jejich členské základny, kdy obě tyto strany jsou dlouhodobě dvěma nejpočetnějšími v českém prostředí. Pokud jde o dominantní pól systému v pravé části spektra, tedy ODS, její existence se datuje teprve od počátku existence soudobého stranického systému ČR, ale důležitou predispozicí pro posílení četnosti členské základny byla v době jejího vzniku skutečnost, že se z hlediska organizačního jednalo o hlavní dědičku někdejšího OF.

Právě (postupné) voličské oslabení čtyřech hlavních českých tradičních stran po roce 2010 a nástup nových stranických aktérů představuje významný faktor deinstitucionalizace systému jako takového. Příčiny tohoto vývoje je nutno hledat uvnitř stran samotných, avšak faktor početnosti členské základny zde hraje pouze částečnou roli, protože stagnace počtu členů jednotlivých stran nebyla přímo úměrná posilování korupčního potenciálu, a tedy i rozkladných procesů na úrovni stranických organizací u jednotlivých stran jako takových.

Tento faktor již úzce souvisí s poslední dimenzí, kterou je stabilita vnitřních organizačních modelů politických stran.

6.3 Čtvrtá dimenze organizace – stabilita vnitřních organizačních modelů

Poslední dimenzi institucionalizace v Mainwaringově pojetí zde představuje stabilita organizačních modelů politických stran, kde důležitým faktorem již není primárně početnost členské základny příslušné strany, jako spíše role členské základny v procesu generování politické vůle, jejímž indikátorem může být právě výše analyzovaný podíl výnosu členských příspěvků na celkovém financování strany. Právě zde vidíme jeden ze zásadních faktorů posilujícího podílu státního financování činnosti strany a faktickou závislost stranické organizace na její politické pozici, tedy jak držbě zastupitelských mandátů v zákonodárných sborech, významně ovlivňujících výši pravidelných státních příspěvků na činnost politických stran, tak i počtu hlasů v příslušných volbách, od nichž se odvíjí výše státního příspěvku straně na úhradu volebních nákladů. Zvyšující se podíl státních zdrojů ve financování příslušných stran, resp. jejich posilující disproporce oproti jiným zdrojům, představuje v případě dvou nejsilnějších stran před rokem 2010, tedy ODS a ČSSD nejen posun jejich organizačního modelu blíže k naplnění definičních znaků kartelové strany v podání R. Katze a P. Maira (Mair 1997), ale taktéž fakticky oslabuje stupeň institucionalizace dané strany na úrovni jejího zakotvení ve společnosti. Oslabení role řadové členské základny ve stranickém financování jde ruku v ruce s posilováním role vnějších i vnitřních stranických sponzorů z řad individuálních dárců, představujících namnoze právě lokální a regionální stranické patry, od jejichž vlivu na vnitřní rozhodování stranických orgánů odvisí fenomén tzv. kmotrů. Právě zde tkví příčina postupné zásadní deziluze velké části jejich voličů s politikou obou nejsilnějších stran, která posléze tvořila základ pro jejich výraznou stagnaci jejich volebních výsledků: významný pokles podpory obou ve volbách v roce 2010 a následně voličský propad na úroveň malých stran (ODS v roce 2013 a ČSSD v roce 2017).

Lze tak dojít k jednoznačnému obecnému závěru, že nízký stupeň vnitřní institucionalizace (zejména) dvou nejsilnějších stran českého stranického systému z hlediska postojového kritéria interní dimenze v pojetí Vicky Randallové a Larse Svasanda (Randallová a Svasand 2002) a modifikaci jejich konceptu v podání Jakuba Stauberu (Stauber 2015) představuje zásadní faktor postupně posilující deinstitutionalizace českého stranického systému jako takového.

Tato vývojová okolnost se však pochopitelně nemohla objevit samovolně, nýbrž má pozadí v omezené roli politických stran v českém stranickém systému a vůbec postavení

politického stranictví jako takového v rámci české politické kultury a jejích dlouhodobých vzorců.

7. Postavení politického stranictví v české politické kultuře

Postavení politických stran v českém stranickém systému z hlediska výše uvedených kritérií institucionalizace na individuální i systémové úrovni úzce souvisí s dlouhodobými vzorci uvažování české společnosti o politickém stranictví a roli politických stran v demokracii obecně. Navzdory relativní rozvinutosti institucionálních základů a poměrně dlouhé tradici působnosti politických stran v Českých zemích je mnohými autory v této souvislosti poukazováno na fenomén tzv. „nepolitické politiky“, který ve svých důsledcích oslabuje důvěru v politické strany a politické instituce obecně, a tedy i ochotu značné části občanů se v politických stranách angažovat (Loewenstein 1994, Havelka 1998, Müller 2002, Bureš, Charvát, Just, Štefek 2012).

Neparticipativní vzorec české politické kultury, spojený s omezenou ochotou občanů angažovat se aktivně v zastupitelských institucích a intermediárních strukturách (Cabada, Vodička 2011) byl historicky podmíněn nedostatečným rozvojem institucí zastupitelské demokracie v období formování moderního politického národa v druhé polovině 19. století. Neúspěch naplnění českých státoprávních požadavků a letitá pasivní rezistence značné části českých poslanců na vídeňské říšské radě, jakož i transformace politického aktivismu do podoby organizace primárně nepolitických akcí a jejich využití k účelům politické mobilizace, vytvořily nedůvěru značné části společnosti nejen v parlament coby platformu generování politické vůle, ale též institucionálně stabilní politické strany a jejich každodenní činnost jako odpovídající nástroj občanské participace (Urban 2000). Později sice došlo v českých zemích k širokému rozvoji masového politického stranictví, avšak jeho krize na konci 30. let významně umocnila proces demontáže demokratických institucí v éře tzv. druhé republiky na přelomu let 1938/39. Rozvoj poválečného politického stranictví sice znamenal aktivní zapojení statisíců občanů do činnosti politických stran, avšak zároveň systém pouze omezeného počtu čtyř stran tzv. Národní fronty a nemožnost obnovení některých významných stran meziválečné éry vedl k vyloučení značné části populace ze stranické působnosti dle ideového přesvědčení či prvních preferencí stranické podpory (Kaplan 1991, Kocián 2003, Malíř, Marek 2005). Čtyřicetiletá éra komunistického režimu pak přinesla nejen nemožnost aktivní participace občanů v politických stranách s ohledem na absenci stranickopolitické plurality a volné soutěže politických stran, ale taktéž kontaminovala povědomí značné části

společnosti o úloze a smyslu existence politických stran právě skrze „vševládnou“ roli dominantní „státostrany“. Právě propojení činnosti politických stran s rolí vládnoucích komunistických „státostran“ nejen v praxi, ale v sémantickém poli porozumění politickému stranictví (propojení pojmu „strana“ v každodenním jazyce Čechů a Slováků s vládnoucí KSČ před rokem 1989) vytváří strukturální podmínku principiální nedůvěry značné části populace k politickému stranictví obecně.

V období po roce 1989 je patrný vzestup počtu členů jednotlivých politických stran, avšak následná politická praxe koaličního vládnutí i nových stranickopolitických konfliktů i koaličních vazeb politických stran na státní i substátních úrovních (Geddes 1995) vytvářely důležitou podmínku postupného oslabování role individuálních členů v rozhodování vnitřních orgánů příslušných politických stran. Stagnace zájmu o členství v politických stranách jde v ČR ruku v ruce s poklesem členů jednotlivých stran. Právě vnitřní neúčinnost politických stran z hlediska počtu členů je důležitým faktorem jejich deinstitucionalizace. Dlouhodobé vzorce české politické kultury a tradice antistranictví v nich přítomná nejsou sice bezprostřední příčinou krize politického stranictví v ČR, avšak představují důležitý podpůrný faktor procesu dekonsolidace. Selhání politických stran z hlediska reprezentace zájmů příslušných voličských skupin je posléze kolektivně a generalizovaně interpretováno jako historicky zformovaná a ustálená danost, vedoucí výrazně většinovou společnost k pasivitě vůči politickým stranám a jejich vnitřnímu vývoji.

8. Hodnocení institucionalizace českého stranického systému po roce 2002

Výše provedená analýza jednotlivých dimenzí institucionalizace českého stranického systému v pojetí Scotta Mainwaringa a autorů, kteří na jeho teoretickou koncepci navázali, nám odhaluje základní poznání v hodnocení stupně stability a změny stranického systému: holistická perspektiva systémového nastavení a jejích funkcionální projevy více odhaluje důsledky než příčinami krizových tendencí. Nedobudovanost vzorců interakcí na úrovni mechanismu českého stranického systému a zejména neuskutečnění tzv. průlomové opce, tj. koaliční spolupráce levicových stran ČSSD a KSČM na úrovni vlády (Strmiska 2005, Polášek, Novotný, Perottino 2012), tvořili pouze parciální příčinu postupné systémové dekonsolidace. Naopak, český stranický systém vykazoval před rokem 2010 vysokou míru stability, a tedy vysoký stupeň institucionalizace prakticky ve všech zkoumaných dimenzích. Jeho formát vytvářel omezený počet relevantních aktérů, jasně ideově definovaných a už co do názvů jasně zařaditelných do stranických rodin. Zároveň také stran dlouhodobě působících,

kdy z pěti relevantních aktérů českého stranického systému sahala historie tří z nich a jejich ideová i organizační kontinuita hluboko do období meziválečného Československa (Koubek 2010). Pokud tedy počínaje sněmovními volbami v květnu 2010 začal český stranický systém zaznamenávat zásadnější změny na úrovni svého formátu i mechanismu, jsou tyto změny primárně postihnutebné v individuální perspektivě stupně institucionalizace jednotlivých politických stran, který lze identifikovat skrze indikátory, vycházející z teorií institucionalizace politických stran. Právě v této perspektivě vidíme zřetelné krizové tendence, spojené zejména s nízkým počtem řadových členů daných stran, který je neúměrně nízký nejen v relaci k celkovému množství dospělých občanů v populaci, nýbrž taktéž v relaci k postavení, které dané strany v systému zaujímal na státní i (a zejména) substátní, tedy regionální a místní úrovni. Právě z hlediska snadnosti ovlivnění rozhodování na nižších úrovních stranických orgánů, přístupu ke zdrojům z hlediska pozic v orgánech veřejné moci a v neposlední řadě i nedostatečná vnitřní kontrola volených zástupců ze strany řadových členů vytvořily podmínky pro rozvoj korupce, klientelismu a nepotismu uvnitř daných stran (Klíma 2015). Nedostatečné výnosy z členských příspěvků pak z hlediska financování činily dané strany víceméně závislými na státních příspěvcích a tedy i držbě příslušných zákonodárných mandátů, které přísun těchto peněz umožňují.

Třeba poznamenat, že se tato charakteristika se týkala především obou někdejších dominantních pólů českého stranického systému, tj. ODS a ČSSD a tvořila nejdůležitější příčinu jejich volebního propadu do pozic malých stran (tedy pod 10% hranici) ve sněmovních volbách v letech 2013, resp. 2017. Dvě menší tradiční relevantní strany, tedy KSČM a KDU-ČSL byly těmito fenomény postiženy méně s ohledem jak na jejich větší počet členů, a tedy i menší závislost na státním financování, silnější zakotvení na komunální úrovni a v neposlední řadě i disponibilitě menším počtem zákonodárných mandátů. Na druhou stranu však ani v případě posledně jmenované KDU-ČSL nedosáhl stupeň její institucionalizace takové úrovně, aby se jí vyhnul volební propad pod 5% hranici a tedy i dočasná ztráta zastoupení v Poslanecké sněmovně v roce 2010. V jejím případě byla nejdůležitější příčinou její vnitřní nejednota, vyvrcholující do secese Kalouskovy skupiny v červnu roku 2009 a vznik nové politické strany TOP 09, která se posléze stala relevantní stranou, byť v jiném systémovém postavení. Vnitřní nejednota, frakční aktivity a nakonec rozštěpení minimálně na úrovni stranické elity byly v případě KDU-ČSL ovlivněny taktéž její dlouhodobou přítomností ve vládě a tedy i relativně dlouhodobou dostupností zdrojů spojených s exekutivními posty.

V případě pátého dlouhodobě relevantního aktéra, tj. tzv. páté klouzavé strany jsme svědky apriorního nízkého stupně institucionalizace prakticky dle všech čtyř sledovaných indikátorů, kterážto skutečnost taktéž tvoří zásadní příčinu pro periodickou obměnu tohoto relevantního aktéra a nástup nových stran v této systémové pozici.

Nástup nových protestních aktérů po roce 2010 a nízký stupeň jejich institucionalizace rovněž ve všech sledovaných indikátorech, k nimž se kromě faktorů zmiňovaných i v případě tradičních formací připojuje ještě fenomén vysoké finanční závislosti daných stran na jednom silném patronovi, kterého navíc ve všech třech případech (VV, Úsvit přímé demokracie i ANO 2011) představoval stranický lídr či spolulídr. Dílčí obměna těchto aktérů i proměna jejich systémových pozic pak zásadně významně nemění systémové tendence z hlediska mechanismu stranického systému, kde vidíme i nadále vysoký stupeň vněsystémové volatility coby indikátoru významnější systémové dekonsolidace.

Na závěr si tedy zbývá položit mírně spekulativní otázku, co oslabení institucionalizace českého stranického v období po roce 2010 znamená pro udržení jeho základních funkcionálních charakteristik, které odkazují na jeho kontinuitu v čase, jinými slovy, zda příčiny dekonsolidace systému nejsou natolik nepřekročitelné, že jejich důsledky z dlouhodobého představují ohrožení pro český stranický systém jako takový. V této souvislosti je třeba připomenout, že zásadním prvkem kontinuity systémových charakteristik je především mechanismus systému z hlediska koaličně-opozičních vzorců a směru stranické soutěže. Dominance bipolárního soutěžení při přetrvávajícím multipartijním formátu je charakteristika, která navzdory všem systémovým změnám dosud zůstává nedotčena. Druhou významnou charakteristikou na úrovni formátu je skutečnost, že navzdory znásobení počtu relevantních aktérů i významným posunům v jejich vzájemné konfiguraci dosud v systému přetrvávají prakticky všichni relevantní aktéři, kteří tvořili jeho formát nejen před rokem 2010, ale prakticky již od poloviny 90. let 20. století. Úvahy o jejich dočasném či trvalém systémovém ohrožení jsou zatím v rovině čirých spekulací.¹³⁸

Český stranický systém tedy i po posledních sněmovních volbách v říjnu roku 2017 zůstává stále týž, jak se vyvinul od počátku existence demokratické stranické soutěže po roce 1990, což neznamená, že by se v jeho rámci neprohlubovaly krizové tendence, jejichž příčiny s v našem pojednání podařilo identifikovat. To už by však byl námět pro další analýzu, které se již naše práce nevěnuje.

---

¹³⁸ Byť minimálně o dvou vedlejších pólech systému v podobě KSČM a KDU-ČSL se coby o ohrožených hovoří i v odborné literatuře již déle (srov. Linek 2010, Fiala 1995, 2007).

Závěr

V naší práci jsme zaměřili pozornost na vývoj českého stranického systému po roce 2002 z hlediska stupně jeho institucionalizace, resp. její změny v čase. Zajímaly nás jednotlivé dimenze systémové institucionalizace v perspektivě teorie amerického politologa Scotta Mainwaringa. Abychom mohli určit příměji jednotlivé indikátory v rámci těchto dimenzí, museli jsme upřít pozornost na koncepty autorů, které na Mainwaringovu teorii navazují, konkrétně Kuenziové a Lambrightové, Croissanta a Völkela a Jonese, přičemž využitelný rámec pro analýzu, vycházející z jejich přístupů, definoval český politolog Vlastimil Fiala. Zatímco první dimenze institucionalizace odkazuje na úroveň výstupů, tj. na úroveň mezistranické soutěže v podobě stupně voličské volatility, a skrze ní lze tedy identifikovat spíše přítomnost systémové změny než její bezprostřední příčiny, ostatní dimenze pak odkazují spíše k dlouhodobým strukturálním aspektům stranického systému i postavení politických stran jako takových. Především pak z hlediska druhé a čtvrté dimenze institucionalizace stranického systému v Mainwaringově pojetí, tedy stáří relevantních stran a rozvinutosti jejich organizační struktury, jsme identifikovali jak příčiny stability českého stranického systému před rokem 2010, spojené zejména s přítomností tradičních, jasně ideově vyprofilovaných a víceméně historických politických stran, tak ale i proměn formátu českého stranického systému, ke kterým došlo po roce 2010 a které lze v rámci první dimenze postihnout skrze výrazný nárůst vněsystémové volatility a nástup nových aktérů. V rámci druhého kritéria institucionalizace, tj. stáří politických stran v relevantním systémovém postavení, je důležitá právě ona „novost“ těchto aktérů, kdy dvojciferných volebních zisků začaly dosahovat i subjekty existující jen několik let před volbami, v nichž získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně.

Zmíněná druhá a čtvrtá dimenze institucionalizace českého stranického systému však zároveň odhalují skutečnost, že příčiny změn institucionalizace českého stranického systému nelze plně postihnout v holistické perspektivě systému jako celku, nýbrž nutno orientovat svojí pozornost i na individuální úroveň, tj. stupeň institucionalizace politických stran jakožto jednotek systému. Zásadní příčiny proměn systémových charakteristik jsou totiž postihnutelné pouze v této perspektivě. S využitím dnes již klasické teorie institucionalizace politických stran v podání Angela Panebianca, její detailněji analyticky propracovanou recepcí v podání autorů Randallové a Svasanda a modifikaci jejich přístupu v podání českého politologa Jakuba Staubera jsme přikročili k analýze stupně institucionalizace příslušných českých relevantních stran podle čtyř indikátorů ve třech dimenzích. V této rovině jsme dospěli

k závěru, že nejzásadnější příčinou krizových tendencí bylo především nedostatečné zakotvení daných stran ve společnosti z hlediska poměru počtu členů k celkové populaci, promítající se mj. i do roviny stranického financování a nedostatečných výnosů z členských příspěvků, činící dané strany významně závislé na státním financování. Disproporce mezi přístupem k veřejným zdrojům a počtem členů strany posílil fenomény korupce, klientelismu a nepotismu v daných stranách, postupně způsobujících erozi jejich voličské podpory. Tato skutečnost se dotkla především dvou kdysi dominantních pólů českého stranického systému ODS a ČSSD. Naopak výhodou dvou vedlejších pólů KSČM a KDU-ČSL byla jejich dlouhodobě trvajících organizační kontinuita, početnější členská základna a v neposlední řadě i omezenější přístup ke státním zdrojům z hlediska držby nižšího počtu mandátů. V případě KDU-ČSL však zásadním faktorem jejího volebního poklesu pod pětiprocentní práh a dočasnou absenci v Poslanecké sněmovně po volbách roku 2010 tvořila vnitřní nejednota, frakční aktivity, secese části stranické elity a založení nové politické strany TOP 09, později disponující relevantním postavením. V případě tzv. páté klouzavé strany je pak nízký stupeň institucionalizace daných stran ve všech dimenzích spojen s jejich periodickou obměnou a nástupem nových subjektů v identickém systémovém postavení.

Nástup nových protestních formací a voličské „krvácení“ tradičních stran v jejich prospěch po roce 2010 pak logicky představuje nejen oslabení stupně institucionalizace systému jako takového, avšak také identifikaci nízkého stupně institucionalizace těchto stran jako takových, který je sice v některých ohledech analogický podobným tendencím v rámci tradičních stran (min. obměňující se páté klouzavé strany), ale ještě se připojuje vysoká míra finanční závislosti daných stran na jednom hlavním patronovi, který navíc personálně splynul s pozicí hlavního lídra strany. Nové subjekty tak představují typ podnikatelských stran či stran-firem. Navíc dvěma z nich (VV a Úsvit) se nevyhnul ani vnitřní personální a organizační rozklad (nejvíce postihnutelný na úrovni poslaneckého klubu dané strany), který tvořil bezprostřední příčinu jejich politického pádu a ztrátu systémové relevance.

Individuální úroveň analýzy institucionalizace politických stran jakožto jednotek systému nám tak umožňuje snázeji pojmenovat příčiny krizových tendencí, přispívajících k systémové dekonsolidaci, postihnuté v holistické perspektivě systému jako takového. Právě tudy by se mohl ubírat další proces bádání o míře institucionalizace českého stranického systému i v dalším období.

Seznam použité literatury

Odborná literatura:

- Ágh, Atila: *The Politics of Central Europe*. Sage, London, 1998
- Balík, Stanislav a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*, CDK, Brno, 2010
- Balík, Stanislav – Gongala, Petr – Gregor, Kamil: *Dvacet let komunálních voleb v ČR*, CDK, Brno, 2015
- Benoit, Kenneth – Laver, Michael: *Party Policy in modern democracies*, Routhledge, Milton Park, 2006
- Birch, Sarah: *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke – New York, 2003
- Blondel, Jean – Müller – Rommel, Ferdinand – Malová, Darina: *Governing new european democracies*. Macmillan, Basingstoke & New York: Macmillan. 2007
- Bureš, Jan: *Občanské fórum, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2007*
- Bureš, Jan: *Volby v České republice v roce 2010: fenomén nových stran TOP09 a VV*, In: *Sborník z konference Volby a političtí aktéři ve střední Evropě*, MUP, Plzeň 2011
- Bureš, Jan – Charvát, Jakub – Just, Petr – Štefek, Martin: *Česká demokracie po roce 1989*, Grada, Praha, 2012
- Cabada, Ladislav – Vodička, Karel: *Politický systém České republiky*, Portál, Praha. 2007
- Capoccia, Giovanni: *Ani-System Parties, A conceptual reassessment*, *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14, No. 1, 2002
- Croissant, A. – Völkel, P.: *Party system types and party system institutionalization: comparing new democracies in East and Southeast Asia*, *Party Politics*, No. 18, 2012
- Čaloud, Dalibor (eds.): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: CDK, 2006
- Dalton, Russell, J. – Wattenberg, Martin, P.: *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, Oxford, 2002
- Duverger, Maurice: *Les Partis Politique*, A. Colin, Paris, 1951
- Duverger, Maurice: *Politické strany*, Karolinum, Praha, 2016
- Dvořáková, Vladimíra: *Rozkládání státu*, Universum, Praha, 2012
- Epstein, L. D.: *Political Parties in Western Democracies*. Praeger, New York, 1967
- Geddesová, Barbara: *A Comparative Perspective on the Leninist Legacy in Eastern Europe*, *Comparative Political Studies*, Vol. 28, No. 239, 1995

- Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno: CDK, 2008
- Fiala, Petr – Mikš, František: Česká konzervativní a liberální politika. Brno: CDK, 2000
- Fiala, Petr – Mikš, František: Úvahy o české politické krizi, CDK, Brno, 1998
- Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián: Teorie politických stran. Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal, Brno, 2009
- Fiala, Vlastimil: *Politické stranictví v afrických a lusofonních zemích (Ostrov sv. Tomáše a Princův ostrov)*, Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, Olomouc, 2010
- Hamerský, Milan, J.- Dimun, Petr: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989-1999, Bachnat spol. s r.o., Brno, 1999
- Hanley, Seán: *Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996 – 2010: hledání možných příčin politického zemětřesení*. Sociologický časopis, č. 1, 2011
- Havelka, Miloš: „Nepolitická politika“: kontexty a tradice, Sociologický časopis, Vol. 34, No. 4, 1998
- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír: *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno, 2005
- Huntington, Samuel: *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, New Heaven, 1968
- Huntington, Samuel: *The third wave: democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press, Norman, 1991
- Inglehart, Ronald: *Modernization and Postmodernization, cultural, economic nad political change in 43 societies*, Princeton University Press, Princeton, New Persey, 1997
- Janda, Kenneth: *Political Parties: A Gross-National Survey*, Free Press, New York, 1980
- Jarmara, Tomáš: *Politické strany: Institucionalizace, univerzalizace, kartelizace*, Ostravská univerzita, Ostrava, 2013
- Jarmara, Tomáš: *TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989*. Politologická revue 1/2011
- Jones, Mark, P.: *The role of Parties and Party Systems in policymaking process*, Rice University, Houston, 2005
- Kaplan, Karel: *Československo v letech 1945-1948*, SPN, Praha 1991
- Klíma, Michal, *Catch-all strany Otto Kirchiheimera*, Politologický časopis, Vol. 3, No. 3, 1996
- Klíma, Michal: *Kvalita demokracie a volební inženýrství*. Radix, Praha, 2001

- Klíma, Michal: Od totality k defektní demokracii. SLON, Praha, 2015
- Kirchheimer, Otto: The catch-all Party (1966), In: Mair, Peter (ed.): The Central European Party System, Oxford University Press, Oxford, 1990
- Kitschelt, Herbert: Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Party Politics, Vol 1. No. 4. 1995
- Kocián, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948 : organizace, program, politika. Doplněk, Brno, 2002
- Kopeček, Lubomír: Deformace demokracie?: Opoziční smlouva a česká politika v letech 1998 – 2002, Barrister & Principal, Brno, 2015
- Kostecký, Tomáš – Mikešová, Renáta – Poláková, Markéta – Čermák, Daniel – Bernard, Josef – Šimon, Martin: Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992 – 2013, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2015
- Koubek, Jiří: Volby 2006 do Poslanecké sněmovny – volební geografie a pět alternativních vysvětlujících modelů, Politologická revue, roč. 13, č. 1, 2006
- Koubek, Jiří: *České sněmovní volby 2010 z hlediska stability a změny stranického systému: blokační aktéři, personalizace, lokalizace a fragmentace*. Politologická revue 1/2010
- Krouwel, André - Bosch, Onno: Explaining the Emergence of New Parties: Cynical Citizens and the rise of populism. Příspěvek přednesený na workshopu Kwaliteit van het leven en politieke attitudes. Methodologische vraagstukken en empirische analyses, at the Politicologenetmaal, Antverpy, 2004
- Kuenziová, Michell – Lambrightová, Gina: *Party System Institutionalization in 30 African Countries*, Party Politics, No. 7, 2001
- Kunc, Jiří: Stranické systémy v re/konstrukci, SLON, Praha, 2000
- Kunštát, Daniel: Sociální a demografický profil voličského zázemí českých politických stran, Naše společnost, roč. 5, č. 1, 2007
- Loewenstein, Bedřich: „Manifest nepolitické politiky. Česká otázka po 45 letech.“, Sociologický časopis Vol. 31, No. 1, 1995
- Linek, Lukáš: Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky. Slon, Praha, 2010
- Mainwaring, Scott: Rethinking Party Systems in the Third Wave fo Democratization. The Case of Brazil. Stanford University Press, Stanford, 1999
- Mainwaring, Scott – Torcal, Marianno: *Party system institutionalization and Party system theory after the third wave of democratization (Working Paper #319)*, Helen Kellog Institute, April 2005

- Mair, Peter: *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Calderon Press, Oxford, 1998
- Michels, Robert: *Political Parties: a sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy*, Transaction, New Brunswick, 1999
- Morlino, Leonardo: *Democracy between consolidation and crisis*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1998
- Müller, Karel, B.: *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, Triton, Praha, 2002
- Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš (eds.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2004
- Orogváni, Andrej: *Možnosti aplikácie konceptu catch-all strany v priestore strednej a východnej Európy – prípad Občianskej demokratickej strany*. *Středoevropské politické studie*, Vol. 8, No. 1, 1996
- Panbianco, Angelo: *Political Parties: organization and power*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1988
- Pedersen, M. N.: *Electoral Volatility in Western Europe 1948 – 1977*, 1979. Online: <http://janda.org/c24/Readings/Pedersen/Pedersen.htm> (listopad 2018)
- Poguntke, Thomas – Scarrowová, Susan, E. – Webb, Paul, D.: *Party rules, party resources and the politics of parliamentary democracies: How parties organize in the 21st century*, *Party Politics*, Vol. 22, No. 6, 2016
- Polášek, Martin – Novotný, Vilém – Perottino, Michel a kol.: *Mezi masovou a kartelovou stranou: možnosti teorie při výkladu vývoje ČSSD a KSČM v letech 2000 – 2010*, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2012
- Powellová, Eleanor N. – Tucker, Joshua A.: „New Approaches to Electoral Volatility: Evidence from Postcommunist Countries.“ [online]. New York: New York University, 2009
- Pšeja, Pavel: *Stranický systém České republiky*. Brno: CDK, 2005
- Randallová, Vicky – Svasand, Lars: *Party Institutionalization in New Democracies*, *Party Politics*, roč. 8, č. 1, 2002
- Reif, Karlheinz – Schmitt, Hermann: *Nine-Second Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*, *European Journal of Political Research*, roč. 8, č. 1, 1980
- Rokkan, Stein- Lipset, Seymour Martin (eds.): *Party Systems and Voter Alignments*, The Free Press, New York, 1967
- Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy*. CDK, Brno, 2005

- Schedler, Andreas: *Anti-political-establishment parties*. Party Politics, roč. 2, č. 3, 1996
- Sikk, Allan: „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe.“ European Journal of Political Research, roč. 44, č. 3, 2005
- Sikk, Allan: Newness as a winning formula for new political parties, Party Politics, roč. 18, č. 4, 2011
- Stauber, Jakub: Organizační vývoj nových politických stran v České republice pohledem teorie institucionalizace. Acta Politologica, roč.7, č. 2, 2015
- Strmiska, Maxmilián: Polarizovaný pluralismus anebo polarizovaný multipartismus? Poznámka k typologii stranicko-politických systémů, Politologický časopis, roč. 4, č. 3, 1997
- Strmiska, Maxmilián: Scott Mainwaring a teorie stranických systémů ve třetí vlně demokratizace, Středoevropské politologické studie, roč. 1, č. 2, 2000
- Strmiska, Maxmilián – Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilík, Roman: Politické strany moderní Evropy, Portál, Praha, 2005
- Střítecký, Vít a kol: Česká zahraniční politika mezi politickým (ne)zájmem a byrokratickou efektivitou, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2011
- Suk, Jiří: Labyrintem revoluce, Prostor, Praha, 2003
- Šaradín, Pavel: Teorie voleb druhého řádu: možnosti jejich aplikace v České republice. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2008
- Šedo, Jakub (ed.): České prezidentské volby v roce 2013. CDK, Brno, 2013
- Šedo, Jakub: Výzkum volatility a proměny stranického spektra ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Středoevropské politologické studie Vol. XIII., 2011
- Šiklová, Jiřina: Šedá zóna a budoucnost disidentů v Československu, Social Research, roč. 56, č. 1, 1990
- Šimral, Vít: Financování českých politických stran, CDK, Brno, 2016
- Tabery, Erik: Vládneme, nerušit, Opoziční smlouva a její dědictví. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006
- Tavitsová, Margit: Party Systems in the Making: The Emergence and Success of New Parties in New Democracies., British Journal of Political Science, roč. 38, č. 1, 2008
- Toole, James: Government Formation and Party System Stabilization in East Central Europe, Party Politics, roč. 6, č. 4, 2000
- Van Spanje, Joost: *Keeping the rascals in: Anti-political-establishment parties and their cost of governing in established democracies*, European Journal of Political Research 50/2011

Vlachová-Plecitá, Klára: *Levice-pravice v České republice v letech 1996 – 2000*, In: Mansfeldová, Zdeňka – Tuček, Milan (eds.): *Současná česká společnost. Sociologické studie*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2002

Znoj, Milan – Pehr, Michal: *Josef Lux a česká politika 90. let*, Ústav politologie FF UK, Praha, 2005

Webové zdroje a zpravodajské servery:

volby.cz

ods.cz

cssd.cz

kscm.cz

kdu.cz

www.top09.cz

anobudelip.cz

Aktuálně.cz

Denik.cz

iDnes.cz

iHNed.cz

iRozhlas.cz

Lidovky.cz

Novinky.cz

Reflex.cz

Respekt.cz

Tištěné zdroje:

Budování státu 1990 – 1996

Dohoda o volební koalici pro senátní a komunální volby v listopadu 1998 uzavřená mezi KDU-ČSL, US, ODA a DEU, Praha, 1998

Dohoda o volební koalici do Zastupitelstva hlavního města Prahy uzavřená mezi městskými organizacemi US, KDU-ČSL, DEU a ODA, Praha, 1998

Svatováclavská čtyřkoaliční dohoda 28.9.1999, Praha, 1999

Společně pro změnu – Svatováclavská čtyřkoaliční smlouva 28.9.2000, Praha, 2000

Čtyřkoaliční dohoda o volební a povolební spolupráci. Praha, 2001

Politika v České republice 2/2001. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2001

Rybářová, Lenka: Financování politických stran v České republice (diplomová práce), Katedra politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno, 2006. Dostupné online In: https://is.muni.cz/th/100388/fss_m/Diplomka_text.pdf (říjen 2017)

Seznam použitých zkratk:

ODS – Občanská demokratická strana

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

ODA – Občanská demokratická aliance

US – Unie svobody

US-DEU – Unie svobody – Demokratická unie

SZ – Strana zelených

TOP 09

ANO 2011

OF – Občanské fórum

OH – Občanské hnutí

HOS – Hnutí za občanskou svobodu

LSU – Liberálně-sociální unie

SPR- RSČ – Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa

KDS – Křesťanskodemokratická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

LDS – Liberálně-demokratická strana

SNK – Sdružení nezávislých kandidátů

KOD – Klub otevřené demokracie
LES – Liberálně-ekologická strana
STAN – Starostové a nezávislí
VV _ Věci veřejné
ČR – Česká republika
PS PČR – Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
ČNR – Česká národní rada
EU – Evropská unie
ČEZ – České energetické závody